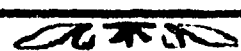
మనోహరగ్రంథనిలయము ౧.

పెద్దాపురము ముట్టడి.

ఆంధ్రచారిత్రాత్మక సమవాకారము.

కర్త:

బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్య.

కాకినాడ

సిటీ ముద్రణాలయమునందు

ముద్రితము.

౧౯౨౮.

వెల ౧ రు.

లిఖితరూపకమైన నాయనుమతిని పొందినవారీనాటకమును ప్రదర్శించుకొనవచ్చును.

గ్రంథకర్త.

ప్రథమముద్రణము.

ఈ గ్రంథప్రతులు కావలసినవారిట్లు వ్రాయునది:—

బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్య,
గాంధీనగరము,
కాకినాడ.

ఏ సుగుణరాశి జననముచే

దంతులూరివంశము పావనమయ్యెనో,

ఏసాధ్వీమణి పాణిగ్రహణముచే

సింహాద్రి జగపతిరాజచంద్రుండు ధన్యుండయ్యెనో,

ఏత్యాగశీల కరుణాచంద్రికలచే

ఆర్తజన కష్టాంధకారము పటాపంచలయ్యెనో

ఏప్రభ్వీ పాలనాప్రభావముచే

కొట్టాము సంస్థానము శోభాన్వితమయ్యెనో

అట్టి

తుని సంస్థాన మహారాజ్ఞీమణి

శ్రీ రాజా వత్సవాయ వెంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతి

రాణీ బహద్దరు వారికి

ఈ రూపకరాజమును

భక్తి గౌరవచిహ్నముగ సమర్పించుకొనుచున్నాను.

గ్రంథకర్త.

గ్రంథకర్తృ విజ్ఞాపనము.

పెద్దాపురము చిరకాలము నా వాసగృహము; నాకు విద్యావివేకసంపదనొసగిన కల్పవృక్షము; నా యభిమానమునకు తావలము

పౌరుషప్రతాపకీర్త్యున్నతుల కాలవాలమై నిజవైభవకాంతులచే శత్రురాజుల కన్నులకు మిఱుమిట్లుగొలిపి యొకనాడు మహేంద్రనివాసమో యన విలసిల్లిన పెద్దాపురదుర్గము నేడు సాంద్రకంటకగుల్మలతాపరివృతశిథిలమందిరకుడ్యములతో శివారావములతో ఫణీంద్రసంచారముతో భీభత్సాకారమును దాల్చి దుర్గమమై యుండ గాంచినపుడెల్ల నామనస్సు విచలితమయ్యెడిది. అనేక రణములకు రంగస్థలములై శత్రువీరస్కంధావారములకు యోగ్యస్థానములైన పాండవులమెట్ట మొదలగు ప్రదేశములు, దర్శించినపుడెల్ల నాహృదయమున కుద్రేకము కలుగజేయుచుండెడివి. ఏప్రదేశముల విహరింపనేగినను అవి-దేశభక్తులై, త్యాగశీలురై, విశాలహృదయులైన యాంధ్రవీరవరేణ్యుల పవిత్ర శోణితముచే నార్ద్రములైనవే యను విషయము జ్ఞప్తికివచ్చెడిది.

నాభావోద్రేకమున కనుగుణ్యముగ పెద్దాపురవాస్తవ్యులైన నా బాల్యమిత్రులు కొందఱు కథాభాగమును నాకుజూపి నాటకము వ్రాయుమని 1922 సంవత్సరమునుండియు నిత్యము నన్ను వేధించుచుండుటచే నిప్పటికైన దీనిని వ్రాయక తప్పినదికాదు. ఇట్లనేకవిధముల నీ నాటకరచనమునకు నాకుగలహక్కు అపారమైనదని మా చదువరులకు మనవిచేసికొనుచున్నాను.

ఈనాటకమును చక్కగాను సంపూర్ణముగాను చదివి హృదయోత్సాహానందముల నుపోద్ఘాతరూపకముగా వెల్లడించి కావ్యమున కమితగౌరవమొనగూర్చిన, చెన్నపట్టణపు ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీపండితులు, బ్రహ్మశ్రీ విస్సా అప్పారావుపంతులు, యమ్. ఏ., యల్. టి., గారికి కృతజ్ఞతానేకనమస్కారము లాచరించుచున్నాను

పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రాంతర్గత కథాభాగము నీనవనాటకరూపమున గానముచేయుభాగ్యము తొలుదొల్త నాకు లభించినందులకు ధన్యుడను.

ఉపోద్ఘాతము.

‘పెద్దాపురము ముట్టడి’ అను మూఁడంకముల నాటకమును రసవంతముగాను, ద్రాక్షాపాకముగాను, ఆంధ్రచారిత్రాత్మకముగాను వ్రాసిన శ్రీ బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్యగారు, ఆంధ్రులకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులు. ఆంధ్రదేశమున, గోదావరీ మండలమున 16 వ శతాబ్దము మొదలుకొని 19 వ శతాబ్దాదివఱకు, పేరునకెక్కిన పెద్దాపుర సంస్థానముయొక్క చరిత్రములోని రసవంతమగు నొకపట్టు నాటకరూపముగా నిట్లు వ్రాయఁబడినది. ఇందలికథ వీరరసప్రధానమై ఆంధ్రవీరుల యుత్సాహము, శక్తి, సామర్థ్యము, ఔదార్యము, రాజ్యాంగతంత్రనైపుణ్యము వేనోళ్ళఁజాటుచున్నది. ఇట్టి చరిత్రలను వినుటగాని, చదువుటగాని నేఁడరుదైనది. ఇట్టిచో, మనపూర్వరాజులచరిత్రను గుఱించిన యీనాటకము చదువుటవలన మనకందఱకును పూర్వపు టౌన్నత్యము మొదలగు మహత్తరవిషయము లొక్కమారు స్మరణకు రాకపోవు. దానివలనఁగలుగు మనోవృత్తులనంతములు. అవి పాఠకులు చదివి యనుభవింపఁదగినవేకాని నేను వ్రాయఁజాలినవి కావు. ఇదియే యీనాటకమువలనఁగలుగు గొప్పలాభమని నాయభిప్రాయము

నేఁటి నాటకములన్న, సర్వసాధారణముగా, శృంగారరసప్రధానములై, పారసీమట్లు మొదలగు పాటలతోఁగూడి, యేదో యొక పురాణగాథనో, మఱిదేనినో సూత్రధారముచేసికొని, చదువరుల మనస్సునకొక క్రొత్తవికారమును పుట్టించుచున్నవి. ఈనాటక మట్టిదారిని గాక, జనోపకారమగు దారిపట్టియున్నది. ఇట్టివి ఆంధ్రవాఙ్మయమున పెక్కులులేవు. ఈనాటకము మొదటనుండి తుదవఱకును, ఏకరీతిని మనస్సు నాకర్షించుచున్నది. స్వభావమును వదలక, మితిని మీఱక, సత్యమునకు దూరముగాక, కథ పోషింపఁబడినది. రాజ్యకాంక్షాలోలత్వముచే, ద్రోహియు, దుర్మార్గుఁడునగు రుస్తుము యొక్కయు, రాజభక్తిపరాయణతచే, ధీరుఁడును, వీరుఁడునగు నూరుద్దీను యొక్కయు, నిరుపమాన రాజసేవాతత్పరతచే రాజ్యాంగతంత్ర కోవిదుఁడును, పురోహితుఁడునగు కొంపెల్ల సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి యొక్కయు, మాతృవాక్యపరిపాలనాశీలురై, కళానిధులును, పరాక్రమవంతు

లును, నిష్కపటులునగు రాజసోదరులయొక్కయు, స్వలాభాభిలాషచే కపటియగు అన్వర్దీన్ ఖానుయొక్కయు, ధర్మరాజ్యపరిపాలనోత్సాహియగు నైజామ్-ఉల్-ముల్క్ యొక్కయు, ఉదారశీలుఁడును, వీరుఁడునగు విజయరామరాజుయొక్కయు, పాత్రములు మిక్కిలి చక్కఁగా పోషింపఁబడినవి. రాఘవమ్మాదేవిగారియొక్క అమాయకమైన ధర్మపరిపాలనము సముచితముగా చూపఁబడియున్నది. తుదకు, ఆమెకు సంభవించినదుర్గతి దుఃఖాంతమై, మనస్సున కత్యంతభారముగా నాటుచున్నది. రాజమాతయొక్క శోకము మనమును పిడికొని, తరములనుండి తమ్మేఁగాపాడుచున్న సంస్థానమును నిలుపుటకై, రాజశిశువుయొక్క యెంగిలినైన తినుటకసహ్యపడక, కష్టములెన్నివచ్చినను లెక్కపెట్టక, సాహసమును, యుక్తిని, ఆశ్చర్యమగు రీతిని చూపిన లక్ష్మీస్వామిదమ్మ మహత్తరచరిత్రమెంతయు ప్రశంసనీయము.

నా చిన్నతనమున పెద్దాపురములో నామేనత్త భర్తయగు భావరాజు సుబ్బారాయకవిగారు నాకీకథ చెప్పఁగా వినియున్నాను. ఆకథ వినుటయందుఁగల నాఁటియుత్సాహము నేఁటికిని మఱపునకు రాదు. ఈచరిత్ర మిప్పటికిని, పల్లెటూళ్ళలో, స్మరించుకొనినప్పుడెల్ల, కంటఁదడిపెట్టుకొనని వారుండరు.

ఎన్నఁడో మఱచిన యీ సంస్థానచారిత్రము నిరూపకముగ, చదువరుల మనముల నతికట్టునట్లుగా వ్రాసినందులకై శ్రీ పట్టాభిరామయ్యగారు మిక్కిలి ప్రశంసనీయులు. ఆంధ్రులీపుస్తకము నధికముగా నాదరించి,పట్టాభిరామయ్యగారు పడ్డ శ్రమను సార్థక మొనర్పఁగలరని నమ్ముచున్నాను.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునందలి వాత్సల్యముతప్ప మఱియే యథాకారమును లేనివాఁడనగు నేనీనాటకమునకుపోద్ఘాతము వ్రాయఁబూనినందులకు పాఠకమహాశయులు నన్ను మన్నింతురుగాక. ఆంధ్రులెల్లరును ఈనాటకమునుచదివి తమపూర్వుల ప్రతిభాసామర్థ్యముల స్మరించుకొని, గుణపాఠముల గ్రహించి పెంపొందుదురుగాక!

తిరువళిక్కేణి,	ఇట్లు,
చెన్నపట్టణము,	సుజనవిధేయుఁడు,
10 ౭ 1929	వి సా - అ పా రా వు.

అవతారిక.

ఆనాడు ఔరంగజేబు ఉత్తరహిందూస్థానమునకేగాక యించుమించుగా దక్షిణహిందూదేశమునకంతకునుగూడ ప్రభుత్వముచేయుచుండెను. అతడు దక్షిణదిగ్విజయయాత్రనుముగించి క్రొత్తగాసంపాదించిన రాజ్యముల బరిపాలించుటకై కుమ్రుద్దీన్ అసఫ్ జా అనువానిని ప్రతినిధిగానియమించెను. ఆప్రతినిధిక్రింద రాజమహేంద్రవరము, శ్రీకాకుళము మొదలగు నిరువదిరెండుపరగణాలుండెను.

ఇట్లు కొంతకాలముగడచినవెనుక 1707లో ఔరంగజేబస్తమించెను. ఇతనివెనుక ఢిల్లీశులైన యాతనికొమరులు దుర్బలులైనందున కుమ్రుద్దీన్ అసఫ్ జా 1723లో స్వతంత్రప్రభువైనట్లుప్రకటించి నైజామ్—ఉల్—ముల్క్ అను బిరుదువహించెను.

1714లో పెద్దాపురంసంస్థానాధీశులైన యుద్దండరాయజగపతిరాజుగారు కాలగతినొందగ ఆయనసతీమణి (రాగమ్మదేవిగారను) రాఘవమ్మాదేవిగారు బాలురగు తనయులపక్షమున రాజ్యమును బాలించుచుండిరి. అందు జ్యేష్ఠులు తిమ్మజగపతిరాజుగారు. రెండవవారు బలభద్రరాజుగారు. తండ్రిగారుకాలముచేయునప్పటికి తిమ్మజగపతిరాజుగారికి పదియేండ్లవయస్సుమాత్రమే.

రాగమ్మదేవిగారట్లు మంత్రిసామంతపురోహితదండనాథాగ్రణులసాహాయ్యమున దక్షతతో రాజ్యమునుపాలించి తిమ్మజగపతిరాజుగారుచేతికందివచ్చుటతోడనే రాజ్యమునాతనివశముచేసిరి. కాని కళాబిరుదాంకితులగు తిమ్మజగపతిరాజుగారు రాజ్యాంగవ్యవహారములను తల్లిగారియందలిగౌరవముచే నామెయాలోచనమును అనలిసి బొందుచు చక్కబెట్టుచుండిరి.

ఈసమయమున రాఘవమ్మదేవిగారికరుణచే నామెకొలువులో చేరి యున్నతపదవినలంకరించిన యొకమహమ్మదీయవీరుడుకలడు. ఇతడే రుస్తుంఖాన్! ఇతనికొమరుడు నూరుద్దీనుకూడ రాఘవమ్మదేవిగారి కొలువులోనేయుండెను. తండ్రికొమరులిరువురును రాఘవమ్మాదేవిగారియాప్తకోటిలో గణనకెక్కిరి. కొలువులోచేరిన కొన్నియేండ్లకు రుస్తుంఖానునకు పెద్దాపురసంస్థానమునపహరించు దుర్బుద్ధికలిగి రాజకుమారులవధించి ఆ స్థానమునుహరించుటకు కుమారునితోడ్పాటుగోరెను. కాని నూరుద్దీనందులకంగీకరింపక తండ్రిదురాలోచనకు కోపింప రుస్తుము వానిని మాయమాటలతో శాంతింపజేసి తనపై వానికనుమానము కలుగకుండజేసికొనెను. కుమారునివలన తనకార్యము నెరవేరకపోవుటచే నిజాముతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములజరిపి నిజాముతనాహ్వానించినంతనే పెద్దాపురమున కొలువుచాలించుకొని హైదరాబాదేగెను.

ఆకాలమున పశ్చిమదేశమున మహారాష్ట్రులు సాహూపీష్వా బాజీరావుమొదలగువారి నాయకత్వమున బలవంతులై వీలుచిక్కినచో గోలకొండరాజ్యమును మ్రింగజూచుచుండిరి. నిజామును, మహారాష్ట్రరాజ్యవ్యవహారములలోకలుగజేసికొని వారిలోవారికి భేదముకల్పించి వారిరాష్ట్రమును హరింపజూచుచుండెను.

స్వాతంత్ర్యమువహించిన పదునొకండుసంవత్సరములనుండియు నైజామాంధ్రరాజులను కప్పముచెల్లింపుడని కోరుచుండ వారందులకు నిరాకరించి నిజాముపైదండెత్తి రావలసినదని ఢిల్లీశునకు వార్తలనంపుచుండిరి. తమ ప్రభుత్వధిక్కారమునుగావించిననిజామును శిక్షింపవలెనని ఢిల్లీశుడును యత్నించుచుండెను.

అందువలన నైజామాంధ్రరాజులపై న్యాయముగాదండెత్తిపోవుటకు వలనులేక అందులకు తగినవారినిగానక పదునొకండేండ్లూరకొనవలసివచ్చెను.

ఇట్టియపూర్వసమయమున నాటిరాజకీయపరిస్థితుల చక్కగ గ్రహించి పెద్దాపురసంస్థానమునుండి రాజ్యాంగవేత్తయు వీరుడునగు రుస్తుంఖాను బయలుదేరి సంకల్పసిద్ధికొఱకు నిజామునాశ్రయింపననుచరయుతుడై హైదరాబాదునగరమును బ్రవేశించెను. ఇది పూర్వగాథ: ఉత్తరగాథ యీ దృశ్యకావ్యముననే వర్ణింపబడినది.

పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రములో నీకథాభాగము మిక్కిలిప్రసిద్ధికెక్కియున్నది. రుస్తుంఖాను పెద్దాపురరాజకుమారులనిరువురను మోసముచేసి తన పటకుటీరమునకురప్పించి చిత్రవధగావించి (1734 సంవత్సరములో) కోటను స్వాధీనముచేసికొనుటయు రాఘవమ్మదేవిగారంతఃపురస్త్రీలతో అగ్నిప్రవేశముగావించుటయు సోమిదమ్మగారు బాలరాయజగపతిరాజుగారిని తంత్రముచే చెఱదప్పించి పూసపాటివారి కొప్పజెప్పుటయు కథలుగాజెప్పుకొని యీప్రాంతముల కంటదడివెట్టనివారులేరు. కృష్ణా, గోదావరి, విశాఖపట్టణము మండలములయందు, ముఖ్యముగా గ్రామములలో, నీకథ మిక్కిలిప్రచారములోనున్నది. దేశాభిమానస్వాతంత్ర్యగౌరవసంపన్నులై ప్రజాక్షేమైకతత్పరులై ధీరోదాత్తలక్షణులై ఆంధ్రసామ్రాజ్యపాలనాధురంధరులై యశశ్శరీరులైన వత్సవాయవంశప్రదీపకులవీరచారిత్రము లేయాంధ్రుని హృదయమును రంజింపజేయవు? అట్టివారిపతనమున కెవ్వనికన్నులు చెమ్మగిల్లవు ?

ఈనాటకమును నేను చరిత్రముననుసరించి వ్రాసినప్పటికిని స్వాతంత్ర్యమువహించి కొన్ని యెడల మార్పులుగావింపసాహసించితిని. కవియొక్కపని కేవలము చరిత్రమును తుచ తప్పకుండ మక్కికిమక్కి వ్రాయుటగాదు. కాలానుగుణ్యముగ పాత్రానుకూలముగ స్వభావానుసారముగ నాయాభాగములనవరించి అసందర్భ,అస్వాభావిక,అనౌచిత్యములను రంగస్థలమునకయోగ్యములైనవానిని చరిత్రాంశములైనను పరిత్యజింపవలయును.రసపోషణకై కొంతకల్పింపవలయును. లోపములయథాయోగ్యముగా పూరింపవలయును. చరిత్రకారుడట్లుగాక యెట్లున్న దట్లెవ్రాయవలయును. ఇదియే కవికిని చరిత్రకారకునకునుగల భేదము

మఱియు నేటిపాఠకులకుగాని ప్రయోక్తలకుగాని చదువరులకుగాని యక్కరలేని యర్థానుస్వారనియమమును పాటింపక ధ్వనిప్రధానమగుపట్టులమాత్రముపయోగించితిని.

నాకథారచనమునకు మహారాజరాజశ్రీ శ్రీ వత్సవాయ రాయజగపతివర్మగారి "పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రము"ను బ్రహ్మశ్రీ కాశీభట్టబ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి "పెద్దాపురసంస్థానచరిత్రవిమర్శనము" ను ముఖ్యాధారములు. చిరకాలపరిశోధనాఫలితముగ నీచరిత్రగ్రంధములు రచించి దేశమునకును మావంటికావ్యకర్తలకును మహోపకారమును గావించిన నీయిరువురు మహనీయులకు కృతజ్ఞతాభివందనములర్పించుచున్నాను.

శ్రద్ధానురాగములతోనీకావ్యమును సంస్కరించి కావ్యమునకు వన్నెపెట్టిన పండితకవులు, కాకినాడ పి. ఆర్. కాలేజీప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులునగు బ్రహ్మశ్రీ శృంగారకవి సర్వారాయడుగారికిని యు

క్తమగుమార్పులసూచించి నాకుహితమొనరించిన కవివర్యులగు నామిత్రోత్తములకును, నాట్యాచార్యులకును, ఈగ్రంథమందలి మూడుఛాయాపటములను గ్రహించుటకువలయు సౌకర్యములన్నిటిని గావించి నాకత్యంతముదోడ్పడిన శ్రీఆంధ్రసేవాసంఘము, కాకినాడ,వారికిని పదునారు నెలలక్రిందటనే వ్రాయబడిన యీనాటకము నిప్పటికి ముద్రించుటకుకారకులైన నాహితవర్యులు శ్రీమాన్ కిళాంబి కృష్ణమాచార్యులుగారికిని నేనంజలిగూర్చుచున్నాను.

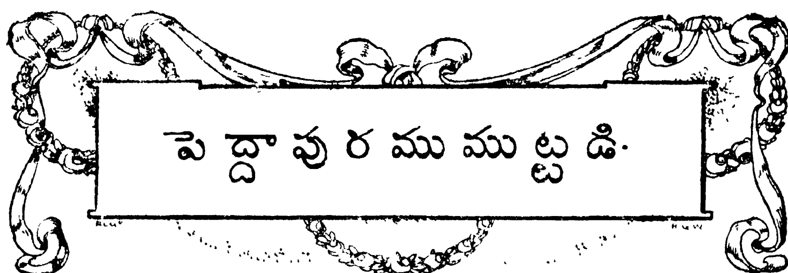
* ఈగ్రంథముయొక్క ముఖపత్రముపై చిత్రింపబడిన "చిహ్నము వత్సవాయప్రభువులు సరిహద్దుతాలు మున్నగువానిపై జిత్రింపించిన రాజచిహ్నమైయున్నది. "జగపతిరాజు" అను శబ్దములయాద్యక్షరసమ్మేళనముకలదైయున్నది. మొత్తమున శ్రీకారముకలదై శ్రీజగపతిరాజను భావమునిచ్చునదియైయున్నది."

దైవకృపచే నేను వ్రాయగలిగిన దేమో వ్రాసితిని. నాప్రయత్నమునం దెంతవరకు కృతకృత్యుడనైతినో తెలుపుభారము సహృదయులగు పాఠకమహాశయులపై నున్నది. దీనిని ప్రకాశింపజేయుభారము సమర్థులగు ప్రయోక్తల భుజస్కంధములందున్నది.

గాంధీనగరము,
కాకినాడ,
5-10-1928.

బుద్ధవరపు పట్టాభిరామయ్య.

* పెద్దాపుర సంస్థానచరిత్రవిమర్శనము, పుట 371.

పూర్వరంగము.

సూత్రధారుడు—(ప్రవేశించి సభ్యులవంకఁ దిరిగి)

గతులతివక్రతం దనరఁగా, గ్రహదుష్టులు చుట్టుముట్ట, దు
ర్మతమునఁ దాకవచ్చిన యరాతిబలంబుల తుత్రుళ్ళడంచి యే
క్షితిపతు లీవసుంధరఁ సుఖింపఁగ నేలుచునుందు రా జగ
త్పతులప్రతాపతేజము లవశ్యము నిచ్చుత మీకు భద్రముల్ !
సభాస్తారులగు నో మహాజనులారా !

సీ. ప్రాచీనతమ భానువంశాబ్ధిచంద్రులై
ప్రఖ్యాతిగాంచు భూపాలవరులు
శ్రీకాకుళము దొట్టి కృష్ణాపగాసీమ
గలభూమి నేలిన క్షత్రవరులు
నిఖలశాత్రవధారణీశాటవిని గాల్చి
వాసికెక్కిన మేదినీశవరులు
సర్వప్రజాసౌఖ్య సంవర్ధనంబుగా
రాజ్యమేలిన మహారాజవరులు
గీ. వైభవపురందరులు మన వత్సవాయ
జగపతులు ! వారిపావనచరితమిపుడు

తమ సమక్షంబునందు బ్రదర్శనంబు
సలుపబూనితి మత్యంతసాహసమున !

కావున, సావధానచిత్తమున గ్రహింతురుగాక ! వీరరసప్రధానమగు సీసమువాకారమును ప్రదర్శించుటకు ముందు కృతికర్తయగు బుద్ధవరపు పట్టాభిరామకవి తనవాక్యములుగా తమకిట్లు విన్నవింప నాకాదేశించి యున్నారు:—

మ. పరిపూర్ణంబగు పాండితీగరిమ సంపాదించుటన్ గాదు గా
ని, రసజ్ఞానుల సేవచేయుటను దీనిన్ హాస్యితిన్ నేర్చిన
ట్లు, రసోదంచితమై కథాసరణి యెట్లో మీకు హర్షంబుచే
కుఱగా జేసిన నాపరిశ్రమకు కల్గున్ సార్థకత్వంబొగిన్.

ఉ. నాకవితాంకుమూరి యెటునాట్యము సల్పిననేమి కాని, మ
న్నేకమనీయరాజ్యము మహేంద్రపురంబనజాలి దివ్యసౌ
ఖ్యాకరమై, విరోధిజనకంటకమై వెలుగొందె నట్టి య
స్తోకమహీమహేంద్రుల యశోవిమలామృతమింతగ్రోలరే !

ఉ. మీకువిమర్శకాగ్రణులు మీరువిమర్శనచేయబూన నె
వ్వారల కావ్యరాజములు వాసికినిల్చును ? గాన మీమదిన్
గౌరవభావమూని తమకంబునగాంచితిరేని నాకథా
ధోరణి మీకునింపయి కుతూహలమున్ గలిగింపకుండునే !

ఇంక నేనేగి కోపాటోపమున హైదరాబాదు రాజవీథినిబడి అనుచరముఖ్యుడగు రసూల్‌ఖానుతో సంభాషించుచువచ్చు రుస్తుంఖానుని ప్రవేశపెట్టెదను.

(నిష్క్రమించును.)

ఈ నాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

—:పెద్దాపురమువారి పక్షమున:—

1 కలిదిండి రామరాజు—మొగల్తూరుప్రభువు
2 నూజవీటి సుబ్బన్న—నూజవీటిప్రభుబంధువు
3 వత్సవాయ తిమ్మజగపతిరాజు—పెద్దాపురాధీశ్వరుడు
4 బలభద్రరాజు—తిమ్మజగపతితమ్ముడు
5 రావు (వేంకట) కృష్ణారాయుడు—పిఠాపురముదొర
6 చల్లారాజన్న—దళవాయి
7 నూరుద్దీన్‌ఖాన్—......
8 కొంపెల్ల సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి—పురోహితుడు
9 పూసపాటి విజయరామరాజు—విజయనగరము రాజు
10 వత్సవాయి రాఘవరాజు—రాజబంధువు
11 రాయజగపతిరాజు—తిమ్మజగపతికుమారుడు (ఏడాదిబాలుడు)
12 రాఘవమ్మాదేవి—రాజమాత
13 రామయ్యమ్మ—తిమ్మజగపతిధర్మపత్ని
14 లక్ష్మీసోమిదమ్మ—సోమయాజిగృహిణి
15 గౌరి—దాసి
16 సేవకుడు
17 ద్వారపాలకుడు
18 సైనికులు

—:రుస్తుంఖాను పక్షమున:—

1 రుస్తుంఖాన్—రాజమహేంద్రవరము షర్‌లష్కర్

2 రసూల్‌ఖాన్ — ముఖ్యసర్దార్
3 ఇబ్రహీంఖాన్ — సర్దారు
4 కరీంఖాన్ — ....
5 లోడీఖాన్ — కారాగారరక్షకుడు
6 గౌస్ — ....
7 మొదటిచారుడు
8 రెండవ ......
9 మూడవ......
10 సేవకుడు
11 సైనికులు

—:అన్యులు:—

1 నైజామ్—ఉల్—ముల్క్—గోలకొండసుబేదారు
2 అన్వర్దీన్‌ఖాన్—కలింగసర్కార్ వర్‌లమ్కర్
3 దూత—నైజామురాయబారి
4 సేవకుడు—నైజాము సేవకుడు

స వ ర ణ.

సుబ్బన్నగారనుటకుబూటుగ సుబ్బరాజుగారని యీ గ్రంథమం దంతట నుపయోగింపబడినది. చదువరులీపొరపాటును సవరించుకొన ప్రార్థితులు.

బు, వ. రా.

సవరణపత్రిక.

పుట.	పంక్తి.	ప్రమాదములు.	మార్పులు.
1	7	విక్రమోద్ధత	విక్రమోద్ధతి
,,	,,	శాత్రవవీర	శాత్రవుడైన
2	12	మహాోరాష్ట్ర	మహారాష్ట్ర
,,	13	సర్వస్వము	సర్వస్వమే
,,	14	నొక్క	రొుక
5	5	పడు	పదు
7	5	నఱుగుదెంచునె	నరుగుదెంచునె
,,	20	జూపినాడని	జూపువాడని
11	8	ఘాతంబులన్	ఘాతంబుతో
15	4	మనమద్రై	మనస్థై
,,	20	వెట్టిలైతి	వెట్టులైతి
16	8	వలనూ	వలన
20	16	పృథ్వీశ్వరుండు	పృథ్వీశ్వరుండు
36	7	యుండును.	యుండకూడదా ?
,,	9	యుండును.	యుండరాదా ?
46	2	రుస్తు ——	రసూ——
61	4	విజనగరా	విజయనగరా
80	3	విజయరామరాజు	ఇజయ్ రామ్ రాజూ
,,	9	సేయుంపుమని	సేయింపుమని
90	21	తు్రంచ	తు్రింప
92	9	నీకొనగుటకు	నీకొనగుట
99	25	ఖడ్గములొసగి	ఖడ్గములొసగిన
112	2	నిటు	నిట్లు

పెద్దాపురముముట్టడి.

ప్రథమాంకము.

1. రంగము—హైదరాబాదునందొక రాజమార్గము.

[రుస్తుంఖాను, రసూల్‌ఖానులు వీరోచితవేషములతో బ్రవేశింతురు.]

రుస్తు—(మార్గమున బోవుచు తటాలున నాగి వెనుదిరిగి రసూలుఖానుతో) రసూల్, ఏమంటివి ?

చ. ఇరువది యైదువత్సరము లేగినవాడు, సమస్తవిద్యలన్
పరిణతిగన్నవాడు, నృపపర్యలయాప్తహితుండు బాలుడే ?
నిరుపమ విక్రమోద్ధత తృణీకృతశాత్రవవీర రుస్తుమా
సరణి కృతఘ్నుడైన తనుజాతునిధూర్తత సైపజాలునే ?

రసూ—ప్రభూ, నూరుద్దీను సహజముగా బుద్ధిమంతుడు- చిరకాలమునుండి పెద్దాపురాధీశ్వరులక్రింద పనిచేయుచు వారితో కలసిమెలసి యుండుటచే వారికిహానిగూర్చుటకిప్పుడు సంకోచించు-

రుస్తు—సంకోచింపనీ మాననీ, వానిసహాయముతో నాకింక ప్రసక్తి లేదు. ఆదినములంతరించినవి. వాడు తనయుడు కాడు-నేను తండ్రినిగాను. పెద్దాపురాఖండసామ్రాజ్యము కనుసంజ్ఞచేసినమాత్రమున వచ్చి యొడిలోపడుటకు సిద్ధముగనున్నప్పుడా సర్భాగ్యుడు నాప్రయత్నములకు సహాయపడక పోవుటయేగాక "పెద్దాపురసంస్థానమున కెగ్గుతలపెట్టితివేని నీదుశ్చర్యలనన్నిటిని రాఘవమ్మాదేవిగారికెఱింగింపక మాన" నని నన్ను భయపెట్టక పోయినచో అయిదేండ్లశ్వదళమునకును, ఏడేండ్లుగజదళమునకును ప్రధానవాహినీపతినై 'కో' యన్న కోటిమందిని సమకూర్పజాలు గుణవిశేషముండి యింతకాలమువరకు వత్సవాయ వారిని పదచ్యుతుల గావించి పెద్దాపురసామ్రాజ్యసింహాసనమున నూరుద్దీనుని గూర్చుండబెట్టి రాజ్యతంత్రము సర్వస్వతంత్రముగ త్రిప్పుచు నాంధ్రరాజుల

గుండెలలో గాలమునై యుండకుందునా? నేను నేను గజదళాధి పత్య మును త్యజించి యిప్పుడీ హైదరాబాదు వచ్చి కార్యసాధనముకొఱకు నైజాము మీఁద నాధారపడవలసిన దుర్గతి వచ్చియుండునా ? కా నిమ్ము !—నాడు నన్ను బెదిరించి నాప్రయత్నముల కడ్డువచ్చుటలో విశేషములేదు. రేపు నేను గోలకొండ సైన్యముతో పెద్దాపురము కోటను ముట్టడించి భీభత్సగతి వత్సవాయవంశజుల నా నిశితకృపాణ ధారకు బలివెట్టునప్పుడు నూరుద్దీనేమి చేయునోచూచెదను.

రసూ—ఇంతకును నైజాము తమకు సైన్యాధిపత్యము నిచ్చు నను నమ్మకమేమున్నది ?

రుస్తు—రసూల్. ఈవిషమసమయమున నైజామున కంతకం టెగత్యంతరమేమున్నది ?

మ. ఒకవంకన్ మహారాష్ట్రనాయకకరివ్యూహంబు, వేరొక్కచో
సకలోగ్రాకృతి పాదుషాపులియు, నైజాంరాజ్య సర్వస్వము
న్నొక గ్రుక్కన్ గొననుండ నెట్టితడుగర్వోద్రేకులౌ నాంధ్రసిం
హకిశోరంబుల బిట్టణంచికొనగా నాశించు ఘూశుల్కమున్ ?

ఈయద నెఱింగియే-

సీ. ఎన్నాళ్ళనుండియో పన్నునీయక యున్న
ఆంధ్రరాజులు దండనార్హులనియు
విభవ దేవేంద్రులై వెలుగుచుండిన యాంధ్ర
రాజులు భుజబల తేజులనియు
ఇచట రాజమహేంద్రి మచట కళింగంబు
నేలుట కన్వరుచాలడనియు
ఆంధ్రరాజుల గర్వమణచి కప్పముగొన
గలబలశాలి గావలయుననియు
వ్రాసి నైజామునకుబోధజేసి విషము
తలకు నెక్కించి నాసమర్థతనుచెప్పి

నాడ, నికనాంధ్రవీర భూనాయకులను
రాచి అంపాన బెట్టుకాలంబు రాదె ?

రసూల్, రసూల్, వత్సవాయవారి వైభవముల దలచుకొనిననా హృదయము దహించుకొని పోవుచుండును.

గీ. ఆ విలాస వనాంతర హర్మ్యపాళి
ఆమహారత్న ఖచితసింహాసనంబు
ఆ సువర్ణ మణీ మయానంతదివ్య
భూషణంబులు నామది పొంగజేయు.

కట్టా ! పదునొకండేండ్లయి యుద్దండరాయ జగపతిరాజు పరలోకమునకు బ్రాతకాపైయుండ, నాపిదప రాఘవమ్మాదేవి, వితంతువు ! రాజ్యపాలనము చేయుచు సంస్థానమును శాసింపదగిన నన్ను శాసించుచుండ—ఆయబల—ఆకాఫరు సేవలో, ఛీ ! కూటికి గుడ్డకు నైగొల్చినదినముల దలచుకొనిన నాలోనాకే లజ్జనొడముచున్నది. ఎఱిగియెఱిగి యీ హైందవులను సేవించిన కలుషమునెట్లు క్షాళనము చేసికొందును ? అయ్యో ! ఇంతకాలమునుండి నేను మహమ్మదీయుడననియు వారు కాఫరులనియు గుఱుతింపక మసలిన నా యజ్ఞానము నేమని నిందించుకొందును ? వారిపైపైయాదరణములకు మాయామనయవాక్యములకు నొడలెఱుగని శివముతో వారిని గొల్చిన దినంబులెట్టి దుర్దినములు ! కానిమ్ము !—ఓ పెద్దాపుర సామ్రాజ్య లక్ష్మి ! యింకనిన్ను చేజిక్కించుకొనకుండ విడువను !—విడువను !

ఉ. కాలువగట్టరక్తము, ప్రకంపమునొంద నిలాతలంబు, నీ
పాలకులన్ రణావని కృపారహితంబుగ నెల్లసేనతో
గూలిచి, నేటికాంధ్రులను గొల్చెడు భారముదీర్చి, యింక నీ
కేలును పట్టువాడ నృపకేసరు లద్భుతమంది చూడగన్ !

రసూ—ప్రభూ, నైజాము వారి దర్బారు భవనమిదియే. దర్బారు వేళయైనట్లున్నది, దయచేయుడు.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

2 రంగము—హైదరాబాదులో నైజామ్—ఉల్—ముల్కు దర్బారు.

[నైజామ్-ఉల్-ముల్కు సింహాసనమునందుండును. విలాసినుల నృత్యగీతానంతరమున.]

సేవ—(ప్రవేశించి) జయము! జయము! సర్కార్! పెద్దాపురమునుండి రుస్తుంఖాన్ అనునొక మహమ్మదీయ వీరుడు హుజూర్ దర్శనమునకై వచ్చి హాజారమున వేచియున్నాడు.

నైజా—పెద్దాపురము నుండియా? వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

సేవ—అచ్ఛా. (నిష్క్రమించును.)

[రుస్తుంఖాన్ ప్రవేశించును.]

రుస్తు—బందగానే అలీఅస్సలామూలేఖుమ్!

నైజా—(సలామునందుకొని స్వాగతమున) సమఝ్దే! (ప్రకాశ) రుస్తుంఖాన్, నీవు వ్రాసిన విషయములన్నియు సత్యములేనా?

రుస్తు—చిత్తము.

నైజా—నీవు చెప్పవలసిన దింకేమైన గలదా?

రుస్తు—చిత్తము.

క. అదిగాక, పెద్దపురమున
పదిరెండేడులు వసించి పార్థివవరులన్
మదికెక్కునట్లు గొల్చుట
నెదిరి రహస్యముల నెల్ల నెఱుగుదు నధిపా!

నైజా—పెద్దాపురపురాజుల కెంత యనువర్తనుడవై యుండువాడ విప్పుడు వారికేల ద్రోహముసేయ సమకట్టెదవు?

రుస్తు—సర్కార్, ఏమనిమనవిచేయుదును! ఇప్పుడు పెద్దాపురము సంస్థానమును రాఘవమ్మాదేవి యను నొకవితంతువు యౌకవయస్కులగు కొమరు లిద్దరున్నను, సర్వాధికారము తానే

వహించి పాలించుచున్న విషయము తామెఱుగనిది కాదు. ఆమొకు మహామ్మదీయులన్న కిట్టదు. స్వామిభక్తిపరాయణులగు సేవకులను కులభేదమాత్రమున కంటగించుకొను నదేటి పాలకురాలు? ఇదిగాక— ఊరకొన్నచో—నేటేట నాలుగులక్షల కరకువరహాలపన్ను చెల్లింపవలసిన ఆంధ్రసామంతరాజులు తమకు పదునొకండేండ్లనుండి పన్ను చెల్లింపకపోవుటయేగాక శరత్కాలానంతరమున గోలుకొండపై దండయాత్రకు రానున్నారు. స్వజాత్యభిమాన ప్రేరితుడనై గోలుకొండకు రానున్న మహోపద్రవమును దిలకించి మహామ్మదీయులన్న మండిపడు తెనుగురాజుల కూడిగము సేయుచు గూరుచుండ జాలక, తమ సేవచేయుచు గోలకొండ రాజ్యరక్షణార్థము శక్తికొలది పాటుపడవలయునను కుతూహలముతో పెద్దాపురమునందలి గజదళాధిపత్యమును వదలుకొని తమ సన్నిధికేతెంచితిని.

నైజా—మంచిది. నీజాతీయాభిమానమునకు మెచ్చితిని. మాకిప్పుడు మహారాష్ట్రవిజృంభణము వలన ప్రతినిమిషము నొత్తిడి కలుగుచుండుటచే నీకిప్పుడేబది వేలకంటె నెక్కుడు సైన్యమిచ్చి యంపజాలను.

రుస్తు—సర్కార్, క్షమింపవలెను; నాకు నలువదివేలసైన్యమేచాలును.

నైజా—సెబాస్! మఱియుమంచిది. అన్వర్ధీనుని తొలంగించి నిన్నిప్పుడే రాజమహేంద్రవరము సర్కారునకు షర్లష్కర్‌గా నియమించుచున్నాను. (ఆజ్ఞాపత్రమును వ్రాసియిచ్చి) మహోమ్మదీయు డసత్యమాడడను విశ్వాసముచే నంతగ విమర్శచేయకయే నీవాక్యముల నమ్మి నిన్నిప్పుడు ఫేష్కసు వసూలుచేసికొని వచ్చుటకు నియోగించుచున్నాను. కాని యిది జ్ఞప్తియందుంచుకొనుము. ఆంధ్రరాజులతోడి చెలిమియే మనకు ప్రధానముగాని విద్వేషముకాదు.

ముందు సామమున కార్యసాధనోపాయము నాలోచించిన పిదప గాని యాహవ మొనర్పకుము. మాకసమ్మతమగు విధానమున నడచితివేని నీశిరము ఖండింపబడును.

రుస్తు—సర్కార్, తమ యాజ్ఞాక్షరముల బాలింతునని యిదే కత్తిముట్టి బాసజేయుచున్నాను.

నైజా—మంచిది. సైన్యములఁగొని యింక నీవు పోవచ్చును.

రుస్తు—చిత్తము. (సలాముచేసి నిష్క్రమించును.)

నైజా—(సభవంకదిరిగి) ఈరుస్తుం ఖాను ప్రయత్నములచే నీ పదునొకండు సంవత్సరముల కప్పము నాంధ్రరాజులు మన కర్పించిన చో నింక నీమహారాష్ట్రుల క్షణక్షణ విజృంభణముల కలజడిపడ వలసిన పనియుండదు ; ఆంధ్రులవలన భయము కూడ నుండదు.

(తెరపడును.)

3 రంగము—పెద్దాపురము కోటలోని రాజమందిరము.

[తిమ్మ జగపతిరాజు బలభద్రరాజులు కూర్చుండి యుందురు.]

బల—అన్నా, రుస్తుముఖా నెంతదార్ఢ్యమున కొడిగట్టినాడు!

సీ. ఎదురైన యాంధ్రుల హింసించి వారల
తలలతో గోపురంబులను గట్టె
పతులచెంగట నున్న భామలచెఱగొని
పలుబాములను బెట్టి భంగపఱచె
కనులపండువుసేయు గ్రామంబులను గాల్చి
కొంపలజొరబడి కొల్లగొనియె

కాలికొలది బాకు కసుగందులను బట్టి
ఖండించి మొండెముల్ గాలజిమ్మ
గీ. నాటిమొదలింత వరకు నిప్పాటబ్రతికి
ఏమి! పెద్దాపురీరాజ్యమే హరింప
నలుగు దెంచునె నేడు ఖలాత్ముడితడు
కారణంబును ధర్మంబు గానకుండ!

తిమ్మ—బలభద్రా, దురాశాపీడితులకు కారణము-ధర్మము గావలయునా?

గీ. ఘోరపన్నగమైన నకారణముగ
హాని చేయదు జనులకు, గాని మాన
వుండు స్వార్థపరుండైన చెండకున్నె
తనయునైనను సతినైన తల్లినైన?

బల—ఇంతకు, నిట్టివక్రహృదయుని కొలువులో చేర్చుకొనుట అమ్మగారిదే దోషముగాని వానిది కాదు

తిమ్మ—పాపముశమించుగాక! అమ్మగారి దోసమిందేమి యున్నది?

సీ. అశ్వశిక్షాతంత్ర మాద్యంత మెఱిగిన
జగజెట్టి యితడని సరసజేర్చి
సమరకళా పరిశ్రమయందు చాతుర్య
మును జూపినాడని వినుతి జేసి
అసమాన భక్తి నిరంతరంబును గొల్చు
విశ్వాసి యని చాల ప్రేమజూపి
విక్రమంబున బులివేటలో పేరెన్ని
కనుగాంచినాడని గౌరవించి
గీ. అమ్మ సర్వవిధమ్ముల నాదరించె
కాని, పీడిటు విశ్వాసహీనుడగుచు

తిన్నయింటి వాసంబుల నెన్న ననుచు
నించుకంతైన యామెయూహించెనయ్య?

బల—ఔను కాని—యీరుస్తుముఖానుని తాకనరిగిన మొగల్తుర్తి నూజివీటిప్రభువుల ప్రయత్నము లెంతవరకు సఫలము లైనవో!

తిమ్మ—రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లింత సులభముగా రుస్తుంఖాను ఢిళ్ళీమునఁ జంతురనుటకు సాధ్యముగాకున్నది. ఏమా?

మ. ఘనసామ్రాజ్యరమాకరగ్రహణకాంక్షాలోలుఁడై వచ్చు దు
ర్జనుఁడీతండు దేర డిచ్చుటకు భాస్వత్స్థైర్యసంయుక్త వా
హినులన్ దోడ్కొనికాని, యాతఁడు మతెంతే వంచన వ్యూహమం
దున బ్రజ్ఞాఢ్యుఁడు వీరలెట్లుచటశత్రువ్యూహమున్ జీల్తురో!

బల—అన్నా, నిన్న మొన్నటిదాక మన యుప్పుదిని చెడబెరిగిన యీతని శక్తియుక్తులు మన మెఱుఁగనివా? వీని మదమణఁచుటకు రామరాజు సుబ్బరాజుగార్ల బాహుపటిమచాలదా? అనవరత విజయలక్ష్మీసముపార్జిత యశోధురంధరులగు నీయాంధ్ర వీరవరేణ్యులకీనాఁడు రుస్తుంహాతకుని చేతులలో పరాజయమా?

తిమ్మ—అట్లుకాదు, చిన్న పామునైనను పెద్దకఱ్ఱతో కొట్టవలయునుస్మా!

బల—నిజమేగాని, తగినబలము తోడులేకుండుటచే వారి నాతఁడు విజయవాడ కడ పరాజితులజేయ జాలినను పెద్దాపురమునందడుగు వెట్టినచో ప్రాణములతో బోఁగలడా?

సీ. ఘాలాక్షు డెదురైన బట్టి పల్లార్చెడు
ప్రథిత బలాఢ్యులు రాచవారు
ఎట్టి వ్యూహమ్మునైన నిట్టె చీల్పగజాలు
వీరవరేణ్యులు వెలమవారు

కరమున ఖడ్గంబు గ్రాలఖండనభూమి
కదలనిధీరులు కమ్మవారు
శరపరంపరలచే శత్రుమస్తకముల
గూల్చు ప్రవీణులు కోయదొరలు
గీ. బ్రాహ్మ్యసుక్షాత్ర రాజితుల్ బ్రాహ్మణులును
వీరవర్యాలి కెందఱో వేనవేలు
బ్రతికియుండగ పెద్దాపురంబునందు
కాలువెట్టునె రుస్తుముఖానుడన్న !

(తెరలోకలకలము.)

తిమ్మ—(విని) ఏమీకలకలము ? అదిగో వీరవరేణ్యులగు రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లు ! ఏమిచెప్పుమా నిరుత్సాహులై వచ్చుచున్నారు ?

[రామరాజు సుబ్బరాజులు వీరోచిత వేషములతో ప్రవేశింతురు.]

బల—దయచేయుడు.

రామ }
సుబ్బ } చిత్తము. (కూర్చుందురు.)

రామ—తిమ్మజగపతి రాజా, నిజమే, రుస్తుంఖానునిచే పరాజితులమై వచ్చిన మాకు నిరుత్సాహముగాక-ఉత్సాహమెక్కడిది ?

సుబ్బ—మహాసైన్యసమేతుడగు రుస్తుమఖాను మేమేలూరుకడ నెదుర్కొన—

బల—(ఆశ్చర్యక్రోధములతో) ఏమి! రుస్తుము—కృష్ణానదిని దాటి వచ్చెనా ?

తిమ్మ—అయిన మీ రాతని విజయవాడకడనే దాకక యింత వరకేల రానిచ్చితిరి ?

సుబ్బ—నాయనా, సముద్రమున కానకట్ట నెవ్వఁడు కట్టగలఁడు?

రామ—దానికేమి ? అదిసహజమే ! అందాశ్చర్యము లేదు. మానవమాత్రుఁడగు శత్రువు నెట్లయిన సాధించియుందుము గాని దైవాకృతినున్న యీ ప్రకృతియే మాతో విరోధించిన నేమి చేయుదుము ?

సీ. ఘోరవృష్టిఁ గతాన దూరంబునందున్న
రాణువ జేర్ప నాలస్యమయ్యె
ఈ విరామములోన నెటులో కృష్ణను దాటి
యేలూరికడ కతఁ డేఁగుదెంచె
ఇరువాగు లచ్చట నెదురై నపిమ్మట
పంపినారము రాయబారి నొకని
ఆతఁడు దానిచే నధికరోషంబున
నాలమే ప్రకటించె, నంతలోన

గీ. నుభయసైన్యము లొఱసిన యుద్ధమచట
విషమమయ్యెను మననాల్గు వేలదళము
ఖాను పదివేల దళమును గసిమసంగి
అవని కొఱఁగెను కట్ట ! ఏమనివచింతు !

సుబ్బ—తిమ్మజగపతి రాజా, మేము ప్రాణములతో నిచ్చటకు వచ్చుట తప్ప మాలోపమిసుమంతయు లేదు.

గీ. ప్రాణముల నాసవీడి పోరాడినాము
పన్నవలసిన తంత్రముల్ పన్నినాము
కాని, మాశక్తి యుక్తులు వాని పీచ
మడచుటకుజాలవయ్యె రవంతయేని.

తిమ్మ—రామరాజా, ఇందు మిమ్మనవలసిన పనియేమున్నది!

ఉ. ఆలము తప్పదయ్యె, సమయంబునకున్ దరిలేవు వాహినుల్
చాలినయన్ని, శత్రువు ప్రచండదళంబులతోడ వచ్చుచే
జాలక కృష్ణదాటె, మన సైన్యములా కడు వేళదప్పి దు
ష్కాలమునందు మారొక్క నిరిఖానుని, ఎట్లు జయంబు కల్గెడున్?

గతజలసేతు బంధన మింతటితో వదలి

శా. ఇద్ధాత్రీతలమేలు కాంక్షనిటకుద్వృత్తి న్విజృంభించు నీ
యుద్ధోన్మత్త మదేభమున్ చటులఖడ్గోదగ్రఘాతంబులన్
ఔద్ధత్యంబణగించుటో మనకు కార్యంబట్లు గాకిప్పుడే
సిద్ధంబౌటయొ సంధికింతమదిలో జింతించి వాక్రువ్వరే ?

బల—అన్నా, మన రాజ్యమును కబళింప నరుదెంచు దురాత్మునితో సమరమా సంధియా యను విచారణమేల ?

గీ. నిన్న నేలూరికడ దాక నిఖిలసైన్య
తతుల సమయించి విజయమదంబుతోడ
కన్నుగానని రుస్తుముఖాను డేడ?
సంధిమనతోడ నెఱపెడు సరణియేడ ?

ఈదుష్టాత్ము డొకవేళ మనతో సంధిగావించుకొన రాయబారమంపినను ఈతనితో నెయ్యమునను సుంటకియ్యకొని సూర్యవంశమునకు మాయని మచ్చ దెచ్చుటకంటె నీతని మరల డీకొని యందు విజయమును గొనవలయు, కాదేని వీరస్వర్గమున కేగుటయే గౌరవము.

రామ—సెబాస్! బలభద్రా! సెబాస్ !

ఉ. పేరుమహమ్మదుండు తనచేతుల నొక్కసువర్ణఖడ్గ మిం
పార నొసంగువేళ తనహస్తము మీదుగ నందె, నట్టి దు
ర్వార ప్రతాపు తిమ్మపతి వంశమునందుదయించి వంశపున్
గౌరవమొప్ప బల్కితివి క్షాత్రము దీప్తి వహింప భార్గవా !

తిమ్మజగపతిరాజా, మనమీ విషయమును అమ్మగారికి తెలుపకుండ నెట్లు స్వతంత్రించి కార్యనిర్ధారణముచేయగలము?

తిమ్మ—నిజము, చక్కగాజ్ఞప్తికి దెచ్చితిరి. దయచేయు డమ్మగారియభ్యంతరగృహమునుగూర్చి పోవుదము. ఇంతలో మన యాశ్విక సైన్యాధ్యక్షుడు చల్లా రాజన్న పిఠాపురమేగి పీఠికాపురాధీశ్వరులగు రాజా రావు వేంకట కృష్ణారాయనింగారిని కూడగొనివచ్చి మనల జేరగలడు. బలభద్రా, గురుదేవుడు కొంపెల్ల సుబ్రహ్మణ్య సోమయాజిగారిని గజదళాధ్యక్షుడగు నూరుద్దీనుని కూడ మనయాంతరంగిక సభకాహ్వానింపుము.

బల—చిత్తమన్నా !

(అందఱొకవంకను బలభద్రుడొకవంకను నిష్క్రమింతురు.)

ర రంగము.—అంతఃపురము.

[రామయ్యమ్మదేవి జగపతిని ఉయ్యాలలోనుంచి యూచుచు జోలపాడుచుండ గౌరి తమలపాకులందించుచుండును.]

[రాఘవమ్మాదేవి ప్రవేశించును.]

రాఘ—రామమ్మా, బాబికను నిదురింపలేదా ?

రామ—(లేచి మందహాసముతో) ఈజగపతి కింతలో నిదుర వచ్చు నలవాటున్నదా ? మీరు రావలెను—జోలపాడవలెను—లేకున్న పోకుమాని నిదురించునా ?

రాఘ—(హాసముతో బాలునివంకదిరిగి) బాబూ, నామీద నీకింత పేరిమియెందులకోయి? జోలపాడెద నింకనిదురింపుము. (జోల

పాడి) జగపతికప్పుడే నిద్రవచ్చినది. (జగపతివంకఁ దిరిగి) బాబూ, నీతండ్రివలెనే నీవును నామాటయన్న నిప్పటినుండియు నెంతయాదరము చూపుచున్నావోయి !

గీ. వల్లకీ నాదవముల తల్లిమధుర
గానమున గూడ నిదురింపబూనకీవు
ఔర ! నే జోలపాడినయంత నిదుర
పోవ మనసేల జగపతీ, పోరునుడిగి ?

రామ—అదిగో! అదియే వీనిలోనున్న విశేషము.

గౌరి—చిన్నబాబుగారు మూఁడుమూర్తుల తిమ్మజగపతిరాజు బహద్దరుగారేనమ్మా. (రామయ్యమ్మవంక చూపుచు) చిన్నమ్మగారెఱుగరు కాని—పెద్దబాబూగారి వయస్సున నిదేరూపము. ఇదే అల్లరి-ఇదే—

(తెరలో "గౌరీ, అమ్మగారేమి చేయుచున్నారు ?")

రాఘు—తాళు-తాళు-గౌరీ, అది పెద్దఅబ్బాయి మాట వలెనున్నది. పోయిచూడుము.

గౌరి—(ప్రక్కకేగి) బాబూ, ఇటు, ఇటు, (విని) చిత్తము. (తిరిగివచ్చి రాఘవమ్మాదేవితో) అమ్మా, ఏలూరినుండి తిరిగివచ్చిన మొగల్లులు నూజవీటిప్రభువులు తమ దర్శనము కొఱకు వేచియున్నారట !

రాఘు—(ఆతురముతో) మంచిది. వారినందఱిని కార్యాలోచనాభవనమునందుబ్రవేశపెట్టుము. నేనిప్పుడేవచ్చెదను.

గౌరి—అట్లేనమ్మా. (నిష్క్రమించును.)

రాఘు—అమ్మా, దుస్తుముఖాను దురాగతము నడపనేగిన యావీరద్వయ మేమిచేయునర్చిరో పోయి తెలిసికొనివచ్చెదను. (అశ్చ

ర్యముతో) ఇదేమి! నా కుడికన్నదరుచున్నదమ్మా, యిది అశుభసూచకముగాదా ?

రామ—అత్తయ్యా, మరణమన్న తృణప్రాయముగా జూచు వీరరఘుకుల క్షత్రియ కాంతాశిరోమణులమగు మనకీదుర్నిమిత్తములవలన భయమేల ? సర్వేశ్వర లీలలగుటచే శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములన్నియు మనకు తుల్యములే కాదా ?

రాఘు—సందేహమేమి ? ఆకస్మికముగ నగ్ని జ్వాలలుదరికొని బ్రిదికి యుండగనే భస్మముచేయుచున్నను చలింపని యీ రాఘువమ్మ యీనాడీ యశుభసూచకములకు భయపడునా ? (జగపతివంకదిరిగి చిఱునగవుతో) బాబూ, పోయివత్తునా ? మాటిమాటికి నాకీరాజ కార్యముల గొడవయే, లేకున్న నిరంతరము నీముఖచంద్రుని జూచుకొనుచు నడుగైనకదలకుండ నీచెంతనే యుందునుగదా ! అమ్మా, పోయివచ్చెదను. (ప్రేమతో బాలుని చూచుచు నిష్క్రమించును.)

రామ—అక్కటా ! తెరల మఱుగున బడి యుండవలసిన తెఱవనైపుట్టుటచేగాని—

గీ. ఆడుపులి యట్లు కప్పించి యాజిరంగ
మందు నరి వీరవరులను మ్రింద జేసి
విజయమున్గాన నాకెంతొ ప్రీతి, యట్టి
యాసలడియాసలయ్యె నే నతివనగుట !

(తెరపడును.)

౫ రంగము— కార్యాలోచనా మందిరము.

[తిమ్మజగపతిరాజు, బలభద్రరాజు, రామరాజు, సుబ్బరాజు రాఘవమ్మాదేవి గార్లు యథోచితాసనముల నుందురు.]

రాఘు—(అందటిని కలయజూచి) పరాజయమాత్రమున మన మధైర్యపడవలసిన పనిలేదు (ఉత్సాహముతో)

గీ. ఎప్పుడు పెద్దాపురీరాజ్య మపహరించు
పూనికి-రుస్తుము మనకోట ముట్టడించు
నాడె వానికి ఆయువు మూడకున్నె
అతని మత్త మాతనితోడ నంతరింప ?

(నిర్వేదముతో) అక్కటా ! కాలవృక్షమెట్టి విషఫలముల నొసగుచున్నది !

గీ. ఎవని నాసోదరుండని యెంచినానొ
ఎవని నారక్షకుండని యెంచినానొ
ఎవని నాయాప్తుడంచు నేనెంచినానొ
వాడె నాకొంప చిచ్చిడ వచ్చువాడె !

(కోపముతో) ఓకుత్సితుడా, కృతఘ్నుడా, రుస్తుం,—

గీ. స్వామిభక్తికి నిర్మల స్వాంతమునకు
నైకమత్యంబునకు స్థానమగుచు దనరు
నట్టి మహితాన్వయంబున బుట్టి ఘోర
రాక్షసుడ వెట్టిలైతి క్రూరా ! దురాత్మ !

కానిమ్ము—రామరాజా, అంత మీరు రుస్తుంఖానుని కేమని సమాధానమిచ్చితిరి ?

రామ—అందులకు మేము:—“ మేము శ్రీశ్రీపాదుషాల యేలుబడిలోనివారముగాని మీ నవీనప్రభువులగు గోలకొండ సుబేదారులకు

తాబేదారులము గాము, ఢిల్లీశ్వరునికైనను మేము పేరునకు సామంతు లమే గాని యెన్నడు నొక్కకాసయైన జుమ్మా చెల్లించియెఱుగము-కావున, మేము మీకు పన్ను చెల్లింపవలసిన పనిలేదు ; చెల్లింపము. న్యాయవిరుద్ధముగా మీరు రణమున కాయత్తమైనచో నంగరులకు మేము సిద్ధముగా నే యున్నా ” మంటిమి.

రాఘు—(ఆలోచించి) సరే. అయిననిప్పుడు రుస్తుము తన రాజధానియగు రాజమహేంద్రవరము వచ్చినవిదప గదా మన రాజ్యము నపహరింప తంత్రములు పన్నుచున్నాడు ! ఆతని వలను నేహానియు బొండకుండునట్లు మనము కాపాడుకొనవలసియున్నది

సుబ్బ—అదిగో, సమయమునకు కృష్ణారాయనింగారును రాజన్నయు వచ్చినారు.

[కృష్ణారాయుడు రాజన్న ప్రవేశింతురు.]

కృష్ణా } —(రాఘువమ్మాదేవికి నమస్కరింతురు.)
రాజ }

కృష్ణా—(తిమ్మజగపతి నుద్దేశించి) బాబూ, నారాక ఆలస్యమైనదా ?

తిమ్మ—లేదు. సకాలమునకే వచ్చినారు, దయచేయుడు. రాజన్నా, కూర్చుండుము.

రాఘు—కృష్ణారాయ, ఏలూరియుద్ధపర్యవసానమును రుస్తుంఖానుని దురాలోచనలను ఈ రాజన్నవలన తెలిసికొనియే యుందువు- ఇందులకు కర్తవ్యమేమాలోచించితివి ?

కృష్ణ—అమ్మా, శాత్రవసైన్య పరిమితిని తెలిసికొనకుండ నాకేమనుటకును తోచకున్నది. పిఠాపురమునందిప్పుడున్న మట్టునకు రెండువేల సైన్యమును గూర్చుకొని వచ్చితిని. ఇచ్చట తమ ప్రయత్నము లెట్లున్నవి ?

తిమ్మ—మూలబలముగాక మూడువేలసైన్యముకంటె ఎక్కువలేదు. ఇంతవరకమ్మగారి యనుజ్ఞలేక మనసామంతుల పిలువనంపలేదు. శత్రుసైన్యము పదివేలున్నట్లును అందేలూరియుద్ధమున రెండువేలవరకు మడిసినట్లును మనరామరాజుగారు చెప్పుచున్నారు.

బల—యుద్ధమవశ్యమని నిర్ధారణమైనచో బిక్కవోలు, సంతమూరు, జగ్గంపేట, కిర్లంపూడి, పీఠవరము, జడ్డంగి, తోటపల్లి, తాడుకొండ, కొట్టాము మొదలగు సమీపపు ముఠాలనుండియేగాక రామచంద్రపురము, కేశనకుర్రు, ముమ్మిడివరము, గోపాలపురము, రాసేలంక మొదలగు దూరపుముఠాలనుండికూడ సైన్యములరావించుకొనవలసియుండునుగాన కార్యాలోచనము త్వరలో కావలెను.

రాఘు—అన్నట్లు—రాజన్నా, కుమారుడు సూరయ్యనెచ్చట నగపడడేమి ?

బల—సూరయ్యనిప్పుడు మనసామంతులకు సైన్యసమేతులై తక్షణమే పిఠాపురము రావలసినదని తాఖీదుల వ్రాయుచున్నాడు.

రాఘు—(తీవ్రముగ) తిమ్మగారూ, నాయాజ్ఞలేని యీతొందరలేల ?

బల—(ఎదుటజూచి) ఇదిగో, గురుదేవుడు సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజిగారు విచ్చేయుచున్నారు.

[యథోచితవేషమున సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి ప్రవేశించును.]

అందరు—(నిలువబడి నమస్కరింతురు.)

సుబ్ర—విజయోస్తు ! విజయోస్తు ! అమ్మా, నీయాజ్ఞను బడయకుండ, స్వాతంత్ర్యమువహించి పనిబడిన నుపయోగింపవచ్చునని సూరయ్యనీకార్యమున నియోగించినది నేను. పనియంతయు ముగియవచ్చినది ; అతఁడీపాటికి వచ్చుచుండును.

రాఘు—ఆర్యా. యీపీఠమునలంకరింపుడు. మీసమయజ్ఞత్వమును మేమభినందించుచున్నాము.

సుబ్రి—(కూర్చుండి) ఇదిగో నూరుద్దీను వచ్చినాడు.

[నూరుద్దీను లేఖలతో లేఖనీమషీ పాత్రిలతో బ్రివేశించును.]

రాఘు—(నూరుద్దీనుతో) అబ్బాయీ రమ్మని.

నూరు—[కూర్చుండి] చిత్తము.

రామ—కృష్ణారాయని సైన్యము రెండువేలును ఏలూరినుండి తిరిగివచ్చిన సైన్యము మూడువందలును పెద్దాపురము సైన్యము మూడు వేలును నూతనముగా చేర్చుకొన్న సైన్యము పదునేడువందలును కలిసి యేడువేలసైన్య మిప్పుడు సిద్ధముగా నున్నది. రుస్తుంఖానుని పదివేల దళములో చావగామిగిలినవా రెనిమిదివేలుందురుగాన మనయేడు వేలదళమును శతుృసైన్యమును జయించుట కెంతమాతృమును సందియములేదు. కాబట్టి యుద్ధమే మనకుచితము.

సుబ్రి—శయనగృహమున తాృచుపామునవలె శతుృవు మన రాజ్యమున జొచ్చుచుండ వానిని తెగటార్పకుండ నూరకొనుటెంతయు విపత్కరము!

రాఘు—(మందహాసముతో) బలభదాృ, నీవుమాటాడవేమి? రణప్రియుడవగు నీకు కదనమే—

బల—[ఉత్సాహాదోృకములతో] సందేహమేమి? అయ్యా,—

గీ. ఎదిరి నెదిరించు సామర్థ్యమింతలేక
యింట గూర్చుంట శూరులకేమిలగ్గు?
విక్రమంబున పగతుర విదళనంబు
జేసి జయలక్ష్మిగొంటయే చెల్లుగాని.

కృష్ణా—తగినంతసైన్యము లేక పరబలాబలముల దెలియక యిదివరకు రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లొనలిపిన సమరము చాలదా?

మూలబలమున కండయై నిలువవలసిన యేడువేలసైనికులను మనతో గొనిపోయిన మూలబలమునకు ముప్పు కాదా ? అధికసైన్యము లేనప్పు డచ్చటకో యెత్తిపోవుటకంటె యిచ్చటనేయుండి శత్రువిచ్చటకు వచ్చిన నెదుర్కొనుట సమంజసము నిరపాయమునగు మార్గము కాదా ? ఒకవంక మనము రాజమహేంద్రవరమేగ మఱియొక వంక శత్రుసేనలు మనరాజ్యమున జొఱబడిన—

తిమ్మ—జొఱబడిన ?-అంతలోనేమయ్యె ? కృష్ణరాయ, శత్రు బలము-వచ్చుమార్గము తెలిసియు నిట్లాడెదవేమి ? ఏడువేల యాంధ్ర వీరు లెనిమిదివేల ముసల్మానుదళమును సదమదము చేయజాలని పిఱికిపందలా ?

సుబ్బి—శత్రువు దుర్వృత్తి తెలిసినపిదప వానిని రూపుమాప కున్న నావల గోటితో త్రుంపవలసినదానిని గొడ్డంటితో దీర్పవలసి వచ్చును.

రాజ—ఋణశేషమును శత్రుశేషము నుంచరాదు.

సూరు—నాతండ్రి పెద్దాపురసామ్రాజ్యాపహరణవాంఛతో వచ్చెనే నిజమైన నాతని నిటకు రానీయకుండ నిరోధించుటే యుచితము.

రాఘు—నిజము-కుమారా, నిజము.-ప్రతిఘటనమే మన కిప్పుడు పరమకర్తవ్యము. మనయేడువేల చమూసమూహమును గొని రామరాజు సుబ్బరాజు కృష్ణారాయనింగార్లిపుడు రాజమహేంద్రవరమేగి రుస్తుంఖానుని గోదావరిదాటి రానీయకుండ నరికట్టవలెను. అట్లయినచో మనసైన్యమేడువేలును పరబలము పదునైదువేలున్నను నిగ్రహింపగలము. ఘంటికలవంటి పెద్దాపుర పిఠాపుర వీరులు సాధింపజాలని దేమియులేదు. తిమ్మజగపతి బలభద్రులును రాజన్న సూరుద్దీను లిచ్చట కోటను సంరక్షించుట కుండవలెను. మనసర్దారులం

తలకో సైన్యములు గొనివత్తురు. గాన నిప్పుడిచ్చుటకు మూఁడువేల సైన్యమును తొలగించినను భయమ్ములేదు. నారుద్రీస్, నీవు వ్రాసియుంచిన లేఖలపై మాముద్రల వేయించి తక్షణమే సర్దారు లెల్లరకు బంపుము. రాజన్నా, నీవిచ్చుటకు సైన్యములకు దగిన శిక్షణము నిచ్చుచు క్రొత్త సైన్యమును పోగుచేయుము. తిమ్మరాజా, సైన్యముల నాయత్తమగుట కాజ్ఞాపించి రణభేరి మ్రోయింపుము. బలభద్రా, సాంగ్రామికోపకరణములగు నాయుధముల జేయించుభారము నీయది. గురువర్యా, గూఢచారులకు తామాధిపత్యమును వహింప బ్రార్థించుచున్నాను. కృష్ణరాయా, ఈవృద్ధురాలివాక్యముల నొసిపుచ్చక యీ రాజను పొందరివర యుద్ధమునందు సర్వసేనానాయకత్వమును వహింపఁగోరెదను. సైనికోద్యోగులారా, మనయిష్టదైవమును ప్రార్థింతము రెండు.

సీ. రస్తుంఖాను నడంచి రాజన్న సేగయ
తిమ్మజగపతి ధాత్రీశ్వరుండు
జయపురాధీశు విశ్వంభరుఁ బరిమార్చె
తిమ్మజగపతి పృథ్వీశ్వరుండు
హల్లి నబ్బూల్ హసన్ క్రోఁ చెండుఁడినిఁ గొట్టె
రాయజగపతీంద్ర రాజవరాళి
మాధవ పతిఁ గెల్చె యోధుఁడై గార్లె ను
ద్దండరాయపరాజ ధరణిధవుఁడు

గీ. నిన్ను సేవించియే కాదె! నీవు మాకు
నిష్టదైవమవే కాదె? యిపుడు సల్లి
రణమునకు నేగు మమ్ము, సంరక్షణంబు
జేయవే తండ్రి! లక్ష్మీనృసింహమూర్తి !

అందఱు— జయ్! పిఠాపురసామ్రాజ్యలక్ష్మికిజయ్! జయ్! ఆంధ్రమాతకుజయ్!

(తెరపడును. బలభద్రుడు ముందునకు వచ్చును.)

బల—(వేదనతో) అయ్యో, నాకెంతయాశాభంగమైనది!

గీ. సమరకాంక్షదీర వివిధయోధులతోడ
బోరవచ్చుననుచు బొంగినాడ,
కాని, యమ్మహారాజ్ఞ నెట్టివైచెను నన్ను
ఎట్టులోర్తు? ఇంక నేమొనర్తు?

(నిష్క్రమించును.)

ఇది ప్రథమాంకము.

పెద్దాపురముముట్టడి.

ద్వితీయాంకము.

1. రంగము — పాండవులమెట్టపై రుస్తుంఖాను శిబిరము.

[విశ్రాంతివేషముతో రుస్తుంఖాను హుక్కాపీల్చుచు విహరించుచుండును. సమీపమున యాసనమును వ్రాతబల్లయు దానిమీద వ్రాతపరికరములునుండును.]

రుస్తు — (స్వాలోచనముగ) శత్రుసైన్యములొకవేళ పరిమితిని మించి ముంచుకొనివచ్చి నలుప్రక్కలచుట్టుముట్టి ఆకస్మికముగ పైబడినను, అవలీలగానెదుర్కొని నఱుమాడుటకీ పాండవులమెట్టకంటె నిరవగుప్రదేశమీప్రాంతమున నింకొండులేదు. ప్రసన్న శీతల కమనీయ శరత్కాల సుధాంశుకోముదీప్రభావిభాసితమగు నీనిశాసమయము ప్రశాంతమై కార్యాలోచనమున కెంతయు దగియున్నది. ఈ ధరాభాగముప్పొంగి యచలాకృతి వహించుటయు హిమాంశుని మనోజ్ఞచంద్రికల వెదజల్లుటయు వాకీనలువలంకులగల మనోహర దృశ్యముల జూపులకేగావలయును............ఓహో !

సీ. సైనికదళము విశ్రాంతినందగజాలు
　　　　తావిదికాదె పాండవులమెట్ట !
　మహమదీయులకెల్ల మహితమై మాన్యమై
　　　　మించిన గవ్వాలమెట్ట యదియె !
　శత్రుదుర్భేద్యప్రశస్త గర్వోన్నతి
　　　　గొమరారు బురుజులకోటయదియె !
　దుర్గముచెంత నిసర్గలావణ్యంబు
　　　　గల్గి వెల్గునదె రాగమ్మచెఱువు !

గీ. వజ్రనిర్ఘోషమై వినంబడెను సద్ది
వీరికావలవారు నేలేటిరవము !
సకల సంపత్తికెల్ల నాస్థానమగుచు
దనరునియ్యదిగాదె పెద్దాపురంబు !!

ఈ సంస్థానమును హస్తగతము గావించుకొనుటకు మొదలపెట్టిన మహాకార్యములెల్ల ఫలోన్ముఖమగునట్టి శుభసమయమే తెంచినది. కాని, నేనింతవరకు సాధించినదంతయు నొకయెత్తు, ఇంకముందు సాధింపవలసిన దొకయెత్తు. నైజాముదకు దండయాత్రవలనకలుగు ప్రయోజనమును నచ్చజెప్పి నలువదివేల సైనికులదోడ్కొనివచ్చి పదివేల సైన్యముతో శత్రుచ్ఛమూసమూహము నేలూర్తికడదాకి విదళనముచేయుటయు, తరుణమునకు గోదావరినిదాటి రాజమహేంద్రవరదుర్గము నాక్రమించుకొనుటయు, రామరాజుసుబ్బరాజులతో ఏడువేలదళముతో వచ్చి యెదిరించిన కృష్ణారాయనిపై సర్వసైన్యముతోబడి యవలీల నోడించి పెద్దాపురము మొగము చూడకుండ తోటపల్లిమన్యములకు బారద్రోలుటయు నొకలెక్కలోనివికావు. ఇంతవరకు నేనునలిపిన సమరములందు పదివేలసైనికులు నిహతులైనను ముప్పదివేల దళమింకను కలదుగదా! ఇంతటిసైనికులతో నిప్పుడునేను పెద్దాపుర దుర్గమును వశపఱచుకొనలేనా ? ఆఁ సాధింపలేకేమి ? త్రోవలనరికట్టి, పెద్దాపుర పిఠాపురాధీశ్వరులు సైన్యములనంపుడని వారివారి సర్దారులకువ్రాసిన లేఖలనన్నిటి చేజిక్కించుకొనుటచే దుర్గములో నిప్పుడున్న మూలబలము మూడువేలును క్రొత్తగాచేరిన సైన్యమైదువేలును సోమయాజి యెచ్చటినుండియో తెచ్చిన బలమొక రెండువేలును మొత్తము పదివేలకుతప్ప యింకరావు. కానిదుర్గమభేద్యమగుటచే నీపదివేలసైనికులును నాముప్పదివేలను సంహరింపవచ్చును. అందువలన నాబలము విశేషముగ నశింపకుండ కోటనుసాధించు మార్గమేమి

న్నది ! సరే ! రాఘవమ్మాదేవి యెంత యసాధ్యురాలైనను నాయ
కులనెల్లరి పట్టివధింపగలిగిన పో నీ మొక్కోరలదీసిన తాచు-ఏమి చేయ
గలదు ! అప్పుడు నాకు కోట విశేషశ్రమపడకుండ లభింపగలదు
శత్రుచమూపతులందు చల్లారాజన్నయొకడు ముఖ్యుడేగాని రుస్తుము
ప్రతాపానలమునకు మశకమాౘగలడా ? రామరాజు, సుబ్బరాజు,
కృష్ణారాయనింగార్లు వంక కనుగుపెట్టుటకు వీలులేకుండ దూరప్రదేశ
ములకు పారదరిమితినిగదా! ఇంక నాశక్తియుక్తులుపయోగించి సాధిం
పవలసినవారు తిమ్మజగపతి బలభద్రులిద్దరున్నారు. సరే ! ఇంత జేసిన
వాడ నింకనీ వీరసింహకిశోరముల బట్టుటకుదగిన పంజరముల నిర్మింప
నేలేకపోవుదునా ? నన్నెదిరింప రామరాజాదులకు సైన్యసాహాయ్యము
నుజేసిన యీ రాఘవమ్మదేవికీవిధముగ తగిన శాస్తి చేసి బుద్ధిచెప్పి
యామెహృదయమున దావానలము కల్పింపలేకుందునా ! (కూర్చుండి
యొకలేఖనువ్రాసి) అన్నట్టియుత్తరమిప్పుడే పంపవలసిన యగత్యమే
మున్నది ? ప్రొద్దుటనే పంపవచ్చును. కాని ముందిదిముఖ్యము.
(మఱియొక లేఖనువ్రాసి) నూరుద్దీను విషయమున నప్రమత్తుడనై
యుండకున్న ప్రమాదము తప్పదు. రసూల్ ! రసూల్ !

రసూ—(ప్రవేశించి) సర్కార్, ఏమియాజ్ఞ ?

రుస్తు—ఈ యుత్తరమును రహస్యముగ నీక్షణమందే నూరు
ద్దీనునకు పంపించు నేర్పాటుల జేయుము. (లేఖనిచ్చును.)

రసూ—(పుచ్చుకొని) చిత్తము. (పోబోవును.)

రుస్తు—ఆగుము. మఱియొకమాట. వచ్చునప్పుడు ఇబ్రి
హీం, కరీంఖానులఖూడ గొనిరమ్ము. ఉపదేశింపవలసిన రహస్యములు
గలవు. మీకొఱకు నేనాగృహసమీపమునగల శిబిరమున వేచి
యుందును.

రసూ—చిత్తము సర్కార్. (నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—ముక్కు మూసికొని మూలకూర్చుండక యీముదుసలి సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి తగుదునని తగనిభారమును నెత్తిపైబెట్టుకొని గూఢచారుల పలువురనియోగించి నాగుట్టుమట్టులనెల్ల కనుగొని నన్నుసాధింప జూచుచున్నాడట ! కానీ !

గీ. నా ప్రతాపాగ్ని పర్వతమే ప్రిదిలిన
సకలజగముల నాశంబు సలుపుననగ
ద్విజుల యింటింట తిరిపెము దెచ్చికొనుచు
బ్రతుకజూచు మందాధుడీ శక్తి యెంత !

(సగర్వముగ నిష్క్రమించును.)

2. రంగము—నూరుద్దీను శయనాగారము.

నూరు—(పరిక్రమించుచు సాలోచనముగ దనలో) ఇదినిజమగునా ? నాతండ్రి యింతదురాగతమున కొడిగట్టునా ? పండ్రెండు సంవత్సరములకాల మేతల్లి యుండ నువర్ధిల్లి గజదళాధ్యక్షత్వమంతటి గొప్పపదవినిగొనెనో యారాఘువమ్మదేవికే చేటుగూర్ప నీతడు వచ్చుచుండెనా ? నమ్మజాల నమ్మజాలను ! అట్లయిన, యీరామరాజాదుల వాక్యములకేమందును ? వీరినిస్వయముగా ప్రశ్నించి చూచితినే ! నిక్కువమే కాకున్న రుస్తుము పెద్దాపుర సామ్రాజ్యాపహరణ ప్రయత్నమున వచ్చుచున్నాడని వారేలజెప్పెదరు ? వారికెట్టి పూర్వద్వేషమునులేదే ! అయిన రుస్తుము సంశయింపవలసినవాడేనా? తనకుమారునకీసంస్థానమూలంబమని యెఱుగడా ? రాఘువమ్మదేవికనేసన్న పుత్రవాత్సల్యమని తెలియదా ? తనయుందలి గౌరవానురాగములచేతగదా దేవిగారు తనపదవిని నాకొసగిరి ! దీనికంతకు కృతజ్ఞత చూపవలసినవాడిట్లు కృతఘ్నత చూపునా ? ఒకవేళ నేను

తన కుట్రలోఁ జేరి తనకు తోడ్పడనంగీకరింపనందున నైజామున కాంధ్రరాజుల యొద్దనుండి కప్పముగొని తెత్తునని యాసజూపి యాసైన్యముతో నీరాజ్యమును జయింప నిశ్చయించెనా ? అసంభవము ! ద్రోహముచే నార్జితమైన సింహాసనము నాకువలదని యేకపుత్రుడనైననేను తనహితమును త్రోసిపుచ్చినపుడీ రాజ్యము నెవ్వరికొఱకు సంపాదించును ? తనయొక్క నిపొట్టయు రాజ్యమున్న నేగాని గడువదా ? కాకున్న నీతడధికారముకొఱకు పాకులాడుచున్నాడా? ఈసంస్థానమునందు గజదళాధిపత్యమును ఇచ్ఛాపూర్వకముగా త్యజించి నైజామునొద్ద షర్ లష్కరుగానున్నను రాజ్యపాలనమందే కాంక్షయున్నదా ? లేకున్న నీతనికిప్పుడీ పెద్దాపురయాత్రయేల ? ఈ సైన్యపారావారమేల ? ఎందులకింత కాయక్లేశము ? పోయి యతనితో యొకసారి.మాటాడివత్తునా ? ఛీ ! ఇదియిప్పట్ల ననుచితము. అనుమానములకాకరము ! ఇంకనీతని యంతరంగమెఱుంగుట కేమియుపాయముకలదు ?

సేవ—(ప్రవేశించి) సలామ్, సర్కార్, హుజూరుసకమ్మని తమ తండ్రిగారి సేవకుడొకడీ లేఖనిచ్చి పోయినాడు. (లేఖనిచ్చును.)

నూరు—(అందుకొని) సరే, నీవుపొమ్ము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

నూరు—ఇంత రాత్రివేళ నాయనగారి యొద్దనుండి లేఖయా! ఇదిగో యివి నాయనగారి స్వహస్తాక్షరములే ! (కన్నులకద్దుకొని) ఈ యక్షరములవలె నాయనగారి హృదయముకూడ సుందరమైయుండె నా నాజీవితమెంత ధన్యమైయుండును ! (లేఖనుచదువును.)

“ప్రియ కుమారా,

అల్లాకృపచే నీవుచిరంజీవివై వర్ధిల్లుదువుగాక ! ఇపుడు నాదశ తిన్నగలేదు. లేని రాజ్యవ్యామోహము నా కారోపింపబడినది. నే

నొసర్పని తలంపని దురంత ఘాతుక కృత్యములకెన్నిటికో కర్తనని నిందింపబడితిని. నేనెట్లు రామరాజాదుల కుట్రకుపాల్పడితినో రేపుకొలువుకూటమునకు నేనుపంపు లేఖవలన నీకుసుగతముకాగలదు. కాని నీకుచెప్పవలసినది మఱియొకటిగలదు. ఇంతదనుక నాకొకదుర్వ్యసమునకలిగిన రాజ్యపాలనాసక్తి నేను నవాబునొద్ద షర్లష్కరుపదవి సంపాదించుటచే నశించినది. నాకు నేను రాజపుత్రులయెడ నెట్టిభేద బుద్ధియులేదు. ఇటకునేవచ్చుట కేవలము శ్రీవారలదర్శనముచేసి వారి నాశీర్వదించి చనుటకే. రేపు శ్రీవారలదొడ్డొకని నీవుకూడ నాగుదారమునకు వచ్చితివేని మనము ముఖాముఖినిమాట్లాడుకొనవచ్చును. అప్పుడు నీవు నాయంతఃకరణనైర్మల్యమునెఱింగి సంతసింపగలవు. ప్రయాణక్లేశముచే నస్వస్థుడనై యుండుటచేత మిమ్మెరమ్మని కోరవలసివచ్చినది. కన్నులకఱువుదీర మిమ్మొక్కసారిగాంచి తనివిదీర గాఢాలింగనమొనరించుకొనుదాక నాకుమ్మహృదయమునకు శాంతికలుగదు.

అల్లాకరుణచే మనకు సుప్రభాతమగుగాక !

రుస్తుం."

సెబాస్ ! అనుకొన్నట్లు నాజనకుని మనస్సు అకళంకము. ఇప్పుడీ లేఖగాంచుటచే నాహృదయశల్యమూడినది. దీనినిబట్టి రామరాజాదుల అభిప్రాయములు ప్రమాదజనితములని తోచుచున్నవి. ఇంక రాబోవులేఖయందేమియుండునో చూచెదను.

సేవ—(ప్రవేశించి) సలామ్, సర్కార్, కార్యాలోచనాసభకు దయచేయవలసినదని మహారాజుగారిసెలవైనది.

నూరు—మంచిది. నీవుముందేగుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

నూరు—(నడచుచు) పెద్దాపురముకోటను ముట్టడింపవచ్చు

చున్నాడని వినినప్పుడాందోళన మొందిన నాడెందమునకీ లేఖ కొంత శాంతిచేకూర్చినది. ఇంక మహారాజునకువచ్చు లేఖ నాకు సంపూర్ణానందమును సమకూర్చకుండునా ?

(నిష్క్రమించును.)

3 రంగము—సభాభవనము.

[రాఘవమ్మాదేవి, తిమ్మజగపతిరాజు, బలభద్రరాజు సూరన్నగారు, రాజన్న, సోమయాజిగార్లాసనములనుండెదరు.]

రాఘ—గురుదేవా, రాజమహేంద్రవరము యుద్ధమునుండి తిరిగివచ్చిన వేగులవాండ్రు రామరాజు, సుబ్బరాజు, కృష్ణారాయనింగార్ల జాడ తెలియనేలేదని చెప్పిరా ?

సుబ్రి—అమ్మా, అట్లే, వారిజాడనరయుటకై నేను విశ్వప్రయత్నము చేయుచున్నాను-ఆంధ్రలోకమునంతను గాలించుచున్నాను.

రాఘ—సరేకాని-మన రాజ్యమునపహరించుటయే పరమావధిగా బెట్టుకొని యింతదూరమరుదెంచినరుస్తుము, కోటనుముట్టడింపక పాండవులమెట్టపై విడిదిచేసి యూరకకూర్చున్నాడేమి ?

రాజ—అతడొకవేళ మనతోకయ్యమునకుదలంపక నెయ్యమునకే చూచుచున్నాడేమో ?

బల—(వికటహాసముతో) ఈదురాత్ముడా మనతో నెయ్యమునకుండగోరువాడు ?

సేవ—(ప్రవేశించి) జయము ! జయము ! మహారాజా, రుస్తుముఖానుమర్లమ్కర్ యొద్దనుండి లేఖనుగొనితెచ్చి సేవకుడొకడు తమదర్శనమునకై వేచియున్నాడు.

తిమ్మ—మంచిది. వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

[రుస్తుముఖాను సేవకుడు ప్రవేశించును.]

రుస్తు. సేవ—(లేఖను తిమ్మజగపతిరాజునకిచ్చును.)

తిమ్మ—(అందుకొనును.)

బల—(కోపముతో) ఓరీ, మ్లేచ్ఛాధమా,—

గీ. ఎవ్వడేలూరు రాజమహేంద్రములను
మోసమున రామరాజాది భూమిపతుల
సైన్యములజంపె నట్టిరాక్షసచరితు
డింకనుఁ క్షేమముగనుండెనే వచింపు?

తిమ్మ—తమ్ముఁడా, హేళనమాడుటమనకుదగదు. ఓరీ, మా ప్రత్యుత్తరము కొఱకు నీవు వేచియుండనక్కరలేదు, పొమ్ము.

రుస్తు. సేవ—(నిష్క్రమించును.)

బల—(కోపముతో) హేళనమాడుటే మనకుదగదా? ఇంక మనకుదగినదేది?-తగదు తగదని అయినదానికిని కానిదానికిని యూరకొనుటవలననే మనకార్యములన్నియు దగ్ధములగుచున్నవి. ఏదురాత్ముఁడచ్చుబోసివిడిచిన యాబోతువలె మదోన్మత్తమాతంగమట్లు నిరంకుశగతి నాంధ్రలోకమునవిహరించుచు పెద్దాపురరాజ్యాపహరణమునకై ప్రచండ సేనాసమూహముతో పాండవులమెట్టపై కాచుకొనియున్నాఁడో ఆకృతఘ్నుడు—ఆచండాలుడు పంపినదూతను పట్టిబంధింపకుండ విడువవచ్చునా? వీడు రుస్తుము వేగులవాడుగాని నిక్కపువార్తావహుఁడా? ఇట్టికార్యములన్నియు మనకుతగినవేనా?

రాఘు—(విసువుతో) అబ్బా! అబ్బాయీ, మాటిమాటికి నీవిట్లడ్డు వచ్చుచున్న రాజకార్యములుసాగునా? అందును దూతనవమానింపుమనియా నీ యన్నగారికి నీతిగఱపెదవు? క్షణమూరకొనుము

బల—(లేచి) వంకమాటలు నాకు దెలియవు. ఉచితమైనది కర్యము. మీా వైఖరిగాంచిన సంధికొడబడునట్లుతోచుచున్నది. బిచ్చపుకూడు నాకుబనికిరాదు. ఇచ్చటినుండి మీా కార్యములకడ్డురాను. ఇదేపోయెద, కాని—

గీ. తిన్నయింటి వాసములెన్ను ధీరవరుడు
ఆంధ్రవీరుల శిక్షించినట్టి ఘనుడు
కోటకాపాడవచ్చిన మేటివీరు
డతని శరణొందు డేలకయ్యంబుమీాకు?

(కోపమున పోబోవును.)

తిమ్మ—(అడ్డుకొని) తమ్ముడా, తమ్ముడా,

గీ. అమ్మగారియాజ్ఞయన్న నొదలదాల్చి
యసువులైననిచ్చునట్టివాడ
వకట! తెంపుచేసి యామెపై గోపింప
బుద్ధియేలపుట్టె నిద్ధతగనె?

సుబ్ర—నాయనా, బలభద్రా,

గీ. ఎఱిగియుండిన తొత్రింబు నెఱుగకున్న
బ్రాహ్మణుడ, శాస్త్రమెఱిగినవాడనగుట
వినుమునామాట, లేఖనువినుముమొదట
అవలయోజింతమోయన్న యంబమాట.

రాఘ—(మందహాసముతో) వెఱ్ఱివాడు!—వెఱ్ఱికోపము!- గురుదేవా, వానిమాటలకేమిలెండు—లేఖనుపఠింపుడు.

సుబ్ర—అమ్మా, సావధానులుగండు. సభ్యులారా, వినుడు.
"శ్రీమన్మహా-"

రాఘ—ఆర్యా, బిరుదములనువదలి చదువుడు.

సుబ్ర—చిత్తము. (చదువును.)

" అమ్మా రాఘువమ్మాదేవీ,

తమరు కొందఱు దుష్టులకొండెములనువిని నాపైదురభిప్రాయమునుగలిగియున్నారనివింటిని. కాని యదియంతయుగల్ల. నేనిచ్చటకు మీపై కత్తిగట్టవచ్చినవాడనుగాను. కళింగ రాజమహేంద్రవరముసర్కారుల రెండింటిని పాలించుటకసమర్థుడని తెలిసికొని నైజామువారునన్ను రాజమహేంద్రవరముసర్కారునకు ఫర్ లమ్కారుగానియమించి నలుబదివేలపౌజును రాజమహేంద్రవరముదుర్గరక్షణార్థమొసగిపంపుటచే నేను రాజమహేంద్రవరమువచ్చుచుంటిని. కాని యక్కటా ! కాలమెంతవక్రమైనది ! మ్లేచ్ఛుడనైజన్మించినమాత్రమున దుర్మార్గుడనగుదునా ? నాకుమాత్రము హృదయములేదా ? దారాపుత్రులులేరా ? నేనుకల్లామైనరులగట్టించి గ్రామములగాల్చి దోచుకొని ఆంధ్రరమణులనవమానించితిననియు, తుదకు నేను భక్తి ప్రేమగౌరవములతో చిరకాలము సేవించిన తమసామ్రాజ్యము నే ఆసించివచ్చుచుంటిననియు ఎవ్వరోచెప్పినవాక్యములను విశ్వసించి రామరాజు సుబ్బరాజుప్రభృతి రాజవరేణ్యులనేకులు నాయాశయముల కనుగొనకుండ నాహితమును లక్ష్యపెట్టక తిరస్కరించి నాపైనపనిందలమోపి నన్నేలూరుకడను మరల కృష్ణారాయనింగారితోవచ్చి గౌతమీతీరమునందునుదాక నేను విధిలేక ఆత్మసంరక్షణార్థము వారితో దలపడి చేజిక్కినవారిని తమ మొగముచూచివిడచిపుచ్చి తమకుయథార్థముగ నాసదుద్దేశములమునవిచేయవలసినదనియు తమదర్శనముచేసికొన కతిపయదివసములలోవచ్చుచుంటిననియువిన్నవింప వారుసిగ్గుపడి తమతోనింతకుబూర్వము నాపైయసత్యములను జెప్పియుండుటచే స్వవచనవ్యాఘాతమువచ్చునని భయపడితనుదర్శనముచేయనోడి యప్పటికిచేయునదిలేక నాపైకసిదీరక మా రాజమహేంద్రవరముదుర్గమును పట్టుకొని నన్ను సాధించుటకుగాను, సైన్యములగుర్చుకొనివచ్చునభి

లాపముతో గోదావరిని దాటి యేలూరుపంకకు జనిరి. నేనొనర్చిన యుద్ధములన్నియు ధర్మబద్ధములగుటచే నన్ను మీరు క్షమింపవలెను. నిన్న మొన్నటిదాక నేను మీ సేవచేసినవాడనను మాటను మఱచిపోకుడు. నాకంటె పెద్దాపుర రాజ్యాభివృద్ధిని జూచి సంతసించువారు లేరు. నైజాము వారు నావలన మీధర్మపరిపాలనమును విని సంతసించి ప్రాచీనముగ మీసంస్థానమింతవరకు చెల్లింపవలసిన జుమ్మాను రద్దుపరచితిమనియు మీసంస్థానమును సర్వస్వాతంత్ర్యముగల సోదరరాజ్యముగా నంగీకరించి మీకు స్థిరపరచి రమ్మనియు నన్ను నియోగించిరి. ధర్మమూర్తులును-వీరావతారులును. నాకును విశేషించి నాకుమారుడు నూరుద్దీనునకు ప్రభువులగు తమరు నేను మహమ్మదీయుడనని శంకింపక సేవకుడనని నిరసింపక తమసేవవీడితినని కోపింపక నాయందనుగ్రహముంచి నాప్రమాదములకు మించి తమకుమారరత్నముల దర్శనమిప్పించితిరేని వారికి నాకష్టసుఖములనువిచేసికొని కృతజ్ఞతాప్రీతిపూర్వకవందనములనర్పించి తమక్షేమోదంతమును దెలిసికొని నైజామువారియాజ్ఞానుసారము తమసంస్థానమును తమకు స్థిరపరచి ధన్యుడనై రేపటిప్రాతఃకాలమున రాజమహేంద్రవరమేగెదను. అయ్యా, నేనెట్టి అకల్మషహృదయముతో నీలేఖవ్రాసితినో అట్టివినిర్మలమానసముతో తమరీకమ్మను పఠింప మఱిమఱి ప్రార్థించుచు శ్రీవారలదర్శనము కొఱకుత్కంఠతతో నెదురుచూచు తమ విధేయుడు, రుస్తుంఖాన్, రాజమహేంద్రవరము షర్లష్కర్.

బల—సెబాస్! చిరకాలము మనరాజ్యములోనుండి గడించిన యాంధ్రభాషాపాండిత్యమీతనికిప్పుడీ లేఖారచనమునం దెంత చక్కగా వినియోగించినది!

రాఘు—గురుదేవా ఇదియంతయు విచిత్రముగానున్నదే! రామరాజాదుల సంధిప్రయత్నములు మృషలా? వారు తిరోహితులగుటకు రుస్తుముచెప్పినదే కారణమా? ఆవీరత్రియమింత దురాగతము-ద్రోహముచేసి మనల వంచించుట సత్యమా? రుస్తుమువాక్యములెంతవరకు విశ్వసనీయములు?

సుబ్రి — అమ్మా, ఈవిషయమున ఆపీరత్రియమును స్వయముగ ప్రశ్నించి తెలిసికొనుకాలమువచ్చువరకు నిదమిద్ధమనుటకు వీలులేదు. కాని రుస్తుమునకు రాణాముకులదర్శనమిప్పించుటలో తమ యభిప్రాయమేమి ?

రాఘు — నాయభిప్రాయమునకేమున్నది? రాజపుత్రులనటకు బంపుటయే యిప్పట్లసముచితమని నాకుదోచుచున్నది. ఏమ్మా, రణనిహతులైనవారుగాక ముప్పదివేలసైన్యము రుస్తుమునకు కలదనికదా మనకిప్పుడు విశదమైనది. మనసర్దారులలో నొక్కరు నింతవరకు సైన్యమునుగొనిరాలేదు. మనసైనికులనడపించుటకు తగిన దండనాథులా చాలినందఱులేరు. ఆపీరత్రియమేమైనో మనకింతదనుక తెలియనేలేదు. మనకోటలోనిప్పుడు పదివేలకంటె సైన్యములేదు. నెయ్యమొనరించుకొన నిచ్ఛగలవానితో సామమున కార్యసాధన మొనరించుకొనక కయ్యమునకాయత్తమగుటకు నాకుదగిన కారణము గనిపించుటలేదు. ఇదివరకు రామరాజాదుల వాక్యములవిశ్వసించి వారికి మనసైన్యములతోడిచ్చి బహుళ సంఖ్యాకులగు సైనికులజంపుకొన్నదిచాలును. ఇప్పుడుమనము రాజకుమారులబంపనిచో రుస్తుమందులకుగోపించి మనకోటనుముట్టడించిన చాలప్రమాదముగలుగగలదు. లేదా పండ్రెండు పదుమూడులక్షలకఱువరహాల నొక్కసారి నిష్క్రాంతముగ చెల్లించి యింతటినుంటి గోలకొండ సుబేదారులకు మనము సామంతులము కావలసినదుర్గతిపట్టును. అయాచితముగ నీరూపమున మనకున్నైజాముతోడిమైత్రిలభింపనుండ కాలదోసి కదనరంగమున కుఱికి సైనికులజంపుకొనుటేల ? ఇతను మొదట నేమనపై దాడివెడలిన మనమునాహవమునకుసిద్ధపడినచో నందు న్యాయముండును గాని మనతో సఖ్యపడగోరువాని నెదిరింపబోవుట ధర్మవిరుద్ధము. ఇదిగాక, మననూరుద్దీనునిగూడ రాజపుత్రులతో వానిచెంతకుబంపిన

నింక వానివలన ప్రమాదమురాదని నానమ్మకము—జౌనా నూరుద్దీన్ ?

నూరు—(ఆవేశముతో) అమ్మా, ఆ మాటనిశ్చయము.

గీ. అబ్బాయగుగాక అల్లాయెయగునుగాక
దుర్ణయంబునకొడిగట్టి దొరలమేను
లంటగాసాహసించునే ? అంబ, నూరు
దీను—కంఠంబునందున ప్రాణముండ ?

ఈతడెంతదుర్జనుడైనను, ఎవ్వరికైన హానిచేకూర్చుగాక—తానెవ్వరివలన నింతదనుకవర్ధిల్లెనో వారికే కీడెంచునా? (స్వగతము) రాజకుమారులమైత్రిగోరుచుంటిననియు, పూర్వముతనకుగలిగిన రాజ్యవ్యామోహము వర్లమ్కార్‌పదవిదొరుకుటచేనంతరించినదనియు నిన్నరాత్రి నాయననాకువ్రాసినలేఖయందుదహరించుటచే నేనిప్పుడు రాకుమరుల నచ్చటకుదోడ్కొనిపోయిన హానిరాదు.

తిమ్మ—అమ్మా, రాజ్యక్షేమమునాలోచించిన మేము రుస్తుంఖానునొద్దకు బేటికిపోవుటయే మేలు. లేకున్న నైజాముప్రతినిధినవమానించినదోషము మనమీదబడగలదు.

రాఘు—నేనునదే యోజించుచున్నాను.

రాజ—అమ్మా, ఇతడు మనయూరువచ్చి మనకుహానిగూర్ప సాహసి పగలడా ?

బల—(చిడిముడిపాటుతో) హాని హానియని మమ్ములనంపుటకేలయింతగ సంశయించెదరు ? మేము కత్తిబట్టలేని కనుగందులమా ? ఆజియన్నవడలు ఆడువాండ్రమా ? చేత ఖడ్గములుండ మమ్మోర్వజాలు మగవాడెవడు ?

చ. హరిహరులెత్తివచ్చిన భయంకరవృత్తినెదిర్చి, యాజిలో
పఱపఱశీర్షముల్ దఱిగి వైరిదళంబుల తిప్పకల్చి, మొ

గ్గరములజేల్చి, యాహవముఖంబుల మాజయకేతనంబులన్
స్థిరముగ నిల్పమే యిపుశధీరులమాదు మె వీనినోర్వమే ?

తిమ్మ—సెబాస్ ! తమ్ముడా, నిక్కముపలికితివి !

రాఘు—గురుదేవా, మీారు మౌనమువహించితిరేల ?

సుబ్రి—అమ్మా, తలచుకొనకుండనుండవలయునేగాని నూరు ద్దీనున్నంతమాత్రమున రుస్తుము నిశ్చితకార్యమునుమానడు. ఇతని వ్రాతవైఖరిజూడ నసత్యమాడి దానినిమఱుగుపరచుటకై ప్రియత్నించుచున్నట్లున్నదిగాని నిర్మలహృదయమునుండి వెలువడిన సత్యవాక్యములుగా బొడకట్టవు. తరచిచూడ నిందనందిగ్ధములనేకములున్నవి. ఇతడు రాజమహేంద్రవరదుర్గమునకేమివిపత్తుసంభవించినదని నలుబదివేలసౌజునుగొనితెచ్చెనో నాకు బోధపడకున్నది. మఱియొక్క విషయము. మనవీరతిరియము తన రాజమహేంద్రవరదుర్గమునపహరించుటకై సేనలగూర్చుకొన గోదావరినిదాటిజనిరని తెలిసియు రాజమహేంద్రవరమునువిడి యిచ్చటకువచ్చునంతవెఱ్ఱివాడా ? దీనినంతయుదిలకింప నీతడా వీరతిరియముపాటును మనకుదెలియనీయకుండ నూసగించుచున్నట్లును పెద్దాపుర రాజ్యాపహరణమునకై ప్రిళయవ్యూహమును పన్నుచున్నట్లును స్పష్టపడుచున్నది. మఱియు నీతడొనరించిన దారుణకర్మలతో నాంధ్రిలోకమంతయు నట్టుడికిపోవుచుండ నీతడదియంతయుగల్లయన్న నమ్మువారెవరు? అందఱును త్సాహపడుచుండ నేనేలయిట్టియప్రియమాడవలయునని సంకోచించుచుంటినిగాని రుస్తుమువ్రాతలనమ్మి రాకొమరుల నాతనిచెంత కంపుట నాకెంతమాత్రిమును సమ్మతములేదు.

బల—గురుదేవా, ఆలోచించినకొలది అనుమానమభివృద్ధి యగుట స్వాభావికము. రుస్తుమువ్రాసిన మూడువాక్యములకు మీారు మీాబుద్ధినంతయువినియోగించి ముప్పదిపుటలవ్యాఖ్యానము గావించి

నారు. బ్రాహ్మ్యక్షాత్రవిరాజితులగు మీకే యధైర్యపడుట త్యాశ్చర్యముగా నున్నది. మీభయముదీర్చుటకైనను మేముపోయివత్తుము సెలవిండు.

రాఘు— తన్ను తొలగించి రాజమహేంద్రవరదుర్గమునకు రుస్తుమును మండలాధికారిగా నియమించినకోపమున అన్వరుద్దీను తనపై దండెత్తిన ప్రమాదమువచ్చుననిభయపడి రుస్తుమింత సైన్యమును దెచ్చియుండును. మనదర్శనముజేసి వీరత్రయము తనకుహాని గూర్పకుండ జేయుడని మనలవేడుటకై యాతడింతత్వరలో నిటకరుదెంచియుండును. ఇక వీరత్రయమువిషయమాతడసత్యమాడి బాముకొనున దేమున్నది? ఇదిగాక నూరుద్దీనన్నట్లు రుస్తు మొరులయెడ నెట్లున్నను తనకొమరునితోపాటు రక్షించిన నాపుత్రులకే హానిదలపెట్టునా? అసంభవము! గురుదేవా. క్షమింపుడు. వీరినిపంపుటకే నిశ్చయించితిని. ఇంక వీరుపోవలసినకాలముకూడ సమీపించుచున్నది. కుమారులారా, రండు నూరద్దీన్, రమ్ము. గురుదేవా, సెలవు. (పోబోవును.)

సుబ్బి— (లేచి ఆతురముతో) అమ్మా, అమ్మా, ఒక్కక్షణమాగుడు. మీకుమనవిచేయవలసిన దెంతయోగలదు. రుస్తుము విశ్వాసార్హుడు కాడు. ఆకౄరుని దౌర్జన్యమును— వంచనమును— దుశ్చర్యలను గూర్చి ప్రమాణములజూపి యిప్పటివిధాన మాతడుపన్నిన దారుణతంత్రమని ఋజువుచేయుట కెన్నియో ఆధారములగపడుచున్నవి. మీరు వానినిలక్ష్యపెట్టక— నాహితమునువినక తొందరపడి యనర్థకరమగు నిట్టిచేతకంగీకరించి కుమారులనాతనికడకంపినచో కూడిరాని కీడుమూడును. ఎంతయు దృఢసంశయమును పరేంగితావగాహనమును లేకుండ నేనింతగ మీకుచెప్పుటలేదు. రుస్తుము మాయావి! గోముఖవ్యాఘ్రము! భీరుడననుడు— పాటుడననుడు— రా

జ్యాంగతంత్రచాతుర్యవిహీనుఁడననుఁడు—నిష్కారణరణకారకుఁడననుఁడు.—కాని—రాసుతుల నా రాక్షసుని పటుకటీరమువంకనైనఁ గన్నెత్తి చూడనీయకుఁడు. తప్పదేని మరల యుద్ధమే చేయుఁడను, కాని—

రాఘు—(మందహాసముతో) గురుదేవా, మీకీవెఱ్ఱియేమి? నన్ను మీరు భయపెట్టుచున్నారా లేక పరీక్షించుచున్నారా? దుస్తము వీరిని మోసగింపదనియే నా విశ్వాసము కాని యొకవేళ యన్యథాజరుగునేయుఁడు. అప్పుడు నా బిడ్డలు సహజక్షాత్రప్రతాపమును ప్రదర్శించి సూర్యవంశమునకు ఖ్యాతిఘటింతురుగాక! ఆర్యా, సెలవు. కుమారులారా, రండు. (నిష్క్రమించును.)

తిమ్మ
బల
నూరు } —(నిష్క్రమింతురు.)

రాజ—(మఱియొకవంక నిష్క్రమించును.)

సుబ్ర—(నిర్వేదముతో) అక్కటా! అఖండరాజ్యతంత్రజ్ఞురాలనిభావించిన రాఘవమ్మాదేవి యింతబేలయగునని యెన్నఁడెఱుఁగనైతినే! శర్కరావృతమగునీ రుస్తుంఖానునివిషవాక్యఘుటికలే యీ మోసరుచ్యములైనవే! మేధావంతుఁడని జగత్ప్రసిద్ధినిగన్న నీ కళాతిమ్మజగపతిసార్వభౌముఁడు కూడ యీవిషయమును గ్రహింపజాలకున్నాఁడే! తనకుతోచినదే ధర్మముకు నిరంకుశాభిప్రాయమూనిన దేవితోనేమిచెప్పిన నేమిప్రయోజనము!......................అయ్యో!

గీ. ఎవరికృపచేతవర్ధిల్లి యింతదనుక
వేదవేదాంగముల, ధనుర్వేదమందు
నద్వితీయకోవిదుఁడను ఖ్యాతిగంటి
నట్టిప్రభువుల రక్షించుటెట్టులింక?

(మహావముతో కొంతవడిపరిక్రమించి తటాలుననాగి యెదుటకు జూచి గొంతెత్తి యావేగముతో) రాజన్నా ! రాజన్నా !

రాజ — (రభసముగప్రవేశించి) అయ్యా !

సుబ్రి — (ఆవేగముతో) నీతురగమేదీ ?

రాజ — కలదీభవనబహిర్భాగమున — సెలవైన —

సుబ్రి — ప్రాణములు వదలగలవా ?

రాజ — సంతోషపూర్వకముగ-అదేమట్లు సెలవిచ్చెదరు ?

సుబ్రి — పనివచ్చినది. రుస్తుము దుస్తంత్రముపన్నినట్లను మానించుచున్నాను. తత్క్షణమే నీయుద్ధాశ్వముపైబోయి రుస్తుంఖానుసభాశిబిరముచెంతనున్న వృద్ధవటవృక్షముపై కెక్కి రుస్తుంచర్యల గనిపెట్టవలయును. నీహయము నాసమీపమునగల జొన్నచేనులో దాచుము. నేను రాగమ్మచెఱువుమొగలోనున్న తాటితోపులో నుందును. నీయశ్వముపై నచ్చటకులఘించి యటనడచినదంతయు నాకెఱింగింపుము. పొమ్ము. క్షణమాలసింపకుము.

(ఇరువురతిజవమున చెఱియొకవంకకు నిష్క్రమింతురు.)

పెద్దాపురము ముట్టడి.

పుట 38.

4. రంగము—పాండవుల మెట్టసమీపమున.

[చల్లా రాజన్న యోధవేషముతో పటాటోపముగ ప్రవేశించును.]

రాజ—గురుదేవుడేమేమో నా చెవిని నూఁదిపోసినాఁడు గాని-రుస్తుంఖానేమి రాకొమరులకు హానిఁదలపెట్టుటయేమి? గురుదేవుఁడు నీటిలోజాడలదీయగల అఖండప్రతిభాశాలియేగాని రుస్తుముహిషయములో నీతడనవసరాందోళన మొందుచున్నాఁడు. సరే! ఇంతలోపోయినదేమి? ఆర్యుని యాజ్ఞానుసారముగా యశ్వరాజము నాజొన్నచేనిలో నిలిపియుంచితినిగదా! ఇంక నీమఱ్ఱిచెట్టుపైదాగి రుస్తుమేమిచేయునో చూచెదను. గురుదేవుడన్నట్లొక వేళ ప్రభువులకేమైని యాపదదాపరిన యెడల నంతలో నాయశ్వముతో నటవ్రాలి వారినిరక్షింపనేలేనా? అదిగో! అప్పుడే రుస్తుముసర్దారులతో నెదురేగి రాకొమరులను నూరుద్దీనుని సంభావించి సభాశిబిరములోనికి గొనిపోవుచున్నాఁడు! (నిష్క్రమించును.)

[అంతట తెరయెత్తబడగా రుస్తుంఖానుని సభాశిబిరము గోచరించును. రుస్తుంఖాను, తిమ్మజగపతి, బలభద్రరాజు, నూరుద్దీను రసూలుఖానులు సముచితాసనముల నుందురు.]

రుస్తు—(వినయముతో) తిమ్మజగపతిమహారాజా, యథార్థమేగాకున్న ఆవీరత్రయముపై నేనుదోషారోపణము గావింప సాహసింతునా? అందును—ఇట్లుకల్పించినందువలన నాకు కలసివచ్చునదేమున్నది.

తిమ్మ—దానికేమిగాని నీవిప్పుడు నలుబదివేలసైనికులతో నిటకేల వచ్చితివో ముందుచెప్పెదవా?

రుస్తు—(మందహాసముతో) మీరావలెనే అమ్మగారుకూడ యీవిషయమున నన్ననుమానించిరా ?

తిమ్మ—మేముగాని అమ్మగారుకాని శంకింపలేదు. గుండదేవుడుమాత్రము—

బల—అబ్బ! అన్నయ్య, ఆగొడవయంతయు నిప్పుడెందుకు? వచ్చినపని ముగించుకొని పెందలకడనే పోవుచున్న నమ్మగారు కోపింపరా ?

రుస్తు—బలభద్రరాజా, ఏమంతగ వేగిరించెదరు ? మీ శైశవమున మిమ్మెత్తుకొనివచ్చి యిచ్చటి దృశ్యములన్నియు నొక్కటొక్కటె చూపునప్పుడెంతగా వేళమించినను నిచ్చటనుండి కదలమని పట్టుబట్టినవారు మీరుకారా ? నేను నేనతమసేవవదలి నైజాంవారి సేవలో నున్నంతమాత్రమున పరుడనైతినా ? తమకంటె నాకునైజా మెక్కువవాడనుకొంటిరా ? ఎటువచ్చినను, హెచ్చువేతన మాసించి యొరుల గొల్వబోయిన నన్ను మీరు క్షమింపవలెను—అన్నట్లు,—మహారాజా, సోమయాజులుగారి విషయమున శంకించిరా ? ఔను. వారట్లనుమానించుట న్యాయమే, కాని అందులకు నేనుమనవిచేయు సమాధానమునుగూడ చిత్తగింపుడు. అన్వరుద్దీనిప్పుడు తనపదవిని నేనాక్రమించిన యాగ్రహముచే మండిపడుచు నన్ను సాధింపజూచుచున్నాడు. ఇదిగాక ఆంధ్రరాజులలో మీరుతక్క కడమవారందఱు సమయము దొరకినరాజమహేంద్రవర దుర్గాపహారణమునకై కనిపెట్టుకొనియున్నారు. యిందలి విశేషమేమన నిట్టియవకాశమును మీరే వినియోగించుకొందురేమోయని యెవరిమట్టునకు వారే యీ రహస్యమును మీకు తెలియకుండ కాపాడుకొనుచున్నారు. ఇట్టి దుష్కాలము దాపురించినప్పుడు నైజాము నాకు నలుబదివేలసైన్యము నిచ్చి పంపుటలో వింతయేమున్నదో మీరే చెప్పుడు ?

సూరు—నాయనా, ఆంధ్రరాజులింకెవ్వరు నిటలేని యవకాశమును దీసికొని నీ యిట్లువారిపై కొండెముల బలుకుచున్నావు ?

రుస్తు—అబ్బాయీ, యిదికల్పనమైనను గాకున్నను నాతలలో పొడమినదిమాత్రము కాదు. ఇట్లని నైజాము నాకుచెప్పి పంపుటచే నీయుదంతమింతమాత్రమైనను తెలిసినది. నేవిచ్చటకు వచ్చినపిదప నైజాముచెప్పిన దంతయు సత్యమే యని నిశ్చయించుటకు దగిన నిదర్శనములు గోచరించినవి.

తిమ్మ—ఆంధ్రరాజులందిట్టి ద్రోహులుండుదురన్న నేనునమ్మజాలను. అయిన నిందుకు నీనిదర్శనములేమి ?

బల—రుస్తుంఖాన్, నీవిప్పుడెంత అసందర్భముగ మాటాడుచుంటివో గుర్తించుకొనుటలేదు. ఈద్రోహులలో రామరాజాదులు కూడ కలరని నీయభిప్రాయము కాబోలునేమి ?

రుస్తు—మహారాజా, అయినగావచ్చును. రాజ్యలోభమెంత వారినైన నిట్టి దుర్మార్గులుగాను ద్రోహులుగాను జేయుటయందాశ్చర్యమేమున్నది ?

సీ. మహామదు తొగ్లకు మాన్యజనకు వం
చించి చంపడె రాజ్యచింతజేసి?
ఇన్నముషాపుత్రు నిట్లెత్రుంచి యదిల్ష
రవణిల్లడే నాడు రాజ్యకాంక్ష?
ఆప్రతాపునిజంప నరుగలేదాకొ శక్తి
సింహుండు రాజ్యమాసించి యపుడు ?
అన్నదమ్ములజంపి యారంగజేబట్లు
ప్రబలడే రాజ్యలోభంబువలన ?
గీ. ఇట్టులెందఱు ద్రోహులై యాప్తితముల
నెట్లొ నెరవేర్చుకొనుటకు నెంతలేసి
కఠిన దుష్కర్మముల కొడిగట్టినారొ
యెఱుగవే తిమ్మజగపతినృపతి, చెపుమ ?

(తెరలో ఖురపుటధ్వానము)

[కరీంఖాను వీరోచితవేషముతో రోజుకొనుచు ప్రవేశించును.]

రుస్తు—(అలజడితో) ఏమిది ?—కరీంఖాన్ !

కరీం—సర్కార్, రమా రాజు సుబా రాజు కుషన్ రాయుం బహద్దర్లోం దండూగిండూ సగఫరా సేస్కొవచ్చి రాజమహేంద్రికోటా మే ముట్టడీ-సర్కార్,—ముట్టడీయేసీ—

రుస్తు—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి !—రామరాజు- సుబ్బరాజు కృష్ణారాయనింగార్లు ముప్పురును గోదావరిని దాటివచ్చి మనకోటను ముట్టడించిరా ? ఎంత దారుణము !—ఎంతద్రోహము ! (క్రోధముతో) చేజిక్కినవారిని విడిచినందులకిదియా ప్రతిఫలము ? (తలపంకించి) ఔరా! ఇంతలో నిచ్చటకువచ్చుటవలన నెంతముప్పుమూడినది! పిదప?

కరీం—ముట్టడీయేసీ—చకచకా చకచకా ముసల్మాన్ సిపాయిల్మో సఫాసఫా సేసీ—సేసీ—

రుస్తు—కోట లోబడినదా ?

కరీం—నై నైసర్కార్, లడాయీ ఝోరొ హ్యాపోతోంది. ఆదండూ—ఆరస్తూ—అచ్చాకోటా బుగ్గిసేస్తోంది సర్కార్!

రుస్తు—సరే, బయటకుబోయి మాయాజ్ఞకై వేచియుండుము.

కరీం—అచ్చా సర్కార్ ! (నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—మహారాజా, చూచితిరా ? వనమండలము నెయ్యమునసుండ నీవీకత్రియమిట్లు కయ్యమున కాయత్తులగుచు మీతోనైన యోజింపక రాజమహేంద్రవరదుర్గమునిట్లు ముట్టడించుటలో వారి యభిప్రాయమేమో యిప్పటికైన తమకుబోధపడినదా ?

తిమ్మ—ఖాన్‌సాహెబ్, ఏమిది అసందర్భము ?

రుస్తు—ఇందసందర్భమేమున్నది ? నేను మనవిచేయలేదా వీరిప్రకృతిని మీరు గ్రహింపకున్నారని ?

బల—కాని-నీవుమాకు హానిచేయవచ్చుచున్నావని యూహించి యావీరత్రియమల్లు మీకోటనచ్చట పట్టుకొని మాకుపకృతి జేయ సంకల్పించుకొనిరేమో !

తిమ్మ—(అలజడితో) ఏది యెట్లయినను ముందీముట్టడిని మాన్పించు ప్రయత్నముల జేయకున్న ముప్పువాటిల్లును. ఖాన్‌సాహెబ్, రసూలుఖానునైనను మఱెవ్వరినైనను బంపి తత్క్షణమే పోరు నాపివేయించుము.

నూరు—కారణమేమి ?

రసూ—బేటీకివచ్చిన నాతో అవసరవిషయముల గూర్చి ప్రసంగింపకపూర్వమే మేమిట మిమ్ములవిడచియెట్లుపోగలము ? ఒక వేళ మేమేగినను వారు మామాటవిని ముట్టడినిమానెదరా ?

బల—అవును, నిజమే—పోనిమ్ము మాకు మారుగ నూరుద్దీను నటకంపిన—

రుస్తు—అట్లయిన బాధలేదు. ఇందుకు నూరుద్దీనియ్యకొనునా ?

నూరు—ఎంతమాత్ర మియ్యకొనడు. అమ్మగారు వీరిని నాసంరక్షణమందొప్పగించినారు.

తిమ్మ—(నవ్వి, గర్వముతో) వెఱ్ఱివాడా, మమ్ములను కాపాడుటకు నీయవసరమిటనేమున్నది? పోయిరమ్ము. అలసించిన నిష్కారణరక్తపాతము కాగలదు.

బల—నూరుద్దీన్, అప్పుడుగురుదేవుడును—ఇప్పుడు నీవును మాక్షేమముకొఱకింత పలవించుట వింతగానేయున్నది ! జాగు సేయక పోయిరమ్ము.

నూరు—నన్ను నిర్బంధింపకుడు. మిమ్మొక్కక్షణమైన విడిచి యుండుటకు అమ్మగారియనుజ్ఞలేదు.

రుస్తు—(నవ్వుచు) అబ్బాయీ, నీరక్షణమొకటియు నారక్షణమొక్కటియునా? ఈరాజపుత్రులు నీకేగాని నాకుప్రభులుకారా?

రసూ—ఆలసించినకొలది పోరటఘోరమై హిందూమహమ్మదీయులసంఖ్యాకులు రణరంగమున కాహుతికావలసిన దుర్యోగముపట్టును.

తిమ్మ—నిజము. నూరుద్దీన్, నేనాజ్ఞాపించుచున్నాను. పోయివచ్చెదవా లేదా? లేక ప్రభువాజ్ఞాధిక్కారముగావింతువా?

రుస్తు—నాయనా, మేమేగినందువలన ప్రయోజనములేకుండుటచేతను మహారాజకుమారుల నింతలోవిడచిపోయిన గౌరవభంగము కలుగుననియు కాని.

నూరు—మహారాజా, మీరేయిట్లు నన్నుబలవంతపెట్టి వేధించిన నేను చేయునదేమున్నది? సరే, పోయివచ్చెద లెండు.

రుస్తు—కరీంఖాన్!

కరీం—(ప్రవేశించి) సర్కార్!

రుస్తు—(నూరుద్దీనని చూపుచు) ఇతడు నాతనయుడు-అదిగాక పెద్దాపురమహారాజప్రతినిధి. వీనితోబోయి వీనియాజ్ఞానుసారము సర్వకార్యముల నిర్వర్తింపుము.

కరీం—అచ్ఛా! సర్కార్!

రుస్తు—అబ్బాయీ, ఆలసింపకుము.

నూరు—రాజేంద్రులారా, అమ్మగారి యాజ్ఞనుల్లంఘించిన పాపమురాకుండ మీరుకోటనుచేరితిరేని నాకదియేచాలును. నాయనా, వీరిని నీకొప్పగించిపోవుచున్నాను. ఇటనుండ వీరికేహానిచేకూరినను నీతల నీకుదక్కదనుట మఱచిపోవలదు. అన్నలారా,-సలామ్! నాయనా, సలామ్! (నిష్క్రమించును.)

కరీం—(నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—(పకపకనవ్వి) పిచ్చివాడు—నూరుద్దీను మీరక్షణముం బెంత యాసక్తిపడుచున్నాడు! నేను తమవిషయమున తనకంటె నెక్కువబాధ్యత వహింపవలసిన వాడననుట నాతెఱుగడు. మూర్ఖులకిట్లె అనుమానముమెండు, ఆలోచనమల్పము.

బల—(గర్వముతో) మాకెవ్వరి రక్షణమునుపని లేదు. మా కరవాలములు మాయొద్దనున్నంతవరకు మాకెట్టిభయమును లేదు.

రుస్తు—(ఆతురముతో) అన్నట్లు-కరవాలములన్న జ్ఞప్తికివచ్చినది. పెద్దాపురమున నూతనముగ కర్మాగారమొకటి స్థాపింపబడినదనియు, నందుపనితనముగల కృపాణములు గావింపబడుచున్నవనియు వింటిని—నిజమా ?

బల—(కత్తిదీసి) ఇదిగో ! యీఖడ్గమచ్చట చేయబడినదే ! (ఇచ్చును.)

రుస్తు—(అందుకొని యాశ్చర్యమునటించుచు) ఓహో ! ఏమిఅద్భుతకళావైదుష్యమిందు ప్రదర్శింపబడినది ! రసూల్, చూడుము. (ఇచ్చును.)

రసూ—(గైకొనును.)

తిమ్మ—(కత్తిదీసి) ఖాన్‌సాహేబ్, ఇదియునచ్చటగావింపబడినదే! (ఇచ్చును.)

రుస్తు—(అందుకొని) సెబాస్ ! నిజముగానిది మహారాజహస్తాలంకారము ! ఇబ్రహీం !

ఇబ్రా—(ప్రవేశించి) సర్కార్ !

రుస్తు—ఈఖడ్గములదీసికొనిపోయి మనసర్దారులందఱకు వీని నిర్మాణ నైపుణ్యమును జూపితెమ్ము. (ఇచ్చును.) రసూల్, నీవును పొమ్ము.

ఇబ్రా } —(ఖడ్గములఁగొని నిష్క్రమింతురు.)
రుస్తు }

రుస్తు—(నవ్వుచు) తిమ్మా, మూఁపదునొకండుసంవత్సరముల కప్పము మాట యేమి ?

తిమ్మ—(నివ్వెరపడి) ఇదేటి సంబోధనము ఖాన్‌సాహేబ్ ! ఇదిపరిహాసమా—లేక—అపహాస్యమా ? అందునిప్పుడు కప్పము మాటయేల ? మీకు మేమేలకప్పము చెల్లింపవలయును ?

రుస్తు—(జాలినటించుచు) సంబోధనము ?-కప్పము ? తిమ్మని తిమ్మని జేయువరకీ సంగతులేమియుబోధపడవు !

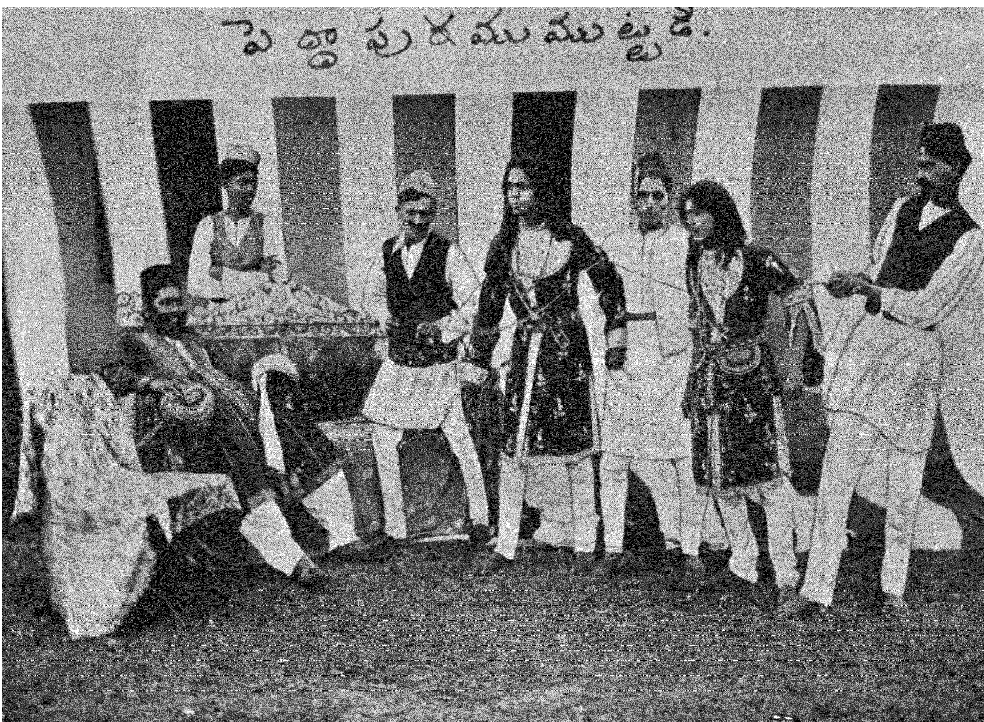
బల—ఖాన్‌సాహెబ్, ఇట్లుమమ్మిచ్చట తూలనాడుటకా పిలిపించితివి ? ఇదనీకుతగునా ?

రుస్తు—(కోపమున) ఓరీ, రాచపురుగా, నాకిది తగదేమి ? ధనమదాతిరేకమున విఱ్ఱవీగుచు ప్రతాపముకలదని మూఁపదునొకండు వర్షముల పేష్కసునుహరించి నన్ను తృణీకరించి నైజామునే నిర్లక్ష్యముచేసి కులుకుట మీకుమాత్రము తగుననుకొంటిరేమి ? కానిండు-మీరోగముకుదుర్పగల సిద్ధౌషధము నాయొద్దనున్నది. తిమ్మా, నీ జిహ్వకోయించెదను. భద్రా, నిన్నిప్పుడే ఫిరంగికికట్టి ప్రేల్పించెదను. నేఁడు పెద్దాపురసామ్రాజ్యమున కుపరాగకాలముదాపురించినది ! తెలిసినదా ?

బల—తుచ్ఛా, నీనాల్కయిట్టి కాఱుకూఁతల వదరుచున్నదేమి ?

తిమ్మ } —(రుస్తుముపైదూఁకి కొట్టబోవుదురు.)
బల }

రుస్తు—నానాల్కా !-ఇబ్రహీం, రసూల్, రండు-కట్టుఁడు-కట్టుఁడు !

పుట 47.

రసూ } —(ప్రవేశించి ఉచ్చ్వాసించి రాకుమారుల బాధింతురు.)
ఇబ్ర }

తిమ్మ—(రోషావేశములతో) రాక్షసాధమా, ధూర్తా, అధమాధమా, మా ప్రాణములనే నీ వాసించినచో సంతోషపూర్వకముగ నొసగియుందుమే! అందులకిట్టి అమానుష నీచతంత్రము నేల పన్నితివి? ఇందులకా పెద్దాపురౌన్నత్యము పందివలె పొంగడి కపటనాటకమాడి మా ఖడ్గముల నపహరించితివి? వీరాగ్రేసరుడవని పేరుకొని తుద కాదుదానిపని చేసితివేమిరా? మా ప్రాణములను మాకిప్పు మమ్మెదుర్కొనరాదా? అప్పుడు నీ ప్రతాపము—నీ ప్రతిభ—నీ శక్తి—బోధపడునే! రాజభక్తిపరాయణుడైన నూరుద్దీనిచ్చటనున్న నీదుష్కార్యము కొనసాగదనియా అతనినిచ్చటనుండి వెడలనడచు తంత్రమును పన్నితివి? ఓరీ, రుస్తుం, నీగర్భములో నింతకుళ్ళున్నదనియే మాకు తెలిసిన నీ ముప్పదివేల బలమును తెక్కుముక్కాడకుండగ జేసి సదమదము సలుపకుందుమటరా?

శా. రాజ్యాపేక్ష దురంత దారుణ కఠోర క్రూరమార్గంబులన్
పూజ్యంబై, అకలంకమై, మహితమై పొల్పొందు పెద్దాపురీ
రాజ్యంబున్ గొనజూచెదీవు తులువా, ప్రాప్తించునే? స్వర్గసా
మ్రాజ్యంబున్ గొనుమింక నీతల విదీర్ణంబై ధరన్ గూలగన్!

బల— అరే, క్రూరాత్మా,-

గీ. మగతనంబుండెనేని మా మహిత ఖడ్గ
ములను మాకిచ్చి మాతోడ పోరుమిప్పుడు-
అట్లు కాదేని నైజామునాశ్రయించి
రాణివాసంబు గావ వైళంబ జనుము!

తిమ్మ—(సంరంభముతో) తమ్ముడా, రమ్మ-రుస్తుమును ముష్టితో మోది చంపుము. ఓరీ, (కట్లు త్రెంపుకొనుచు) రుస్తుం, యింకెందు బోయెదవురా?

రుస్తు—అదిగో!-అదిగో! కట్లు తెంపుకొంటిరేని మీతలలు మీకు దక్కవు-ఇబ్రహీం,-రసూల్,-చూచెదరేమి ?

[రాజపుత్రులిరువురు హుంకరించి త్రాళ్ళు తెంపుకొని రుస్తుము రసూల్ ఇబ్రహీంఖానుల ముష్టితో మోదిపడగొట్టి వారిశిరములదన్ని పటకుటీరమును జీల్చుకొని బయటికతిరయమున లంఘించుదురు, ఇబ్రహీం రాజపుత్రుల దఱుముకొనుచు నేగును.]

రుస్తు—రండు, రండు, చంపుడు, చీల్చుడు-రాకుమారుల విడువకుడు!

(తెరలో కలకలము.)

"సర్కార్, సర్కార్, అమ్మాజగ్గితీసేతుల్లోదిమ్మా తిరిగీ పోతోంది సర్కార్, బల్‌భద్రుడూబలం పెన్గా బలంసర్కార్-సన్తాంసర్కార్,-నస్తాం!"

రుస్తు—(కలవిలపడుచు) చంపుడు-వారినెట్లయిన చంపుడు!

(మరల తెరలో కలకలము.)

“సర్కార్, రాజాపుత్రుల్నేమర్దయూ సేసినాంసర్కార్!”

రుస్తు—(నిట్టూర్పువిడిచి సంతోషముతో) అమ్మయ్యా, యిప్పటికి నాప్రాణములు కుదుటపడినవి. ఇబ్రహీం, ఆశిరములరెండింటి నిక్కడకు తెమ్ము. ఆపెంకెతలకాయల కాలదన్నువరకు నాకడుపుమంట చల్లారదు.

(ఇబ్రహీం రాకుమారుల శిరములగొని తెచ్చి రుస్తుంఖానున కిచ్చును.)

రుస్తు—(రాకుమారుల శిరముల నిబ్రహీంచేతులనుండి లాగికొని వానివంకజూచుచు హేళనతో) ఆహాహా! ఆహాహా! ఇప్పుడు మీప్రతాపమెందుబోయినది ? ఏవీమీవీరాలాపములు ? ఇప్పటికి మీపొగరణగినదా ? రుస్తుంఖానుసర్లష్కర్ నవమానించి యువక తవక పలుకుల బలికి కులికెడుపీతలలేనా ?

గీ. భావిపెద్దాపురీ సార్వభౌమపదవి
గాంచి కాంచన నవరత్నఘటితమకుట
మును ధరించు నాశిరము దన్నిన ఫలంబు
గాంచు నీశిరములు నేను కాలదన్న !

[అట్లు తన్నబోవ రథసమున రాజన్న అశ్వముమీద ప్రవేశించి రుస్తుము చేతులనున్న శిరములలాగికొని కరవాలమును ఝళిపించుచు రోషోద్రేకములతో విజృంభించుచు]

రాజ — అరే, దుష్టా. — రుస్తుం ! —

శా. ఖండింపన్ దరమౌనె, హస్తంబుల ఖడ్గాలుండగా వీరలన్ ?
దండన్ వైరిభయంకరప్రథనవిద్వాంసుండు రాజన్నయే
యుండన్ ?- పావనరాజశీర్షముల నుద్యోగింతువా తన్నగా ?
ఖండంబుల్ పొనరించి నీశిరము కాకంబుల్ దినన్ వైచెదన్ !

(రుస్తుముగారు మొనకత్తైన మహమ్మదీయులు కేకలిడుచు చెల్లాచెదరై పాఱిపోవుదురు.)

రాజ — ఓరీ పారుబోతా,-

గీ. పోయివత్తు నరాధమా, బుద్ధిగలిగి
యేగుమికనైన రాజమహేంద్రివరము.
నిముసమిట నిల్చితివయేని నీశిరంబు
గొంకక విడువదు రాజన్న ఘోరవృత్తి !

(తటాలున తురగము నెక్కి నిష్క్రమించును. మహమ్మదీయసైనికులిటు నటు కలవిలపడుచు పఱుగులిడుదురు.)

రుస్తు — (ఆతురముతో ప్రవేశించి అధికారముతో) అరే, అరే, రసూల్, ఇబ్రహీం, రాజన్నను పట్టుకొనుడు-పొదివి చంపుడు-తత్క్షణమే పెద్దాపురపుకోటను ముట్టడించుటకు సిద్ధపడుడు-లెండు-లెండు-రాజన్నను వెనుదటిమి కోటలోనికి ప్రవేశింపకపూర్వమే నఱికి వేయుడు- త్వరపడుడు-త్వరపడుడు !

(తెర పడును.)

5. రంగము—గవ్వలమెట్టచెంత.

[రాజన్న రాజమస్తకములచేకొని దుఃఖించుచు ప్రవేశించును.]

రాజ—గీ. ప్రళయనిర్ఘాతమేల నాపైనబడదు ?-
సూర్యతేజుల !-ప్రభువుల !-సుగుణనిధుల
పూజ్యశిరముల నేలగొంపోవ-నకట !
పంచభూతములైన నన్ దుంచవేమి ?

అయ్యో ! ఈదురాత్ముడెంత దౌర్జన్యమొనరించి నిరుపమాన విక్రమ సంపన్నులగు మారాఘవమ్మాదేవి సంతానఫలములు నిట్లు త్రుంచెను ! (సవితర్కముగా)

మ. కరవాలంబులలాగి రుస్తుమకటా ! ఖండించెనే కాని దు
ష్కరశూరావీరులదాక నేరికని-ఆఖానుండె కాదల్ల ని
ర్జరనాథుండయినన్ ముఖాముఖిని బోరన్ జాలునే ?-ధారుణీ
వరులీనాటికినిట్లు తంత్రమున జావన్ బ్రహ్మవ్రాలే మొకో !

గురుదేవా, నీపలుకులన్నియు యథార్థములయినవే ! అమ్మగారుకాని మహారాజకుమారులుకాని మీమాటలనప్పుడే పాటించియుండిన నింతచేటు వాటిల్లకపోయియుండునే ! ఇంతయేల ? నూరుద్దీనుగాని నేనుగాని మీవచనముల విశ్వసించితిమా ? కట్టా ! నేను వటవృక్షమునందుండి మిమ్ములను గనిపెట్టుచుండియు రక్షింపలేని మందభాగ్యుడనైతినే ! నూరుద్దీనునవలకు నడిపించుటకుగల కారణము నప్పుడే గ్రహింపగల్గిన నాక్షణముననే యటవ్రాలి మిమ్మెట్లయిన రక్షించియుండనా ? అయ్యో ! ఎంతఅపరాధ మెంతయపరాధము ! ఈరుస్తుంఖాను—వత్సవాయ వంశక్షీరరత్నాకర సుధాంశుమూర్తుల పవిత్రశిరముల నవమానింపబోవుటను కన్నులార గాంచియు—రాజశీర్షముల నమ్మగారికడకు గొనిపోవలసిన కఠోరకార్యమెక్కడ నెఱవేఱకపోవునో యనుభయముచే ఆదురాత్మునితలను నేలబెట్టి కాల

రాచి ఖండఖండములుగ చీల్చి హృదయరక్తమును భీభత్సగతి కడు పొగఁగ్రోలి రావలసిన రాజన్న యిట్లు కన్నగానివలె—భీరునిభంగి—అపరాధివలె—శత్రుస్కంధావారమునుండి శరవేగమున పురివంకకు పఱుగిడి రావలసిన పాపకృత్యమునకు బాల్పడవలసివచ్చెనే! అమ్మా, రాఘవమ్మదేవీ, కుమారునికన్న మిన్నగ నీవెంచు నూరుద్దీను సమయమునకు లేకపోయెను. పిడుగులుగురిసినను చలింపక ప్రతిపీరుల తెగటార్చునని నీవెంతయుగీర్తించు రాజన్న యింతజేసినాడు! అమ్మా, నీవు రాజపుత్రుల రక్తసిక్తశిరములగాంచి—"రాజన్నా, నీవా మాప్రభువుల నిట్టివిధముగ నిచ్చుటకు గొనితేవలసినవాడ" వని నన్నుప్రశ్నింప నేనేమని సమాధానమిత్తును? ....హా దుర్భరము! దుష్కరము!! ఏమహారాజ మస్తకముల మహీసురులు హస్తములనుంచి దీర్ఘాయురస్తు విజయోస్తని దీవించిరో—ఏయవనీనాథుల శిరములపై నగర నారీరత్నములు సౌధములనుండి కుసుమాక్షతల వర్షించి సంభావించిరో అట్టి నాప్రభువుల యుత్తమాంగముల నేను కేలగొని పోవలసిన దుస్థితి వచ్చినను బ్రతికియుంటినే! ఓగురుదేవా, యింక నీముఖమెట్లు దర్శింపగలను? ఓ రామయ్యమ్మదేవీ, నీపతినార్త నీకేమని తెల్పుదును? (తటాలున నాగి) ఈ శిరములతో కోటలోని కేగి అబలాజనము నార్తనాదమున ముంచుటకంటె మరల శత్రుశిబిరమునకుబోయి రుస్తుంఖానుని నాలుక వాలుకలుజేసి శీర్షమును చిదురుపలు జేసి వత్తునా?............

(తె ర లో)

" పక్డో పక్డో, మార్ మార్, హుషార్ "

రాజ—(ఆగి) ఓరోరిక్షుద్ర సైనికులారా, (రోషముతో)

గీ. శత్రుశోణితమునుగ్రోలి చాలకాల

మగుట, నా చంద్రహాసము మగుడి వైరి

జనుల జూచినయంత నుత్సాహపడుచు
వెలికివచ్చెదు, బాగేల ? వేగిరంబు.

[ముగ్గురు మహమ్మదీయవీరులు మార్ మార్ అను కేకలతో పటాటోపముగా ప్రవేశింతురు.]

రాజ—(వికటహాసముతో) మీరటరా నన్నుజంపువారు ?
(రోషముతో)

గీ. తురగమందునిలిచి కరవాలమున్గొని
ప్రళయకాలరుద్రభంగి పగర
పీచమడచునట్టి వీరుని రాజన్న
హతమొనర్ప బ్రహ్మకైననశమె ?

(ఇరువురుమహమ్మదీయులచంపి మూడవవాడు ' అల్లా ' ' అల్లా ' యని పొరలాడుచుండ సత్వరముగ నిష్క్రమించును.)

6. రంగము—లక్క మేడ.

[రాఘవమ్మాదేవి, బాలజగపతినొడిలో నిడుకొని రామయ్యమ్మ, లక్ష్మీస్వామిదేవమ్మ, గౌరి, దుఃఖచిహ్నములతో ప్రవేశింతురు.]

రాజ—(విచారముతో) అమ్మా, తరువాతనింకేమున్నది ?

ఉ. కట్టినత్రాళ్ళు త్రెంపుకొని కావరమొప్ప నెదిర్చుశత్రులన్
బట్టి కఠోరముష్టిహతి బ్రాణముదీయుచు కాననంబునన్
నెట్టన దంతిమస్తకము నిల్వునజీల్చి కలంచి బొబ్బలన్
బెట్టు హరీంద్రులట్లు నృపవీరులటన్వ్రహరించిరంతటన్ ?

సీ. కోరలనదీసినట్టి కాకోదరముల
భంగి, కరవాలములులేని పాపవశత
వైరిహస్తములకుజిక్కి ప్రభువులచట
నసువులను బాసిరకట ! యేమందునమ్మ !

పటము డిగనటికి నేనచ్చటికేగునంతనే రుస్తుము కపటోపాయమున నూరుద్దీను నచటనుండి వెడల నడచుటగాను నింతకల్లోలము జరిగిన పిదప సర్వము పరిసమాప్తియు నగుటచే చేయునదిలేక అచ్చటనుస్న నవమానింపబడునేమోయని పరిభవులమూర్ఛములగొని తెచ్చి-

అందఱు—హా! ఏరావతారులారా! హా! విద్యానిధులారా!

(అని ఆక్రిందనముచేయుదురు.)

రాఘు—హా! కుమారులారా! ఎంతలో నెంతవిపత్తుసంభ వించినది! కడకు మీచావునకు నేనేమిత్తినైతినే! అయ్యో!-

సీ. అవలీల శితికంఠునైన నాహవమందు
బట్టిచంపెడు బాహుబలముకలిగి
రాజ్యంబునెల్ల సంరక్షింపజాలెడు
చాకచక్యమున బ్రిశస్తిగాంచి
అనవరతంబు రాజ్యాంగతంత్రింబున
సరిలేని, తలకని శక్తిగలిగి
సర్వకళలయందఖర్వపాండిత్యంబు
బడసినారని చాలవన్నెగాంచి

గీ. రూపజిత మన్మథులటంచు రూఢికెక్కి
యఖిలరాజన్యులందున ఖ్యాతిగాంచి
యిర్వదేండ్లు పదునెనిమిదేండ్లు చనక
మున్నె దివికేగినారె నాపుత్రులార!

ఓరీ కుత్సితుడా, ద్రోహీ, నరాధమా, యిందరినింతజేసి కడకు నీకన్నకొమరుడు నూరుద్దీనునే మోసపుచ్చి యేమిబాముకొనుటకింత దురాత్మగ్రము చేయసాహసించితివిరా? విశృంఖలవృత్తి నింతగవిజృంభిం చుటకు నీకనుకూలకాల మీనాటికగపించినదా? మేమునీకేమి విసము వోసితిమని మావినాశనమున కిట్లు పూనుకొంటివి? ఓరీ పాషాణహృ

దయా, నీచేతులార పెంచిన జాజిలతలనే యిట్లు కాలరాయుటకు వారు నీకేమి యపకృతిచేసినారురా ? అయ్యో ! నీవొక క్షుద్రుఁడవై యున్న కాలమున పిలిచి యాదరించి పోషించి యింతవానిగ జేసిన నామేలు నెల్ల మఱచి జగదేకవీరులగు నాకుమారులనే కటికతనమూని-నైచ్య మున-మోసమున తరవాడులనపహరించి దారుణవధకు బాల్పఱచిన దుర్దయాత్ముఁడవిక మాశుద్ధాంతకాంతల నవమానింపకుండ విడుతువా ? కల్ల ! కల్ల ! ఔరా ! ఎంతలోనంత విపర్యయముతటస్థించినది ! ఈవార్ధక్యదశయందింత కష్టముకోత భరింపవలసియుండుననితెలిసిన పదునొకండేండ్లకు బూర్వమే పతిననుగమించి యుండెడుదాననే ! అక్కటా ! కుమారులారా, ఎవరికొఱకీజీవములీ శరీరమునందింత వరకు నిలిపియుంచితినో అట్టిమీకును మీసామ్రాజ్యమునకును గల యనుబంధమింతలో భగ్నము కావలసిన యోగమున్నదని నేనెఱుగనైతినే ! ఓ పెద్దాపురసామ్రాజ్యరమారమణీ,—

సీ. ఆదికాలంబున నటవికులగు కి
రాతపతులచేత రాణకెక్కి
యవలను రెడ్డిభూధవులచే నత్యంత
ప్రాబల్యమును వైభవంబుగాంచి
గజపతులంతట నిజభుజశక్తిచే
రక్షింపగానెంతొ ప్రాప్తిజెంది
పాలింపనిందాక వత్సవాయప్రభుల్
వివిధదేశంబుల వినుతినంది

గీ. అకట ! నేటికి మహామదీయప్రభుత్వ
దారుణానలకీలల దగ్ధమగుచు
నామరూపంబులు నశించు నాడువచ్చె !
ఎట్లు బ్రతికెదవోతల్లి, యింకమీద !

లక్ష్మి—అమ్మా, రాఘవమ్మాదేవి, నీవేయిట్లు బెంబేలుపడిన నింకనీకోడలి నూరార్చువారెవ్వరు ? ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము!

రామ—హా! నవమన్మథాకారా! హా! పరాక్రమసదనా! హా! జీవితేశ్వరా! లక్ష్మమ్మతల్లీ, ప్రాణములీ శరీరమునందున్నంత వరకీప్రాణికి నూరటయెక్కడిది ?

ఉ. వీరుడెకాదు విద్యను వివేకమునందును బ్రజ్ఞయందు నా
కార విశేషమందును నిగర్వ వినిర్మల జీవితంబునం
దూరనెకాదు లోకమున నుజ్జ్వలకీర్తినిగన్న నాథుడీ
తీరున ఖానుచేతుల వధింపబడన్ గ్రహచారమేమియో!

గౌరి—అమ్మా, రామయ్యమ్మదేవి, తమరు వీరవరేణ్యులగు శ్రీ తిమ్మజగపతిమహారాజునకు దేవేరులయ్యు సామాన్యులవలె వాపోవదగునా ? ఊరడిల్లు మూరడిల్లుడు!

లక్ష్మి—రాజన్నా, యింతకును గురుదేవులేమనిరి ?

రాజ—అమ్మా, ఏమని చెప్పుదును ? పొంగిపొరలివచ్చు దుఃఖోద్రేకము నెట్టెట్లో యణచుకొని నేవిన్నవించిన విషాదవృత్తాంతమును విని కోటకాపాడు భారమును నాభుజస్కంధములందుంచి ముఖ్యరహస్యముల గొన్నిటి దమకెఱింగింపుమని నాకాజ్ఞాపించి యప్పటి కప్పుడే మొగలుసైన్యము నింగినిగప్పు మొగిళ్ళచందంబున దుర్గము వంకకే తెంచుచుండుటచే చేయునదిలేక ముందుగ నన్నేగి వాహినుల హెచ్చరించి దుర్గద్వారముల మూయింపుమని ముదలనొసగి నన్నిటకంపినారు. పనిబడిన రహస్యమార్గమున వచ్చి తమ్మచ్చట కలిసికొనవలసినదిగా సెలవిచ్చిరి.

రాఘు— రాజన్నా, గురుదేవు డిచ్చటికేలరాలేదు ?

రాజ—అమ్మా, వ్యవధిలేకపోయినది. అందును గురుదేవుడు రాజపుత్రుల దారుణవధను వినలేక వినలేక విని విచారభారమున క్రుంగి

పోయి మూర్ఛపడియున్నాడు. ఇదిగాక శత్రువులునన్ను వెనుదఱుము కొని వచ్చుచుండిరి. అందుచే గురుదేవుడిటకు రా—

(తెరలో కలకలము.)

రాజ—(విని) అమ్మా, అదిగో! అప్పుడే మహమ్మదీయులు కోటను ముట్టడించినారు.

రాఘు—ఏమి రాజన్నా, పెద్దాపురసామ్రాజ్య రవి తేజమస్తమించు కాలము వచ్చినదా యేమి?— అయ్యో! గురుదేవా, సర్వజ్ఞుడవగునీవు మాకుపదేశించినట్లాచరించిన నింతసర్వనాశనము సంభవింపకపోయెడిదే!

గీ. నిజముగా బ్రాహ్మణుడవీవు నీపలుకుల
పాటిసేయక మృత్యువుభవనమునకు
బంపి కొమరుల నీగతి జంపుకొంటి
కటకటా! ఏమనందును కాలమహిమ!

కట్టా! సమయమున కొక్కరును దోడ్పడువారు లేకపోయిరే! సేనానాయకులు లేనిసేన అట్టి ప్రచండ శత్రువరూధిని నెట్లెదుర్కొనగలదు? ఓ లక్ష్మీనృసింహస్వామీ, నిన్ను నమ్మినవారి నిట్లగచాట్లపాలు గావింతువా? (దుఃఖించును.)

రాజ—అమ్మా, దుఃఖింపకుడు. తమకంట కన్నీరుగారుట చూచి నేనుసహింపజాలను. గురుదేవుడు కోటనురక్షించు భారమును నామీదనుంచుట మఱచితిరా? రాజమహేంద్రవర యుద్ధమునకు వీరత్రయము నంపునపుడు దుర్గరక్షణార్థము చల్లారాజన్న యుండవలయునని చెప్పియుండరా? అమ్మా, నాటిరాజన్న యింకను జీవముల తోనుండలేదా? నాకంఠమున ప్రాణములుండగా రుస్తుంఖానుని కోటలో నడుగుపెట్టనిత్తునా? వీరత్రయమేమైన నెందులకు? నూరుద్దీనెందుబోయిననేమి? గురుదేవుని మంత్రాంగముతో పనియేమున్నది? మహారాజుల నాయకత్వము లేకున్ననేమి? అమ్మా, నన్ను పంపుడు. అరాతిబలమునుజూచి శంకింపకుడు. అదిగో, మనదళము

నాయకులు లేమి చింపర వందరమై పరబలమును భస్మముచేయజాల
కున్నది. తమ సెలవైన చిటికలో బోయి—

గీ. చెదరి నలుమొగములబాఱు సేనజేర్చి
దుర్నిరీక్ష్య తేజోగతి దురమునందు
నిలిచి యాహవమొనరించి కలచివైతు
వైరులను, నాదు ప్రాణముల్ ధారవోసి.

రాఘు—(విచారముతో) వలదు, రాజన్నా, వలదు. కోటసమూలముగకూలి వత్సవాయవంశసౌధము పరశురామప్రీతియగు చరమకాలమాసన్నమైనది. లేకున్న, నాయాజ్ఞయున్న సుగ్రీవాజ్ఞగా దలచుచు సమయమువచ్చిన నేబదివేలసైన్యముతో రాగల సర్దారులుగాని పదివేలసైన్యముతో రాగల జమాదారులుగాని నలుబదివేల సైన్యముతో రాగల రామచంద్రపురము రేకపల్లి రాజులుగాని మన తాకీదులను పాటించి మనకొక్కపీనుగైన సహాయార్థము పంపిరా ?

రాజ—అమ్మా, క్షమింపవలెను. ఇది వారిదోషముకాదు. వారికి మనము పంపు లేఖల రుస్తుమపహరించెనని గురుదేవుల కిప్పుడే తెలిసినది.

రాఘు—హా! హా! ఎంతదారుణ మెంతదారుణము! రుస్తుం, నీవెంత తంత్రగాడవైతివి! అయ్యో! రామరాజు సుబ్బరాజు కృష్ణారాయనింగార్ల జాడయైన తెలియలేదుగదా!

రాజ—అమ్మా, వారిని రుస్తుము కోటపల్లి మన్యములకు తఱిమివేసెనని చారులవలన గురుదేవు డిప్పుడే గ్రహించినాడు.

రాఘు—అక్కటా! ఇది యేమి విపరీతము! రుస్తుమింకను ఎందఱి ప్రాణానిలములగ్రోలి యెందఱికి ప్రవాసగతి కలిగించి యెందఱి మస్తకములతో కల్లామైనరుల గట్టించి కులుకనున్నాడో! రాజన్నా, యింతకును ముందీవార్త చెప్పవైతివి! కుమారుడు నూరుద్దీనునట్లు

వంచించి గొనిపోయి రుస్తుము తనపొట్టను బెట్టుకొనలేదుకదా ?

రాజ—అమ్మా, అంతపని జరుగలేదుకాని యతడు రాజానగరములో బంధింపబడి నజీవియై యున్నట్లు గురుదేవుడు తెలిసికొనియెను.

రాఘ—హా కుమారా నూరుద్దీన్! (మూర్ఛిల్లి క్షణముండి చివాలునలేచి అధికారముతో) రాజన్నా, అయిన నింక రణమునాపి వేయ నే నాజ్ఞాపించుచున్నాను. అయినవారందఱును పెద్దాపుర సంస్థాన సంరక్షణమునకై యసువుల నర్పించినప్పుడును అడవులబట్టినప్పుడును కారాగారములపాలైనప్పుడును మేమింకను కోటను పదిలముగ పట్టుకొని పోరుకులాడుదుమా ? గౌరీ, అంతఃపురకాంతలనందఱినిటకు జోహారొనర్ప రమ్మనుము. రాజన్నా, మూయించిన కోటతలుపులు తీయించి మహమ్మదీయ చమూసమూహముతో రుస్తుముఖానుని లోనికిరానిమ్ము. ఈలోన మాకందఱకు చితుల సిద్ధముచేయుము. యవనులచే నవమానింపబడకుండ జోహారుసలిపి అగ్నిహోత్రజ్వాలల యందు భస్మీభూతులమై పవిత్రాత్మలతో పరలోకమున కేగుదుము. రుస్తుముఖానుని వచ్చి యీ పెద్దాపురశ్మశానవాటికలకు ప్రభుత్వము చేసికొననిమ్ము! ......రాజన్నా, దుఃఖింపకుము. చెల్లంతటి కొడుకుల దిగమ్రింగిన యీనిర్భాగ్యరాఘవమ్మాదేవి దుఃఖమును దిగమ్రింగుకొనలేదా ? రామమ్మా, బాబుకై విలపింపకుము. ఈ వత్సవాయాంకురమింక పూసపాటి పృథివీశ్వరులవలన బ్రోదిగాంచును లెమ్ము. ఇది యనుల్లంఘనీయమగు దైవనియమము! లక్ష్మమ్మతల్లీ, నీవే యిప్పుడు దుఃఖింతువా ? రాజన్నా, లెమ్ము. మాకు చితులం టించి కోటతలుపులను దీయింపుము. గౌరీ, పొమ్ము. అవరోధజనము నిచ్చటకు దోడ్కొనిరమ్ము. ఇంకను ఆలసింతురేమి ?

రాజ—(దుఃఖించుచు రాఘవమ్మాదేవి పాదములపై బడి) అమ్మా, అమ్మా,—

గీ. రణతలంబున వైరులరక్తమందు
మజ్జనంబాడుటో- శత్రుమధ్యమందు
ప్రాణముల వీడుటోగాని, అంబ! యెఱుఁగ
ప్రభువులకు నగ్నిచితుల నేర్పఱచు తెఱఁగు!

రాఘు—రాజన్నా, లెమ్మా-లెమ్మా-పోనిమ్మా-అందులకు గౌరి యేయున్నది. కాలముతప్పివచ్చినప్పుడింతకంటె చేయవలసినదేమున్నది ?.........గౌరీ, ముందు నీవేగి అంతఃపురస్త్రీల నిచ్చటకు బిలిచి చితులనంటించి కోటతలుపుల దీయింపుము. ఇది నీకు తప్పదు, పొమ్మా.

రామ—గౌరీ, వచ్చునప్పుడు నాకు హరిద్రావస్త్రముల దెచ్చుట మఱువకుము.

గౌరి—(దుఃఖించుచు) అమ్మా, ఇది నాకు తప్పదా ?

రాఘు—తప్పదు. పొమ్మా పొమ్మా. లేకున్న నాయాన.

గౌరి—అమ్మా, అమ్మా, (దుఃఖించుచు నిష్క్రమించును.)

(తెరలో కలకలము.)

రాఘు—ఏమిది రాజన్నా, మహమ్మదీయులప్పుడే కోటలోనికి—

రాజ—అమ్మా, కాదు కాదు. గౌరివలన తెలిసికొని కావలయును, మనసైనికులందఱిట కొక్కుమ్మడి దుఃఖించుచు వచ్చుచున్నారు.

రాఘు—అయ్యో! వీరికి నేనేమి సమాధానముచెప్పి పోరు మాన్పింపగలను! (విచారించును.)

[సైనికులు యోధవేషములతో దుఃఖించుచు ప్రవేశింతురు.]

సైని—(ఏకగ్రీవముగా) అమ్మా, అమ్మా, యిది నిజమాతల్లీ, యిది కూడునా ? (దుఃఖింతురు.)

రాఘు—బిడ్డలారా, దుఃఖింపవలదు. మీరు వెనుదీయుచున్నారని నేనీయుద్ధమును నిలిపివేయుటలేదు. మీబలము పదివేలును

ముప్పదివేల శత్రుసైన్యముతో బోరి కొంతకాలమీ కోటను శత్రుహస్తములబడకుండ కాపాడగలుగుదురుగాని విరోధివాహిని మీకంటె మూడుమడుగులుండుటచే మీరు త్వరలో నశించుటయు నాపిదప మేము యవనులకు జిక్కుటయు దటస్థించును. కాబట్టి మేము ముందుగా జోహారుచేయుటయు పిదప దుర్గద్వారముల దెఱచుటయు నిప్పుడవశ్యాచరణీయములు.

సైని—హాహా! దుర్భరము! దుర్భరము! తల్లీ మమ్మెవరికొప్పగించి పోయెదవు తల్లీ! కుమారజగపతి నేమిచేసెదవమ్మా!

రాఘు—కుమారులారా, యిది విచారింపవలసిన సమయము కాదు. మేము పవిత్రముగ జోహారుచేయబోవుచున్నాము. జగపతి శత్రువుల బారిపడకుండ కోటలోనుండి సురక్షితస్థలము చేరగలడు. వానికై మీరు చింతింపకుడు. జగపతిని మరల పెద్దాపురసామ్రాజ్య సింహాసనముపైని ప్రతిష్ఠింప మీరెల్లరు జీవించియుండవలయును; కాన, మీరిప్పుడు యుద్ధముమానక తప్పదు.

సైని—చల్లనిమాటవిన్నాము తల్లీ! అమ్మా, రాజన్నగారిని పంపెదరేని, వారినాయకత్వమున నరాతిబలముల త్రుటిలో నుగ్గనూచముగావించి-

రాఘు—నాయనలారా, మరల యుద్ధవ్యామోహమున నేపడెదరేల? రాజన్నయిప్పుడు వార్తాహరుడై విజయనగరాధీశ్వరుని కడకేగవలసియుండుటచే, నతనినియుద్ధకార్యములందు నియోగింప వీలులేదు. మీధైర్యసాహసపరాక్రమము లమేయములైనను ఇప్పుడింతకంటె చేయవలసినదిలేదు.

(తెరలో కలకలము)

రాఘు — (విని) అదిగో! విరోధులు విజృంభించుచున్నట్లున్నారు! ఇంక నొకనిముషములో కోటలోనికి ప్రవేశింపగలరు. రామమ్మా, బాలునిటు తెమ్మా. (బాలునితీసికొని లక్ష్మమ్మగారి కిచ్చుచు) అమ్మా లక్ష్మమ్మా, ఇదిగో వత్సవాయాంకురము. విజనగరాజాధీశ్వరులకు పూసపాటి విజయరామభూపాలుని ధర్మపత్నియు నీరాయజగపతి పిన తల్లియునగు చంద్రయ్యమ్మా దేవికి* నిను కలనొప్పగించితివేని, వీనికే లోపమునుండదు. ఈకార్యభారమును వహించి మావత్సవాయవంశ మును నిలువబెట్ట మీపాదములంటి ప్రార్థించుచున్నాను.

గీ. భావిపెద్దాపురీ మహీపాలుడైన
జగపతినిగాచి రక్షించు సర్వభార
మునుభరింపగ బ్రార్థింతు, బుడుతడితడు
మీకొమరుడంట మఱువగాబోకుమమ్మ!

రామ — అమ్మా లక్ష్మమ్మతల్లీ,

సీ. పసిడితీగెల మేలివజ్రాల తూగుటు
య్యాలలోనూగెడు నట్టివాడు,
తులలేని మృదుహంస తూలికాతల్పంబు
లందున శయనించునట్టివాడు,
అంబనేనుండ బాబయ్యమ్మ పాడిన
యందాక నిదురింపనట్టివాడు,
ప్రియజనంబులు వేనవేలున్న మీయంక
మందెయుండగ గోరునట్టివాడు,

---

* నిజమునకు శ్రీసీతారామచంద్రరాజుబహద్దరుగారి సతీమణికొప్పగింపుమని కాని చంద్రయ్యమ్మాదేవి కొప్పగింపుమని కానున్నను కథానుకూల్యతకై యిట్లువ్రాయ వలసివచ్చినది.

గీ. క్ష్మాతలంబెల్ల కన్నుల గప్పికొనగ
నెంతొ యల్లారు ముద్దుగా నెదిగి-ముక్కు-
పచ్చలారని-తల్లిపాల్వదలనట్టి
బుడుతడీతండు మీ రెట్లుపోవగలరొ !

లక్ష్మి—అమ్మా! యింతమాత్రపుబనికై నన్ను మీరంతగా ప్రార్థింపవలయునా? ఇదినాకవశ్యాచరణీయమగు కార్యము కాదటమ్మా? ఈబాలునికై మీరు చింతింపదగునా? నాకంఠమున ప్రాణములున్నంతవరకీ జగపతిని కాపాడుదానని శ్రీలక్ష్మీనృసింహస్వామి సాక్షిగ ప్రమాణముచేయుచున్నాను. నాభర్త యీబాలరాజును కొలది కాలములలో పెద్దాపురసామ్రాజ్యసింహాసనమున నిలిపి కాని మరణింపడు. ఇంతవరకు తరతరములనుండి మీయండవర్ధిల్లిన యీకొంపెల్ల వారి కుటుంబము, కృతజ్ఞతను రాజభక్తినిచూపునయవకాశముగదా కలిగినది. అమ్మలారా, యిక కంటతడిపెట్టకుడు, మాకు సెలవొసగుడు. రాజన్నా, రమ్మి, ఆలసించిన ప్రమాదమగును.

రాజ—(దీనముగ) తల్లీ, మిమ్మెట్లువిడిచియేగుదును ?

రాఘ—రాజన్నా, నేనుజీవించినంత కాలమును నూరుద్దీనును నిన్నును తగినవిధముగా సన్మానింపనే లేకపోయితిని. కానిమ్మ'— రాజన్నా, గురుదేవుని యాజ్ఞానువర్తివై మెలగుము. ఆయనకునావందనములని చెప్పుము. నీవుముందేగి యీవార్తను విజయనగరమున నెఱింగించి, జగపతిరక్షణోపాయప్రయత్నములలదుండుము. పోయి రమ్మ.

రాజ—అమ్మా అవశ్యమట్లొనర్చెదను.

రాఘ—లక్ష్మమ్మతల్లీ, మీఋణముమేము తీర్చుకొనలేము. మీరు సామ్రాజ్యసంరక్షకులుగాని పురోహితులు కారు. ఆదికాలమునుండి నేటిదాక మీబ్రాహ్మణులు మంత్రులై, దండనాథులై, పురో

హితులై క్షత్రియజాతికమూల్యోపకారమునొనగూర్చుచున్నారు. బ్రాహ్మణులైనను-

సీ. తనగ్రంథరచనయేదక్క నితరమెఱుం
గక తన్మయతనుండు కవివరుండు,
తనపొలంబును సేద్యమునుజేసికొంటయే
గాని మాఱెఱుగని కర్షకుండు,
తన దైవనియతవ్రతాచారములె కాని
యొండెఱుంగని తాపసోత్తముండు,
తన ధర్మమంత్రశాస్త్రములదక్క మఱేమి
యూహింపనట్టి పురోహితుండు,

గీ. కదనమనినంత కత్తులుకరములందు
దాల్చి, వైరులపీచమడుల్చి, రాజ్య
రక్షణార్థము రక్తము రణతలాన
జిమ్మెఱుగనె మేము లక్ష్మమ్మతల్లి !

అట్టిమహీసురులకు సహధర్మచారిణులై మీబ్రాహ్మణవనితలు యుద్ధసమయముల పరమేశ్వరీసమారాధనములు గాని రాజ్యేశ్వరీసేవాతత్పరహృదయలై మాకుసహాయపడి సామ్రాజ్యము రక్షించినవారు కారా! తల్లీ. నీవిప్పుడట్టి దుర్ఘటపావనకార్యమున నియుక్తవైయున్నావు. మీకు శుభమగుగాక, పోయిరండు.

(తెరలోకలకలము.)

లక్ష్మి—అమ్మా, మమ్మింకబోనిమ్మ అమ్మా సెలవు, అమ్మాయీ సెలవు. రాజన్నా, రమ్మా.(బాలునితో నిష్క్రమించును.)

రాజ—అమ్మా, సెలవు, అమ్మా సెలవు. (నిష్క్రమించును.)

అందఱు—(ఒక్కపెట్టున) హా! కుమారా! హా! కుమారా! (దుఃఖింతురు.)

రామ—హా కుమారా! ఎంతలో మనకు వియోగము ప్రాప్తించెనురా తండ్రీ!

సైని—హా మహారాజకుమారా ! నీకెట్టి దుస్థితివచ్చె !

రాఘు—(సైనికులతో) తనయులారా, ఈదుఃఖమును మేము భరింపలేకున్నాము. జోహారుతోగాని యిది శమింపదు. ఈజగపతినీ సింహాసమునని లుపు భారము మీాయదియని జ్ఞప్తికదెచ్చుచున్నాను. ఇంకిట నుండకుడు.

సైని—అమ్మా, యీ బాలజగపతిమహారాజు నీ సింహాసనమున నిలుప మేము బాసచేయుచున్నాము. తల్లులారా, యింక మీా సేవాభాగ్యమీా మందభాగ్యులకులేదా ! (దుఃఖించుచు నిష్క్రమింతురు.)

రామ—హా తండ్రీ, నీకేమిగానున్న దోకదా !

రాఘు—బిడ్డా, విచారింపకుము. విధివిధానమిట్లున్నది ! అమ్మా, గురుదేవుడు బ్రతికియున్నంతవరకు వానికి భయములేదు. చేతులార అాదివచ్చిపరమాత్మజుల యసువులదీసికొన్న నాకిల్పిష మెట్లు నివృత్తికాగలదు ? కోడలా, (కోడలిచేతులుపట్టుకొని)

గీ. చేతులారగ నీపతిని జిన్నతనము
నందె కాలునిపాలికినంపి నీకు
తీరరాని సంతాపముదెచ్చియుంటి
నయ్యొ! ఎట్లుతీమింతువో యమ్మ నన్ను ?

రామ— అత్తయ్యా, దైవదుర్విపాకమునకుమీారేమిచేయుదురు ? ఈవిపత్తునకు మీారు నిమిత్తమాత్రులుకారా ? రాజ్యరక్షణార్థ మాత్మజభర్తృభ్రాతాదుల బవరములకంపుట మనక్షత్రియకాంతలకిదియేతొలిసారియా ? ఏమో క్షణకాలము భర్తృవియోగదుఃఖోద్రేకపరవశురాలనై దుఃఖించితిగాక యింకదుఃఖింతునా ? నేను మాత్రము రాచపడతినిగానా ? వీరమాతయగు రాఘువమ్మాదేవి కోడలనుగానా ? అత్తా, యింక నేవ్యాకులపడను. నాహృదయమిప్పటికె చాయివారినది.

(తెరలో పెద్దకలకలము.)

"అల్లాహో అక్బర్ దీన్ ! దీన్ !"

గౌరి—(రభసముగ ప్రవేశించి) అమ్మా, అమ్మా, తమయాజ్ఞా ప్రకారము కోటతలుపులు తెఱువబడినవి. శత్రువులు సంరంభముతో నిరాటంకముగ లోనికివచ్చుచున్నారు. చితులంటింపబడినవి. రాణివాసస్త్రీలాడెన చితుల జేరుచున్నారు. రామయ్యామ్మదేవీ, యివిగో మీకు పసుపుబట్టలు. అమ్మలారా, త్వరపడుడు. (పసుపుబట్ట లిచ్చును.)

రామ—(కైకొని ధరించును.)

రాఘు—(వికటహాసముతో) త్వరపడక మేమిట నింకచేయుట కేమున్నది? మాజవమంతయు నగ్నిహోత్రజ్వాలలయందుఱుకుటకు వినియోగింతుము. రామమ్మా, అదిగో! చితాగ్ని సహస్రజిహ్వలతో నావిర్భవించి మనల దనలోనికాహ్వానించుచున్నది. ఓ పవిత్రపితృహోత్రా! ఆపద్బంధూ!—

ఉ. నాడటు సీతశీలము ననంతదయన్ బ్రకటించి యాపె గా
పాడినవాడవీవు, కడు పావనమూర్తివి, మమ్మునింక గా
పాడెడు వేళవచ్చె నిక వత్సవయాన్వయగౌరవంబు గా
పాడుము నిన్నుజొచ్చెదము పారముదంబున పావకేశ్వరా!

(చితివంకకు నడచును.)

రామ—అత్తా నేనును వచ్చుచున్నానుండుడు. (కలవిలపాటుతో నిటునటుచూచి అకస్మాత్తుగ గొంతెత్తి) గౌరీ! నాపతిమస్తకమేదీ? (ఉన్మాదమున పరిక్రమించును.)

గౌరి—(నిష్క్రమించును.)

రాఘు—(పోయి రామయ్యమ్మను పట్టుకొని) రామమ్మా, ఏమది?

గౌరి—(ప్రవేశించి రామయ్యామ్మకు తిమ్మజగపతిశిరము నిచ్చును.)

రామ—(పుచ్చుకొని రాఘవమ్మాదేవిపట్టు విడిపించుకొని రోషముతో) ఎవడురా నాపతిశిరమునిట్లు ఛేదించినఖలుడు ? పరాక్రమమునగాక స్వామిద్రోహమున నాపతిమూర్ధమునిట్లు ఖండించిన యీపాపి—యీగాతకసాధముడెంత కాలము పెద్దాపురసామ్రాజ్యసింహాసనము నెక్కి పాలింపగలడు?

గీ. ఏదురాత్ముఁడీమస్తకమిట్లు వంచ
నంబునన్ జేసి తుంచి దుఃఖంబు నాకు
గూర్చె. నాఖలుకీర్తము కూలుగాక
వ్రక్కలై భువి నచిరకాలంబునందె!

ఛీ! ఛీ! పవిత్రమగు జోహారముచేయుచు, నాచండాలునిదలచిన నా పాపముశమించుగాక ! ....ఓవనితామానసంరక్షణదీక్షాపరాయణా ! వైశ్వానరా !

గీ. ఈ పవిత్రశిరంబుతో నిపుడె నిన్ను
గలియుదును, పరజన్మమే గల్గెనేని
శ్రీ కళాతిమ్మజగపతి సేవచేయు
నటులె నన్నేమవే తండ్రి! అగ్నిదేవ!

అత్తయ్యా, దయచేయుడు. (చితివంక కేగును)

అందఱు—లక్ష్మీనృసింహస్వామికిజయ్ ! (అను సంప్రార్థనములతో చితులయందుఱికెదరు. అల్లాహోఅక్బర్ దీన్ దీన్ అను కేకలతో మహమ్మదీయులు రుస్తుముసహితముగా ప్రవేశింతురు)

(తెరపడును.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

పెద్దాపురముముట్టడి.

తృతీయాంకము.

1. రంగము—పెద్దాపురముకోటలో రుస్తుంఖానుదర్బారు.

[రుస్తుంఖాను సింహాసనముననుండ రసూల్‌ఖాన్, ఇబ్రహీంఖాన్, కరీంఖానులు యథోచితాసనముల నుందురు.]

రుస్తు—ఇదేమిచిత్రము రసూల్, ఇందఱుస్త్రీ లొక్కమాఱగ్నిలోనుఱికి మరణించుట నేనెచ్చటను చూడలేదే! వీరు చచ్చుచు చచ్చుచు ఎచ్చటను చోటులేనట్లీచక్కని లక్కమేడపక్కనే చితులంటించుకొని చావవలయునా? పోనిమ్మింక వీరిగొడవయేల? సర్దారులారా, మనకుపట్టుపడి నిర్బంధింపబడిన పదివేలమంది పెద్దాపురీపికులను భద్రముగా కాపాడుటయే కాని వారికేహానియు జేయవలదు! ఇది రాజమహేంద్రవరము షర్‌లష్కర్—కాదు కాదు—పెద్దాపురమునవాబ్ రుస్తుంఖానుని ఖరాఖండీహుకుమ్!

రసూ—అదేమి సర్కార్, వారితలలతెగనఱికి అల్లాకుప్రీతిగా కల్లామైనరుల నిర్మింపవలదా?

ఇబ్రా—తెలంగివాళ్ళ్యాతల్ కాయల్‌తో మూమామాయుం వండేస్తాం సర్కార్!

కరీ—సర్కార్, హిదివర్యాకరస్తా హిదివర్యాపుంథామే ఎల్దామ్ సర్కార్, బహుత్ తమాష్‌గావుంటాది.

రుస్తు—సర్దారులారా, మీరు నుడివినవన్నియు రాజ్యాంగతంత్రకోవిదులగు మనవంటివారొనర్పవలసినవికావు. రాజపుత్రుల మరణమునకైదురపిల్లు నీరాష్ట్రప్రజలు మనమిప్పుడు కారాగారము

లందుంచిన శత్రుసైనికులనందఱిని నఱకించుట గాంచిరేని, మండి పడి యుద్వృత్తిగ మనపై తిరుగుపాటుచేసిన ప్రమాదమువచ్చును. చిరకాలానుభవమువలన వీరితత్వము నేను బాగుగనెఱుగుదును. అంధ్రరాజులకు గుండెబెదరుగొల్పుటకుగాను మనము ముందుగనట్టి కార్యముల జేసితిమికాని యింకనట్టిచేష్టలక్కరలేదు. సింహాసనమునకై యెందఱెందఱిని బలిగొన్నను, ఎన్నెన్నిదుష్కార్యము లాచరించినను, చిక్కులేదు ; కాని, ఒకహిందూరాజ్యమును పాలించు మహమ్మదీయప్రభువుమాత్రమిట్టి దురాగతములకుదొరకొన్న సింహాసనము చిరకాలమునిలుచుటకష్టము. ఏదైన నట్టికార్యమొనర్ప వలసిన యగత్యముకలిగెనా, దాని నత్యంతరహస్యముగా ప్రజలకు దెలియదను నిశ్చయమున్ననేగాని చేయరాదు. అందులకేగదా నేనిప్పుడు చేజిక్కిన బాలజగపతిని మఱియొకలాగు చేయుటకు వెనుదీయుచున్నాను: అన్నట్లు— ఖరీంఖాన్ !

కరీ—సర్కార్ !

రుస్తు—నిర్బంధమునందుంచిన రాయజగపతిని సోమిదమ్మను ఇచ్చటికి దీసికొనిరా! అప్పుడప్పుడు వారినిగాంచుచున్నగాని, నాకు తృప్తికలుగదు.

కరీ—అచ్ఛా సర్కార్. (నిష్క్రమించును.)

ఇబ్రా—సోదమ్మా బహుత్ అసాద్దెంమనిసీ సర్కార్. జగ్ పతీయెంగిలీ ఖానా నేసీ నుమ్మల్ని శానా మోసంనేసిందీసర్కార్.

రసూ—సోమిదమ్మ అంతపెద్దకోకనెందుకుకట్టునో నాకు బోధపడకున్నది.

రుస్తు—బోధపడుట కేమున్నది ? యజ్ఞముచేసినవానిభార్య ముప్పదిమూళ్ళకోక ధరింపవలెనట ! విపరీతశాస్త్రము ! అదియేమి కాని యీమెధోరణి నాకు దురవగాహముగ నున్నది. అదిగో! సోమి

దమ్మగారు వచ్చుచున్నారు! అమ్మా, దయచేయుము; బాలమహా రాజు క్షేమమా?

[రాయజగపతినెత్తికొని లక్ష్మమ్మయు, వారివెంబడిని
కరీమును, ప్రవేశింతురు.]

లక్ష్మ—సాహేబయ్యా, ఎందుకోయి మమ్మల్ని లాగ కాల్చుకుతింటున్నావు? నాకొడుకునీ నన్నూ యిలా బతకనియ్యవా యేం?

రుస్తు—(మందహాసముతో) అమ్మా, బ్రతుకనిచ్చువాడనే గాకున్న యీయన నీపాటికేచంపియుండనా? వెఱ్ఱితల్లివి; నేను పసిపాపలను పరిమార్చునంతటి కసాయివాడననుకొంటివమ్మా?

లక్ష్మ—(సాభినయముగ) అబ్బే-లేదు, పెద్దపెద్దల్నే గుటుక్కున దిగమ్రింగగలవు.

రుస్తు—అమ్మా, తప్పుతప్పు-ఇంత సాహసమా? కప్పముగట్టనందులకు రాజపుత్రులను నేను కొంచెము కఠినముగా మందలింప, అంతలో వారాత్మహత్యచేసికొని చనిపోయిరి. ఇదే కిట్టనిలోకులు గోరంతలు కొండంతలుచేసి, నేనువారికి నూనెకాచిపోసితిననియు చిత్రవధచేయించితిననియు నాపైని అపనిందలు మోపి నన్ను నిందించుచున్నారు. ఈకల్లవార్తలనెల్లనమ్మి మీరుకూడ నన్ను దూషించుట భావ్యము కాదు.

లక్ష్మ—(నిర్లక్ష్యముతో) పోనిద్దూ, ఎవరేమయితే నాకేం విచారం? నాకొడుకూ, నేనూ, క్షేమంగావుంటే—

రుస్తు—(వికటముగానవ్వి) మీకొడుకు? ఇతడుమీవాడేనైన వీనియందు తిమ్మజగపతిమహారాజు పోలికలున్నవేమి? అమ్మా, నీరహస్యము నాయొద్ద నెందుకుదాచెదవు? నేనపకారమాచరింతుననియా? వెఱ్ఱిభ్రమ! ఇట్టి యపోహములమాని నిజమెఱిగింతువేని, మీకొకజాగీరు ఈయగలను.

రసూ——అమ్మా, భయములేదు నిజముచెప్పుడు.

లక్ష్మి——మొర్రో మీకు నాకొడుకేనయ్యా అని దేవుళ్ళాడుతూ వుంటే, వినిపించుకోవు నేనేమిజేతును? ఇద్దరు మనుష్యులెక్కడా వొక్కలాగవుండరని శాస్త్రంచెబుతూవుంటే నాకొడుకు తిమ్మరాజు గార్లాగవున్నాడంటా విదెక్కడిగ్రహచారంవచ్చింది? బ్రాహ్మనాళ్ళకు డబ్బుండడంపాపమని ఏదోశాస్త్రముఅరుస్తూవుంటే నాకేమిటో జాగీరులిస్తానంటావు, నాకొడుకునెత్తిని కిరీటంపెడతానంటావేమిపాపం? ఇంకానయం—— ఏనుగనిస్తానన్నావు కావు! దానిపొట్టకి గుళ్ళు బెళ్ళుకూడా ఆటవు!-

రుస్తు——(సర్దారులవంక కనుగీటి) కూవకేషేర్ బక్రీకాబచ్చా నహీఁహై! (లక్ష్మమ్మతో) సోమిదమ్మగారూ, నామాటవినుడు. ఈ బాలుడు తిమ్మజగపతిరాజు కుమారుడేయైన నీయనసీసింహాసనమునందు నిలిపి నేను రాజమహేంద్రవరము పోదలచుకొంటిని. మీకొక జాగీరు కూడ లభింపగలదు. అందివచ్చిన యదృష్టఫలమును త్రోసిపుచ్చి మీరు పొముకొనునదేమి? నేను మీకాప్తకోటిలోనివాడనని నమ్ముడు. మీమంకుతనముచే రాజపుత్రునకు కలుగబోవు వైభవమును దూరముచేయకుడు. ఏమందురు? (తనలో) ఈబాలుడు నేదలచినట్లు జగపతియేయైనట్లీమెపలన దృఢపడియెనా నాయదృష్టమెంతనవచ్చును!

సేవ——(ప్రవేశించి) సర్కార్, తోటపల్లీనుంచీ గూఢచార్లూ వొక్లూ ఆతీహై!

రుస్తు——తాళు-తాళు, కరింఖాన్, వీరికాలస్యమైనది. వీరిని జాగ్రత్తగా రాజగృహమున విడిచిరమ్ము. పిమ్మట నేనచ్చటికేగి క్షేమమును గనుగొందును.

కరీ——(సోమిదమ్మ జగపతులతో నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—అరే, గూఢచారునిప్పుడు ప్రవేశపెట్టుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

గూఢ—(ప్రవేశించి) సలాం సర్కార్ !

రుస్తు—వార్తలేమి ?

గూఢ—సర్కార్, తోటప్లల్లిమన్యాల్కి తరిమీయేస్నిరమా రాజు సుభారాజుల్మే సలీజరాల్తగిలీ సచ్చిపోయార్ సర్కార్. కుమన్ రాయ్డూ హెక్కడిక్కి పరారీహావిందీ తెల్సిందీలేదూ.

రుస్తు—(పకపక నవ్వుచు) సెబాస్ ! మంచివార్త చెప్పితివి. మన్యపుజ్వరముకూడ మనయనుచరుడేకావలయును, మనకు మంచి యుపకారమొనర్చె. బాగుగనున్నది. ఇంకనీ వీరత్రియములో కృష్ణారాయడొక్కడు దాటిపోయినాడా ? కానిమ్ము. వీడొక్కడును మిగిలిమాత్రము నన్నుచేయగలుగునదేమున్నది ? ఓరీ, నీవింకపో వచ్చును.

గూఢ—(నిష్క్రమించును.)

సేవ—(ప్రవేశించి) సర్కార్, హింకో ఏగుల్ వాడూ రాజా సగ్రింనుంచీ-

రుస్తు—రమ్మనుము రమ్మనుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

గూఢ—(ప్రవేశించి) సలామ్ సర్కార్, తమకుమార్డు నూరుద్దీన్ సాహెబ్ నిన్నరాత్రిమే ఖైద్ తప్పించుకొని పరారీహైనార్.

రుస్తు—(నిర్లక్ష్యముగా) ఇంతేగదా ! ఏమోయనుకొంటిని. వానినింక కారాగారమునందుంచవలసినపనిలేదు. కాన వానివిముక్తి నాకానందదాయకమే! నీవింకపోవచ్చును.

గూఢ—(నిష్క్రమించును.)

సేవ—(ప్రవేశించి) సర్కార్, గోల్కొండానుంచీ నైజామ్ సాహెబ్ తరఫ్ మనిసీ—

రుస్తు—గోలకొండనుండియా? వెంటనే ప్రవేశపెట్టుము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

దూత—(ప్రవేశించి) సలామ్ షేర్లష్కర్ సాహెబ్! నైజామ్ ఉల్—ముల్క్ వారున్నుంచీ తమీక్ హుకుం తెచ్చామ్! (లేఖనిచ్చును.)

రుస్తు—(పుచ్చుకొని రసూలుఖానునకిచ్చి) ముఖ్యాంశములను మాత్రమే చదువుము.

రసూ—(అందుకొని విప్పి చదువును.) "నీచర్యలన్నింటిని మేము ఖండించుచున్నాము. మేమొసంగిన సేనతో వెంటనే గోలకొండకు తిరిగిరమ్ము. లేకున్న నిన్ను శిక్షింపకవిడువము."

రుస్తు—(పకపక నవ్వి) నేనింకను తనసేవకుడననియే నైజాము భ్రమించుచున్నాడే! పాపము! రుస్తుముఖానిప్పుడు సర్వస్వతంత్రుడగు పెద్దాపురమునవాబుకాని తన చేతిక్రింది రాజమహేంద్రవరము షేర్లష్కర్ కాదని మీనవాబుతో చెప్పుము. రామబారీ, నేను మీనబాబుగారి యాజ్ఞలను మన్నించుకాలము గతించినది. ఇక పొమ్ము. దీనికి జవాబీయబడదు.

దూత—(కోపముతో) ఇంతా ఘోరం సేసీ—బడామాయా సేసీ జవాబ్ నఖో సెప్పీ—

రుస్తు—(రోషముతో) ఓ—నంత ఘోరమే చేయుదును—జవాబీయను. మారుమాటాడిన శిరచ్ఛేదముచేయుదును. (కత్తి దూయును.)

దూత—(పాఱిపోవును.)

రుస్తు—(కత్తి వరలోనుంచి పకపకనవ్వుచు) మూర్ఖుడు!—నాకింకను ఈ నైజామెవ్వడు? మనము వత్సవాయవారినొకలాగునను [illegible] వారి నొకలాగునను సంభావింతుమా రసూల్!

రసూ—నిజము ! మనదృష్టిలో అల్లాఒక్కడే పిల్లాఒక్కడే !

రుస్తు—సరే, రసూల్, దర్బార్ బంద్ కరో !

రసూ—(లేచి)దర్బార్ బంద్ హోగీ !

(రుస్తుముతప్ప నితరులందఱు నిష్క్రమింతురు.)

రుస్తు—(సింహాసనముదిగి పరిక్రమించుచు సాలోచనముగ తనలో) నూరుద్దీను చెఱతప్పించుకొని పాఱిపోయినందులకు నాకు చింతలేదుగాని వీనినింత నేర్పుతో నభేద్యమగు కారాగృహమునుండి కర్కశులగు కావలివారలకన్నులలో దుమ్ముజల్లి రహస్యముగాతప్పించిన వారెవ్వరై యుందురాయనియే నాయాందోళనము !

చారుడు—(ప్రవేశించి) సర్కార్, తమకుమార్దుపరారీహైన రాజానగ్రింఖైద్ గదిలో యీ ఉత్తరం—యీ చోటారాయి—యీ దారంథున్కా దొరికినాయ్ సర్కార్ ! (వానినిచ్చును.)

రుస్తు—(అందుకొని) మంచిది, నీవుపోవచ్చును.

చారు—(నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—(లేఖచదివి) సరే, ఇది యబ్బాయి తప్పించుకొనిన విధానమును విశదముచేయుచున్నది. కాని యీలేఖనురచించి వీని విముక్తికిదోడ్పడిన మేధావియెవ్వడు ? ఈలేఖ నీరాతి కీదారముతో గట్టి కారాగారగవాక్షమునుండి లోనికవిసరి లేఖనందించినవ్యక్తి యెంతనిపుణుడు ! (దారమును పరధ్యాన్నముగాత్రిప్పుచు పురివిప్పి యాశ్చర్యముతో) ఇదేమి! ఇంతసన్ననిదారమునందిన్ని పోచలగుపడు చున్నవేమి ? ఇదియొకజందెములోని తునకయగుటనిశ్చయము. అయిన నేయజ్ఞోపవీతధారి—మహాబుద్ధిశాలి—వీరశిఖామణి-యింత చాతుర్యముతో వీనినివిడిపింప—ఆఁ ! ఆఁ ! తెలిసె—తెలిసె ! ఇది యా సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజికృత్యమనుటకు సందేహములేదు. ఆతనికి గాక యొరులకిట్టి ప్రజ్ఞాసామర్థ్యములెక్కడ ? ఈబ్రాహ్మణునినిక

నిర్లక్ష్యముచేయరాదు. ఓరీ దుష్టబ్రాహ్మణాధమా! అసమాన రాజ్యతంత్రవిశారదుడగునీ రుస్తుంఖానుముందు గోచిపాతరాయడవగు నీప్రతిభయెంతరా!

సీ. ఏగవద్దని ధరణీశులబ్రార్థింప
కడకు జరిగినట్టి ఘనతయేమి?
విపులశక్తిని రెండువేలబలంబును
గొనితెచ్చినట్టి యాగొప్పయేమి?
ఆనాడు వటవృక్షమందున రాజన్న
నిలుపగానైనట్టి ఫలితమేమి?
ఇపుడు నూరుద్దీనునెట్లొతప్పించి త
ర్వాతగావించు కార్యంబదేమి?

గీ. నీప్రయత్నములన్నియు నీటిమీది
వ్రాతచందాన నిట్లు నిష్ఫలముగాగ
ఏల యీలీల పెద్దాపురీరమాం స
ముద్ధరణదీక్ష వర్తించుచుందు? బేల!

(శ్రమనటించుచు) ఇస్! అబ్బా! కార్యభారాతిరేకమునగాబోలు నిద్రవచ్చుచున్నది. ఇంతప్రయాసముతో నీరాత్రి జగపతిని చూడకున్ననేమి? అరుణోదయాత్పూర్వమేపోయి చూడవచ్చును. అదిగో! అప్పుడే కుముదబాంధవుడు మెల్లమెల్లగ మేఘసోపానములనుండి నభోసౌధమునెక్కుచు హృదయాహ్లాదకరముగ చిఱునవ్వువెన్నెలల గురియుచున్నాడు.

గీ. అశ్రమంబుగ నృపతుల నట్లుజంపి
కడకు నైజామునీగతి కన్ను బ్రాము
పేర్మి పెద్దాపురీసింహపీఠిగొన్న
వీరునిన్ గాంచవచ్చితివే మృగాంక!
(సగర్వముగ నిష్క్రమించును.)

2. రంగము—రాజగృహము.

[లక్ష్మమ్మ రాయజగపతిరాజుతో లోననుండ లోడీఖాన్ గానులు ఖడ్గపాణులై బయట కావలియుందురు.]

జగ—(ఏడ్చుచుండును.)
లక్ష్మ—అబ్బాయీ, నిద్రపో, జోలపాడతాను.

" జో కరధృతరథాంగ జో సన్నుతాంగా—
జో కరుణాపాంగ జో శుభాభంగ ॥ జోజో॥

౧. శ్రీవెలయు పాలవారిధి బవ్వళింప-దేవబృందములెల్ల దివిసన్నుతింప-భావించిభక్తులను బరగబాలింప-దైవరాయుడ మాకు దరమొసంగంప ॥ జో॥

౨. గురుతరంబుగ ధర్మగుణముచేబట్టి-దురితదానవకోటి దురమున నుగొట్టి- శరణాగతత్రాణబిరుదుచేబట్టి-కరుణతో కౌసల్యగర్భమునబుట్టి ॥ జో ॥

3. కమలసంభవవినుతఘనసుగుణసాంద్రా - యమితదుష్టభుజంగయహితుండికేంద్రా-విమలవైభవములను వెలయుదేవేంద్రా-రమణతో వెలసితివి రఘురామచంద్రా ॥ జో జో"

లోడీ—(ఆనందముతో) బహుత్ అచ్ఛాగా గానాసేస్తావ్ సోదమ్మా!

గాన్— సోదమ్మాగానా దాహూలాగుంటాదిరా లోడీఖాన్.

లక్ష్మ—(పాడును.)

" పుట్టుభోగివై వరపుత్రుడవై । పూరిపాన్పుపై పవళింపగలేదా-
అయోధ్యారాజ్యంవిడనాడి । అడవులలో సంచరింపగలేదా-

అతిక్లేశమ్ములు పడగవలసెనా । కారణమీలాగుననుండగను-
అదితప్పించుట అజునకుశక్యమా।స్వామి మీరు చింతింపగ నేలా?"
(విసవిస బయటకు బోవును.)

లోడీ—శైరో శైరో! అన్తమానం యెక్కడిక్కీ యెల్తాం టావ్ సోదమ్మా?

లక్ష్మి—సాయేబయ్యా, యెక్కడికెడతాను నానెత్తి మీదికి? ఈదిక్కుమాలినరోగము పట్టుకుచంపకపోతే యిన్నిమాట్లుబయటికి పోతానా?

గాస్—మటి, ఎల్లేదానవు కోటాదాటీయెల్తావెందుక్కు? కోటాలో కూకోకూడ్డూ?

లక్ష్మి—దిక్కుమాలినపరీక్ష! కానీ, మీతో నిజంచెప్పకపోవడమేం! ఈకోటలో రాణీలు బలవంతంగాచావడంచేత కామినీ దెయ్యాలయారు. ఆడవాళ్ళు వంటరిగా యేమూలకేనావస్తే పీకపిసికి చంపుతారు. తెలిసిందా? ఇక్కడికెదయింది: యింకక్కోకకూడా—

లోడీ—జరుగురునై—జరుగురునై. సర్కార్ మీకీయింక కోకాపరీచ్ఛ జరుగురునై సెప్పేర్. సోదమ్మా, ఏక్టుమీ గానాసేసీ బయటికీయెల్లీరా పైతాన్పట్టుకూహెందుక్కు సచ్చిపోతావ్!

లక్ష్మి—(స్వగతము) ఒడిలోనున్న పిల్లవాడు 'కేరు' మని ఏడిచినను వినపడకుండనుండుటకు పాటయేపరమసాధనము! (పైకి) ఓ దానికేం! (పాడును.)

"ఒడిలోనపుష్పములు కోయ్యడేరాజూ— నేధర్మనందనుని యెడబాయలేనే।ముసివడ్లుమునిపళ్ళు కొఱుకడేరాజూ—ఆధర్మనందనుని యెడబాయలేనే। అలికివిడిచినగడప దాటిన్నవాడూ—ఆపాపకర్ముణ్ణి నేబొందలేనే। దివ్వెలేనీగృహము చూసిన్నవాడు—ఆపాపకర్మ్ముణ్ణి నేబొందలేనే!—(నిష్క్రమించును.)

లోడీ — సోదమ్మా గయ్యాళ్ మస్సిరా గాన్ !

గాన్—నైనై. బహూత్ మంచీమస్సిరా భాయీ!

లక్ష్మి—(ప్రవేశించి పాడును.)

"గోపాలకృష్ణుడూ గోవిందా రామ— గోవుల్ని కాయుచును గోవిందా! గోపికలనందర్ని గోవిందా రామా—గోతులో పడదోసె గోవిందా! గోపికలంతట్టను గోవిందా రామ—"

లోడీ—అరే, అరే, సోదమ్మా, గోపాల్‌కుట్టుడూ గోవుల్ని కాశాడు పసంద్‌గావుంది—గోపికాబీబీల్ని గోతులో హెఫ్పూతో శాడ్ సోదమ్మా, ఆచ్చెరంసెప్తావ్ ?

లక్ష్మి—ఓరి నీకడుపుడక ! మాపురాణాలుకూడా నీకు తెలుసునటోయి? గోపాలకిష్టమ్మ గోపికాకన్యల్ని మామూలుగోతులోకి పడదొయ్యలేదు. మోహమనే గోతులోకి తోశాడని వేదాంతశాస్త్రం వెయ్యివిధాలచెబుతోంది.

లోడీ
గాన్ }—(విరగబడి పకపకనవ్వుచు) బహూత్ అచ్ఛాహై; బహూత్ తమాష్‌హై! ఆహాహా! ఆహాహా! ఆహాహా! (నవ్వెదరు.)

[రభసముగ సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి నూరుద్దీనులు
ప్రవేశించి ఆకస్మికముగ లోడీఖానుగానులమీా
దబడి కత్తులలాగికొని వారల నాసికా
రంధ్రములచెంత మత్తుపదార్థ
ములనుంచి వారువివశులై
నేలపై వ్రాలు]

సుబ్రి—(గదిలోనున్న లక్ష్మమ్మవంకకుజూచి) ఔనే! వచ్చుచున్నావా లేదా ?

లక్ష్మ——(సమీపించి) ఆ— ఆ—జగపతిని చేబ్రోలుపంపించినావా?

సుబ్బి——ఆహా! ఎప్పుడు వానినోడిలోకట్టుకొనివచ్చి నాకిచ్చితివో అప్పుడే యాతనిని చేబ్రోలుపంపినాను. ముందు నీవీనూరుద్దీనుతో చేబ్రోలుపొమ్ము. నేనుపోద్దుటనేవచ్చి మిమ్ముకలసికొందును. పారరక్షకభటులకింతలో తెలివిరాదు. రమ్ము మనమిప్పుడు రహస్యమార్గమున బోవలెను.

లక్ష్మ——వచ్చుచున్నానుండుడు. పిల్లవానిని తప్పించినపని తీరినవెనుక మోయలేని యీకోక నాకెందుకు? (నగముచీరను చింపి లోనికివిసరివేసి) ఇంక తేలికగా నడచివచ్చెదను.

(సోమయాజి, లక్ష్మమ్మ, నూరుద్దీనులు నిష్క్రమింతురు.)

(తెరలో నౌబత్ ఖానాధ్వని.)

[రాత్రివేషముతో రుస్తుముఖాను ప్రవేశించును.]

రుస్తు——అరేగాస్, అరేలోడీ, బుద్ధిలేదురా యేమిటీనిద్ర? (గదివంకజూచి) సోమిదమ్మగారూ, సోమిదమ్మగారూ, (గదిలోనికేగి వెదకి నగముచీరను చేతబట్టుకొని ప్రవేశించి)వీరినిమోసపుచ్చి సోమిదమ్మ జగపతినిదీసికొని పలాయనమైనట్లీ చీరయేచెప్పుచున్నది! ఔరా యెట్టియుత్పాతము! ఎంతమోసము! (ఇరువురభటులదన్నుచు) అరే గాస్! లోడీ!

లోడీ }
గాస్ }——(లేచి కలవిలపడుచు) సర్——కా—ర్,—సర్-కార్!

(అని వణకుదురు.)

రుస్తు——ధూర్తాధములారా, ద్రోహులారా, సోమిదమ్మ జగపతులేరిరా?

లోడీ—సర్కార్, హెన్కపట్నుహేవోవచ్చి యేమో ముక్కల్లో పెట్టికోనచ్చిపోయామ్ సర్కార్! దాన్మిదాహాంతా సీకటే హాయిపోవింది సర్కార్!

గౌస్—రచ్చించవాలా సర్కార్! గానాసేసీ సోదమ్మ మన్ను ల్ని మోసంసేసిందీ సర్కార్! మర్గయాహాయినాన్ సర్కార్!

రుస్తు—ఛీ దురాత్ములారా! నోరుమూయుఁడు. (తెరవంక జూచి) అరే కరీం!—ఇబ్రహీం! తక్షణమిటురండు-

[కరీం ఇబ్రహీంఖానులు ఖడ్గపాణులై ప్రవేశింతురు.]

రుస్తు—వీరి నురిదీయింపుడు. జగపతితో సోమిదమ్మపలాయన మైనది. వారినిపట్టి తీసికొనివచ్చినవారికి పదివేలవరహాల నిచ్చెదమని చెప్పి చారుల నలువంకలకు బంపుడు. (కోకనిచ్చుచు) ఆమెకోకలోని భాగమిది: దీనిసహాయమున నామెజాడవాలుపట్టుఁడు. పొండు.

కరీం—(తీసికొని) అచ్ఛాసర్కార్!

(కరీం ఇబ్రహీంఖానులు రక్షకభటులనిరువుర నిర్బం
ధించి తీసికొనిపోవుదురు.)

రుస్తు—(విచారముతో పరిక్రమించుచు) అక్కటా! ఎంత దారుణము! అన్నా ఎంతప్రమాదము! నాకోటజొచ్చి నాసేవకులకు మత్తుమందుజూపి నారక్షణమునందున్నవారినే గొనిపోసాహసించిరే బందెపోటుకాండ్రు! ఇందులకేమొనర్తు? (ఆలోచనాయత్తుఁడై యుం డును.)

చారు—(ప్రవేశించి) సర్కార్!

రుస్తు—(పరాకుగానుండును.)

చారు—సర్కార్!

రుస్తు—(ఉలికిపడి) ఎవరది?—ఏమి?— ఇట్లేలవచ్చితివి? జగపతిపట్టుబడినాఁడా? చెప్పవేమి?

చారు—ఇజయనగ్రిం యెల్లి వచ్చినచారుణ్ణి సర్కార్!

రుస్తు—ఆఁ జౌనాను జౌనాను—చెప్పుచెప్పు: ఏమివార్తలు?

చారు—విజయరామరాజూ రాఘవరాజూ దండూరస్తూతో యిజయ్‌నగ్రింనుంచీ చేబోలుకాడకీ వస్తూన్నార్. కుషన్‌రాయుడు రెండువేల్ అనకాపల్లిబోయపౌజ్తో చేబోల్‌కాడకీ వచ్చినాడ్. కళింగసర్కార్ షర్‌లష్కర్ అన్వర్దీన్ యిజయనగ్రింమహారాజ్తో కల్సి పాలుజూర్తో లడాయికీ వస్తున్నాడ్ సర్కార్!

రుస్తు—పొమ్ము; పోయి సేనల యుద్ధప్రయాణమున కాయత్తము సేయింపుమని రసూల్‌ఖానుతో చెప్పుము.

చారు—అచ్ఛా సర్కార్! (నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—సర్వవినాశనము! భూకంపము! అల్లా అల్లా! ఇప్పుడు తెలిసినది. ఈతంత్రమిప్పుడర్థమైనది! అబ్బా! అబ్బా! ఎంతయెత్తు! కృష్ణారాయుడు బోయసేనతో చేబ్రోలులో నుండునా? విజయరామరాజచ్చట వారినిగలసికొనునా? ఇంతలో సోమిదమ్మ జగపతినిదీసికొని యచ్చటకుచేరుకొనునా? ఎట్టిగభీరతంత్రము! ఎట్టిప్రళయవిజృంభణము! ఆ దురాత్ముడు—ఆ బ్రాహ్మణాధముడు—మాయావి సోమయాజియే యీవ్యూహమునిట్లు పన్నెననుటతథ్యము! వీనియౌద్ధత్యమునెట్లడంతు? వీరిబలమునెట్లు రూపుమాపుదు?.........ఔరా! అల్పుడనివిడిచిన కృష్ణారాయుడు నన్నెదుర్కొన వచ్చునంతటివాడైనాడే! అన్వర్దీనుకూడ నాటికులమువానినిజంప నాద్రోహులు—హిందువులలోగలసినాడే! శత్రుబాహుళ్యమునకై జంకను—చింతింపనుకాని జగపతి చేయిదాటిపోయినాడే! ఇందులకేమొనర్తును? కానీ అన్నిటికి నల్లాయే యున్నాడు! (నిష్క్రమించును.)

3. రంగము—చేబ్రోలులో శిబిరములు.

[విజయరామరాజు, రాఘవరాజు, నూరుద్దీన్, రాజన్న జగపతినెత్తుకొని లక్ష్మీసోమిదమ్మ (మాసుచీరతో) కృష్ణారాయఁడు, అన్వరుద్దీన్‌ఖానుఁడు ప్రవేశింతురు.]

విజ—అమ్మా, లక్ష్మమ్మా, నీస్వార్థప్రాణత్యాగవిశ్వాసములు చిరస్మరణీయములు. మా కుమారజగపతి ప్రాణరక్షణమునకై క్షత్రియోచ్ఛిష్టమునుగూడ నిశ్శంకముగా భక్షించిన నీవెంత యుదారహృదయవో యూహింపఁజాలను. మీకొంపెల్ల కుటుంబము మా ఆప్తబంధువులగు వత్సవాయవారికొనర్చిన యనంతమహోపకారమును జన్మజన్మములను మఱువకుండ నిలువేల్పువలె నిత్యునీకు మ్రొక్కుటకంటె మే మేమి చేయఁగలము? (సంతోషబాష్పములతో లక్ష్మమ్మ పాదములకు నమస్కరించును.)

లక్ష్మ—శీఘ్రమేవ విజయసిద్ధిరస్తు! మహారాజా, యీనాటికి నేను ధన్యురాలనైతిని. మీవంటిమూర్ధాభిషిక్తుల సంతోషపెట్టుట కంటె నాపరిశ్రమకు సార్థకమేమి కావలయును? ఇంతకును, రాఘవమ్మాదేవి నాయందుంచినవిశ్వాసమునకు మాటదక్కినదంతియే చాలును.

విజ—(విచారముతో) హా రాఘవమ్మతల్లీ! ఆత్మబంధుఁడనయ్యు సాటిక్షత్రియుఁడనయ్యు నీకిట్టియాపత్సమయములో తోడ్పడని మందభాగ్యుఁడనైతినే! అంతయుపరిసమాప్తియైనపిదప నీవిషాదచరిత్రము వీనులబడెగాని నేనంతలో పెద్దాపురమునవ్రాలి పరిపంథిజనుల హతమొనర్చి మీదుర్గమును రక్షించియుండనా? మా రాఘవమ్మతల్లి కుమారులతో—కోడలితో—బంధుమిత్రపరివారముతో

దివికేగు సంధ్యాసమయమింతలో దాపురించునని యెవ్వరూహించిరి?
కట్టా! ఎట్టిసామ్రాజ్యమున కెట్టిపాటు కలిగినది!—

సీ. దైవంబునైన ప్రత్యక్షంబుగావించు
మహిమాఢ్యులైన బ్రాహ్మణులతోడ
విజ్ఞానప్రతిభచే విశ్వంబునెల్ల గ
ల్వగజాలునట్టి ధీవరులతోడ
పరమేశ్వరుండెత్తివచ్చిన నెదురింప
గల్గు ప్రతాపభాస్కరులతోడ
భానునిగమనంబునైననడ్డగ ప్రభా
న్వితలైన వరపతివ్రతలతోడ
గీ. పత్సవాయప్రభుత్వప్రభాప్రకాశ
రాజితంబైన పెద్దాపురంబు నేను
పతినిగోల్పోయి, పగతురవాతజిక్కి,
శ్రీలనెడబాసి, శిథిలమై చేటువడెను!

రాజన్నా, మీరు మాకేల వార్తనంపలేదు?

రాజ—మహారాజా, మాసర్దారులకు మేమువ్రాసిన లేఖల
నన్నిటిని రుస్తుముహరించెగాని యొక లక్షసైన్యము మాదుర్గరక్షణా
ర్థమప్పటికె వచ్చియుండెడిది. సర్దారులనమ్మికొనుటచే మీకు శ్రమ
నీయమైతిమి.

నూరు—మహారాజా, రాకొమరులచెంత నేనుండిన నింతపని
జరుగనిత్తునా? కోటలోనాతండ్రి కాలుపెట్టియుండునా? ఇంతకు,
అల్లాకుమనపై కృపలేదు.

కృష్ణా—కోటలోనుండియే శాత్రవుల నెదుర్కొందమన్న
నావాక్యముల నొక్కరును వినరైరి. లేకున్న, రామరాజ సుబ్బరా
జాదులు, నేనును కోటలోనుండ రుస్తుము చేయగలుగునదేముండును?

విజ—గతమునకింక విచారించిన ఫలమేమి ? ముందుగతి చూచుకొందము. అన్వరుద్దీన్‌ఖాన్‌సాహెబ్, అయాచితముగ నీవు మాకు తోడ్పడవచ్చినందులకెంతయు సంతసించుచున్నాము.

అన్వ—(ఉగ్రుడై) ఆదగల్బాజీరుస్తుం ఘోరంమీదా ఘోరం సేస్తూవాలుంటే హామారా పాణం ఘుర్మే పోనా హెట్లా సేస్తుంది జనాబ్ ? రుస్తుంగిస్తుమీన్నా పచ్చడీసేసీ సిఫాయిలోఁ సఫాసేసీ ఛోటా జగపత్ మహారాజ్కోఁ తక్తుమీదా కూకో పెట్టి సలాం సేయ్ వాలాని హుద్దేషంతో గాభరా హైం పోతున్నామ్.

విజ—సెబాస్ ! కాని-ఖాన్‌సాహెబ్, యిట్లు నీవు నీయంత మాకు సహాయముచేయవచ్చుటలో నీయభిప్రాయమేమి ?

అన్వ—(స్వగతము.) అసాద్దెంమనిసీ యిజయ్‌రామ్‌రాజ్ ! (పైకి) ఏక్—పరోపకారంజనాబ్ ; దో-మీతో నేస్తం ; తీన్—మున్పటీ లాగ రాజమహేంద్రికోటామే కుమీ హూండాలని, బస్ !

విజ—(నవ్వుచు) అసాధ్యుడవు ! సరి-అట్లేకానిమ్ము. రాఘవరాజా, వత్సవాయవంశవీరుడవును రాఘవమ్మాదేవి సన్నిహితజ్ఞాతి వియునగునీవు నేటియుద్ధమునందు సర్వసేనానాయకత్వమువహించి విజయమునుగూర్పగోరుచున్నాను. (అందఱివంక దిరిగి) ఇది మీకెల్లరకు సమ్మతమేగదా !

అందఱు—రాఘవరాజునకు జయ్ !

సేవ—(ప్రవేశించి) జయము! జయము ! మహారాజా, ఆర్య గురుదేవులశ్వముమీద శరవేగమునవచ్చుచున్నారు.

విజ—తత్క్షణమేపోయి హాయమునందుకొని వారినిట ప్రవేశ పెట్టుము. సభ్యులారా, రండు, వారికెదురేగుదము.

సేవ—(నిష్క్రమించును.)

(తెరలో గుఱ్ఱపుగిట్టల సవ్వడి.)

[సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి వీరోచితవేషమున రభసముగ ప్రవేశించును.]

అందఱు—(ఎదురేగి నమస్కరింతురు.)

విజ—(పీఠమును జూపుచు) దయచేయుఁడు.

సుబ్ర—(ఆయాసమునటించుచు కూర్చుండకయే దక్షిణహస్తము నెత్తి యాత్రముతో)

గీ. భానువంశాబ్ధిసోముని వత్సవాయ
జగపతిక్ష్మాతలేంద్రుని సర్వభద్ర
లక్షణాకారు మాప్రభురమణు క్షేమ
వార్త వినిపింపరే మహీపాలులార !

అందఱు—రాయ జగపతిమహారాజునకు జయ్ !

లక్ష్మ—(బాలుని భర్తకందించి) ఇదిగో బాబు !

సుబ్ర—(అందుకొని) నాయనా, యింకనీకు భయములేదు. నాకన్నులబడకపూర్వమే రుస్తుము నిన్నపహరింపజాలెరుగాని యింక నిన్నాఖండలుడేని తేరిపారిచూడగలడా ? (బయలువంకజూచుచు రోషముతో) ఓరీరుస్తుం ! మాయావీ, ద్రోహీ !

మ. ధరణీనాథుల నాజిగెల్చుటయసాధ్యంబౌట వంచించి ము
ష్కరవృత్తిన్ దెగటార్చి నాయకులులేకన్గుందు మాదుర్గమున్
నిరపాయంబుగజొచ్చియేలెదు ఖలా, నిశ్చింతతోనింక నీ
ధరణీదేవుడు నీదురంతములకింతన్ స్వస్తి జెప్పండొకో !

విజ—అందుకునందేవా మేమి ? కాని-ఆర్యా, ప్రస్తుతము వార్తలేమి ?

సుబ్ర—(బాలుని లక్ష్మమ్మచేతికిచ్చి) మనసేనలన్నియు సర్వసిద్ధముగానున్నవా ?

విజ—ఆ-హా !

సుబ్రి—అయిన వినుడు:-

చ. జగపతిచేయిదాటిన విషాదభరంబున కుఁ్రింగి కుఁ్రిద్ధుడై
నగరవనీధునీగిరుల నవ్య చిరంతనభూతలంబులం
దగపడినట్టివారిని ప్రియాసముతోడ పరీక్షచేసి యీ
నగదురవచ్చునిట్టులదె సత్వరమాతని దాకనేగుడీ!

విజ—సరే రానిండు. అంతలోనేమయ్యె! క్షణములో మన వారిప్రతాపమాతడు రుచిచూడగలడు. రాజన్నా, లక్ష్మమ్మ గారిని రాణివాసపుగుడారములందు దిగవిడచి మనసైనికులనందఱి నా చేరువకు బిలువుము.

రాజ—చిత్తము. (లక్ష్మమ్మగారిని వెంటబెట్టుకొని నిష్క్రమించును.

సుబ్రి—మహారాజా, రాణివాసపుశిబిరములకు తగినకావలి యున్నదికదా?

విజ—ఉన్నది. త్రినేత్రుడైన యీవంకకు రాజాలకుండునట్టి యేర్పాటులజేసినాను.

రాజ—(ప్రవేశించి) మహారాజా, మనసైనికులందఱదిగో! ఆవంక బారులుదీఱి తమహితోక్తులువిన నువ్విళులూరుచున్నారు.

విజ—మంచిది. ఓ ఆంధ్రవీరవరేణ్యులారా,-

ఉ. భండనభూమి స్వైరగతి బాహుబలోద్ధతిజూపి వైరివే
దండములన్‌గలంచి మిముదార్కొనవచ్చువిరోధిసేన మీ
చండతరోరుఖడ్గముల జయ్యనజెండుచు విక్రమించి యు
ద్దండపరాక్రమక్రమముతప్పక మీరనిసేయబోవరే!

చ. అదిగదిగో వినంబడెడునయ్యదె మ్లేచ్ఛులసింహనాద మ
ల్లదిగదిగో కనంబడెడునయ్యదె వారలపాదధూళి య
ల్లదిగదిగో యతండు కడుహాసుగనెక్కినదంతి, యీఖలున్
ముదమొదవన్ వధింపుడు చమూదళముల్ వెఱగందిపాఱగన్.

రాఘు—ఓ వాహినీ పతులారా,-

మ. ప్రకటంబై భుజవిక్రమక్రమరణప్రావీణ్యమున్ నవ్యది
వ్యకళాలోకము లోకమంతటికిచూపన్ జాలునీ యుద్ధమే
నికషంబై-ఎటులోర్చి యీయవనులన్ నిర్వైరమున్ జేసి మీ
రకలంకంబగుకీర్తిగాంచెదరొ వీరాగ్రేసరుల్ హైందవుల్ !

కృష్ణా—ఓ ఆపద్బాంధవులగు అనకాపల్లి బోయవీరులారా,

గీ. కన్నుదోయిని క్రోధాగ్నికణములురల
ఘోరదంభోళులట్టుల వైరిసైన్య
జీవనంబులహరియించి చేవజూపి
యనియొనర్పరె లోకభయంకరముగ !

రాజ—ఓ వీరావతారులారా,-

శా. శత్రువ్యూహముజీల్చి వారల కవోష్ణక్షోణితంబందు మీ
గాత్రంబుల్ పరిపూతమైవెలయ ప్రక్షాళించి, యుగ్రాకృతిన్
ధాత్రీచక్రముకంపమొందగ జయధ్వానంబులన్ సల్పి, సు
క్షాత్త్రంబున్ రహియింపజేయరె యశఃకాయార్థులై ధీరులై.

సూరు—సాంగ్రామికకళావేత్తలగు నో శూరులారా,-

గీ. జాలమునరాకుమారులజంపి రాఘు
వమ్మదేవికిచితిగూర్చి బాలునిపుడు
హతమొనర్పగవెన్నంటు నఘచరిత్రు
దుర్గింపకుండగ నేడు నిద్రింపవలదు.

అన్వ—హే ముసల్మాన్ భాయీయో, లడాయిహంటే పం
డగ పులావ్ లాగ తయార్ కావాలా. హిప్డు జగపత్ మహారాజ్కో
రచ్చించనాన్కి పాణాల్ దార్ పోయ్ వాలా. ఇజయ్ రామ్ రాజ్ మహారా
జ్కో మాటదక్కించవాలా.

అందఱు—జగపతిమహారాజునకు జయ్ !

(తెరలో)

అల్లాహో అక్బర్! దీన్! దీన్!

[రుస్తుముఖాన్, రసూల్ ఖాన్; ఇబ్రిహీంఖాన్, కరీంఖానులు, ఖడ్గపాణులై సైన్యముతో నట్టహాసముగ ప్రవేశింతురు.]

రుస్తు—ఓరోరి దస్యాధములారా, ఎందుకీపరిగల్భములు!

గీ. కదనమొనరింపగాలేక కన్నగాని
పగిది జగపతిగొనిపోయి పాఱజూతు
రిద్దిపాత్రింబె? నిలుము!—మీరెట్టి వీర
వరులొ రవ్వంత గాంతు భూపాలులార!

లుచ్చా నూరుద్దీన్, అప్పుడే నీవిచ్చటకువచ్చి నాతో బోర నుంబరపడుచున్నావా? నిలుమొకక్షణములో నీయంతమునుజూతును. ఓరీ అన్వర్, నీచా, జాతిద్రోహీ, స్వార్థముకొఱకై మతాంతరులకు నీయాత్మగౌరవము విక్రయించికొనుటకు నీకు సిగ్గెంలేక పోయినదిరా?

గీ. జాతిఏద్రోహమొనరూచ్చుజనుని వంశ
మెల్ల నిర్వంశమైపోవు, నిట్టివారి
యునికి దేశంబునకు మతమునకుగూడ
ఘనతతగ్గింపదే? కళంకంబుగాదె?

అన్వ—అరే రుస్తుమ్, నీకీ దొంగయేసాల్ మాకీసాలా తెలుస్, నోర్ మూస్కొని లడాయికీ తయారుహూ!

రాజ
నూరు } (పండ్లు పటపటకొఱుకుచు కత్తుల నొఱలనుండిదూసి)

ఓరీ నీవటరా మాకు నీతులనుపదేశించుపాటివాడవు? (రుస్తుముపై బడబోవుదురు.)

విజ—(ఇరువుర నిరువంకలకులాగిపట్టి) ఆగుడాగుడు. వీనికొక్కంతబుద్ధి నేనేగఱపెదను. రుస్తుంఖాన్!

సీ. కనులకుగనిపించు తెనుఁగుపడంతుల
నవమానపఱచిన యట్టినాఁడు.
కన్నకుమారుని కరపాదములు కట్టి
పెట్టి యణంచినయట్టినాఁడు,
తంత్రంబుచే ధరాధవులనిర్వీరబట్టి
పొట్టయందిడుకొన్న యట్టినాఁడు,
అబలగొంపోయెడు నర్భకు నిర్దయ
బట్టి బంధించిన యట్టినాఁడు,
గీ. జాతిమతధర్మమార్గ మేజాడబోయె
ఆత్మగౌరవ బాంధవ్యమరిగె నెటకు ?
నీవు చెప్పిన శ్రీరంగనీతులెల్ల
నప్పుడేత్రోవబట్టెనో చెప్పగలవె ?

సుబ్బి—(రోషముతో)

మ. అరరే ! ఘాతుకవృత్తి నైచ్యమున ద్రోహప్రక్రియన్ క్రూరతన్
కరవాలంబులలాగి మాప్రభువులన్ ఖండించినట్లిప్పుడీ
పరసైన్యంబులజంపవచ్చితివె వహ్వా! సాఁకునే తంత్రముల్?
కరపద్మంబులఖడ్గముల్ విలుగ తాకన్ జాలు దే మమ్ములన్ ?

రుస్తు—పోరా బిచ్చగాడా, నీతోనేమి ? ఓ మునల్మానుదళవాయిలారా,-

ఉ. కాఫరులన్ వధించి మసిగాల్చుటశాస్త్రముపక్కి, యిప్పుడీ
రూపముగాలభించిన తెలుంగువరాధినిజంపి వీరలన్
నూపముపెట్ట దైవము సతోషణుడై మనకిచ్చు కామ్యముల్
చాపములన్ శరంబులను శస్త్రములన్ గొని వారిదాకుడీ !

రాయ—(చేయెత్తి) ఓ ఆంధ్రవీరపుంగవులారా, (గొంతెత్తి)

ఉ. చూచెదరేమిటిచ్చవడిచోద్యముగా నరిసేనమీఁద నా
రాచపరంపరల్ విడిచి కాలగఁగొట్టుడు శత్రుశీర్షముల్!
రాచబలంబు, వెల్మలపరాక్రమమున్, మనబోయసేన పై
శాచికవిక్రమంబు నొకసారి విజృంభణమొందనీయరే!

(సంకులసమరము జరుగును. రసూల్, ఇబ్రహింఖాను, రుస్తుమ్, కరీంఖానులు పాఱిపోవుదురు. సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి విజయరామరాజులుతప్ప కడమవారందఱు వారిని వెన్నంటితఱుముచు నిష్క్రమింతురు.)

(తెరలో పెద్దకలకలము.)

విజ—గురుదేవా, ఆనందజూచితిరా మనవీరులెంత యుత్సాహముతోఁ బోరుచున్నారో!

సీ. కంపింపగాభూమి ఘనసింహఘర్జనలను
బొబ్బిచ్చి యరాతుల బిల్చువాఁడు,
కేరమునకై మసలుస్త్రైకములలిగొని
పసలను జక్కాకుపలుచువాఁడు,
వ్రేయుచు సమ్మద పిలిసలంజేసి
యరులశరీరముల్ నలుగువాఁడు,
పోటునకొక్కఁడి పోటుమగలగుచ్చి
శత్రుల స్కంధములనలుపువాఁడు,
గీ. యవనసైన్యమహార్ణవమందు గ్రుంకు
లిడుచు కోకనదచ్ఛాయ యెల్లరకును
పులకు దోపగ వెలువడి పోగుదురట
అహహ! ఆంధ్రులశౌర్యమాహాత్మ్య

నీయాం
దుఃఖుటకవ

అదిగదిగో! ఆదెవ సమరమంతకంతకు భయంకరమగుచున్నది. ఓహో! నూరుద్దీను పిృభుభక్తి! అదనైనవ్వాడెల్ల తనతండ్రిపై బడుచు రుస్తుమునుచంపుట కెంతప్రియత్నించుచున్నాడు! ఆహాహా! రాజన్న ఒక్కపెట్టున రసూల్ ఖాన్ ఇబ్రిహీంఖానుల నిట్టెపరిమార్చి నాడే! సెబాస్! రాఘవరాజా, సెబాస్! వెనుకపాటున రాజన్నను పొడువనుంకించిన మహమ్మదీయకళవాయి నెంతనైపుణ్యముతో తెగ టార్చితివి! ఏమీ యీ అనకాపల్లి బోయవీరులప్రితాపము! కృష్ణా రాయని యాజ్ఞానువర్తులై వీరుగావించుచున్న వీరకర్మకంతముగలదా? ......అదేమి! అస్వారుసైన్యములు వెనుకకుతగ్గుచు నంతయుత్సా హముతో బోరకున్నవేమి?......అరరే! ఏమది?—మనసైన్యము లు వెనుకకొదుగుచున్నవే! ఏమి మహమ్మదీయుల విజృంభణము! ఓ ఆంధ్రియోధపుంగవులారా, ఆగుడాగుడు—వెనుకకుదిగెదరేని మీ మొగముచూడను.

గీ. విజయరామావనీపతి విజయలక్ష్మి
గొనుటయేకాని యపజయమనుటయుంగ
డట్టివానికి నీనాటి కపజయంబె
గూర్తురో జయముగూర్తురో గూర్పుడింక.

సుబ్రి—అదిగో! మీవాక్యములనువిని కుపితులై కృష్ణారా యని బోయసేన మహారయమునబోయి రుస్తుముఖానుడెక్కియున్న గజమునుముట్టడించి యంబారితాళ్ళను తెగనఱికి తురుష్కప్రిభు వును త్రించయత్నించుచున్నారు. ఓహో! ఈబోయలకుంతాఘాత ములకు విపక్షవ్యూహమెంతగ తల్లడిల్లి కలకవడుచున్నదో! ఆహా! నూరుద్దీనెంతవేగముగా అచ్చటికేగి పిత్సనిర్వాపణమునకై యత్నిం న్నాడు!

(తెరలో పెద్దకలకలము.)

"జగపతిరాజునకు జయ్! ఆంధ్రమాతకు జయ్!

విజ—గురుదేవా, అదిగో! మనకు జయములభించినట్లున్నది.

సుబ్ర—కాని—మహారాజా, తమకోడిపాఱుచున్న మహమ్మదీయవీరుల నింకను మనవారు వెన్నంటితఱుముచున్నారు. మహారాజా, యిది అన్యాయము, మఱియు సంధ్యాకాలమాసన్నమైనది. ఈనాటికీయుద్ధమాపుట ధర్మము.

విజ—నిజము—ఓ ఆంధ్రవీరవరేణ్యులారా.

గీ. ఓడిపరతెంచువారి వెన్నాడిచంపు
టింతయునధర్మ, మదిగాక, యిపుడు సంధ్య
దాపురించె సంగ్రామమునాపి నేటి
కింక విశ్రాంతిగైకొన నేగుడయ్య!

(తెరలో కలకలము. 'ఆంధ్రమాతకు జయ్!' అని జయారావములతో తెరజిమ్ముకొని రాఘవరాజు, నూరుద్దీన్, రాజన్న, కృష్ణారాయడు, అన్వర్దీనుఖానులు రక్తసిక్తదేహములతో బ్రవేశింతురు.)

నూరు—(విజయరామరాజువంకతిరిగి రోషముతో) ఇదేమి న్యాయము?

గీ. ఎవనిజంపెదుతలపున నింతవరకు
గాచియుంటిమొ, వీరవిక్రమము నలిపి
యుంటిమో, వానిజంపకయుండ సమర
మెట్లుముగియింపనగును మహీంతలేశ?

విజ—నాయనా, ఇదిరణధర్మము.

నూరు—శాత్రవులొనర్చిన అధర్మకార్యములకు మనముసంతసించి ధర్మబద్ధులమైయుండుటేమినీతి?

సుబ్ర—కుమారా, యింతలో యుద్ధముముగిసినగదా నీయాందోళనము? మరల తెల్లవారినదేతడవుగ రణరంగమునందుఱుకుటకవ

కాలముండగ నీవింతలో సంగ్రామము చాలించినట్లు చిన్నబుచ్చుకొని దవేమి?

నూరు—చిత్తము.

అన్వ—జనాబ్, హమారా రామన్నీ ఏక్ వుంది. ఇక్కనాకీ సాల్నుంత పనినహీ. హుకుంహిస్తే రాజామహేంద్రికోటాకీ ఎల్లిపోతాన్.

విజ—(చిఱునవ్వుతో) ఖాన్‌సాహేబ్, యీయుద్ధమునందు నీవుమాకు తోడ్పడినందుల కెంతయు నిన్నభినందించుచున్నాను. మన సఖ్యతనిట్లే వర్ధిల్లనిమ్ము. పోయిరమ్ము. రాజమహేంద్రవరదుర్గమును మఱల నీకొసగుటకు మాకెంతయు ముదావహముగనున్నది.

అన్వ—అస్సలామలేకుంజనాబ్! (సలాముచేసి నిష్క్రమించును.)

సుబ్రి—ఈతడీరణమున మనకుతోడ్పడుట రామహేంద్రవరదుర్గమునాక్రమించుకొనుటకేనా లేక మఱియేమైన దురాలోచనముం గలదా!

విజ—ఆఁ—ఏదురాలోచనమున్నను ఈ అల్పుఁడు మనకు చేయగల అపకారమేమి?

(తెరలో, "ఆంధ్రమాతకు జయ్! జగపతిమహారాజునకు జయ్!")

విజ—అదిగో! విజయానందముచే మన సైనికులు కోలాహలము చేయుచున్నారు. దయచేయుడు. లోనికేగి నేటివిజయకారకులను సంభావింతము.

నూరు—(పరిక్రమించును—మధ్యనాగుచు—సాలోచనముగ తనలో) రణధర్మమట! రణధర్మము!! శాత్రవులకే లేనిధర్మము మన కేల? విజయరామరాజునాడు రణధర్మముపేర చీకటిపడకుండగనే యుద్ధమునిలిపెనుగాని నాపిశనీపాటికి ప్రేతాలయమునకనిపియుండనా? కాని, మించినదానికేమిచేయుదును? గురుదేవుడన్నట్లు మరల రేపటి

దినము రాదా ? అప్పుడాతని నేను పరిమార్పనా ? అయిన — నేడస్వర్గీ నుని పసునెనిమిది వేలబలమున్నప్పుడే రుస్తుమును హత మొనర్పలేని మేము రేపాతని సైన్యముతోలగిపోవ నెట్లు కార్యనిర్వాహణ మొనర్ప గలము ? తెల్లవారిన నీతడు మఱికొంతబలమును రప్పించుకొనకుం డునా ? అట్టి అవకాశము మాకులేదే ! కృత్రిమోపాయకుశలుడగు నీమాయావి—, అసాధారణమేధావి— రేపు తనకు విజయముదుర్లభ మనితోచిన తెల్లవారునంతలో నెట్టియింద్రజాలమును పన్ని యెట్టిదురా గత మొనరించి మమ్మునాశనముచేయనూహించునో యెవ్వడు చెప్ప గలడు? ఈదురాత్ముడు నేటిపరాజయమును సహించి యూరకుండు వాడు కాడే! అందుచే నీదుర్జాతిపశువు నీరాత్రియే - యీక్షణమున నేతు దముట్టింపవలయును. లేకున్న మాకుక్షేమములేదు. ఔను, ఈ తల్ప గతదర్శకరము నిప్పుడే యంతమొందింపవలయు. ఈ కలుషాత్ముని కడతేర్చుటకు నేజేసినప్రతిజ్ఞ పాలింపదగునదనిది కాదా ? నాప్రతిజ్ఞ సాధారణమైనదా ? ఔ-నది భీషణప్రతిజ్ఞ ! భీషణప్రతిజ్ఞ ! —కఠోర కార్యము ! తండ్రియా తనయునియెడ ?- మోసమా పోషకురాలిని ?.. ఘోర, నీచ, కుత్సితవధయా కుమారతుల్యుల ? ప్రభుపరమేశ్వరుల ? ......వలదు— కారణములువలదు. ఏమి ? సామ్రాజ్యసింహాస నమా ? సర్వాధికారసంపదయా? మహాభోగవిలాసమా ?— స్వేచ్ఛా ప్రతిబంధకములే ! అనర్థకములే ! అనుచితములే !— ఇందుకొఱకు రాజ్యద్రోహమా ? ఇందునిమిత్తము మిత్రద్రోహమా ? స్వామి ద్రోహమా ? ఇందులకై పుత్రనిర్బంధనమా ? వీనికై అసత్యప్రలా పములా ? ఈ కలుషకౌటిల్యతాంత్రికప్రభామరీచికాస్తమయకాల మెప్పుడు? ఈ పవిత్రమహమ్మదువంశక్షీరరత్నాకరబడబానల క్షీణ సమయమేనాడు ? .... పితృహత్య ! పితృహత్య ! —ఆ భీషణప్రతిజ్ఞాపర్యవసానము పితృహత్యయే ! పితృహత్యయే ! (కరవాల ముదుదూసి యున్మాదముతో రంగమున నిష్క్రమించును)

[తెరయెత్తబడగా రుస్తుముఖాను పటకుటీరమునందలి శయనాగారము గోచరించును. రుస్తుంఖాను దైన్యముతో పరిక్రమించుచుండును.]

రుస్తు—ఏబదివేలసైన్యముతో నెత్తివచ్చినను నాకు జయము లభించినదికాదే! అక్కటా! విధివిరోధమునకు నేనేమిచేయుదును? శత్రువులందఱొక్కమాటేకన్నై యింతలో నా కెదురుబడెదరని నేనుకలనైనదలచితినా? విజయరామరాజు ముప్పదివేలు అన్వర్దీన్ పదునెనిమిదివేలు మొత్తమేబదిరెండువేలదళముతో నన్నుప్రతిఘటించిరని చింతిల్లనుగాని ఆదురాత్ముడు కృష్ణారాయని రెండువేలఅనకాపల్లి బోయవీరులను దలచినయంత నాయొడలు కంపమొందుచున్నది. అబ్బా! ఏమి వారిపరాక్రమము! ఈ బోయవీరుల యీటెలపోటులకువెఱచి సమరోత్సాహముదక్కి విగ్రహమొనర్పనిరాకరించునా సైనికులనిర్బంధించి రేపు జన్యమునకాయత్తముచేయుటెట్లు? నాదళమునందు ముప్పదివేలసైన్యము మరణించుటచే వీరికిప్రధనమన్నంతదిగులుపుట్టుచున్నదే! నాయాజ్ఞనుపాటించి నాసైనికులొకవేళ సంగ్రామమొనరించినను రేపునాకు జయములభించుననునమ్మకమేమి? విజయరామరాజుసైన్యము పదునారువేలును అన్వర్దీనువాహిని యెనిమిదివేలును నేటియాహవమునందుమడసినను మిగిలిన యిరువదివేలసైనికులును పోరుటెట్లు? అభూతగభీరమహాతంత్రమునగాని కార్యసాధనమగునట్లులేదు. అందులకేమొనర్తును? బాలజగపతిని మరలచెఱపట్టుదునా? అనకాపల్లిబోయవీరులు కుంతములుచేబూని రాణివాసగుడారములకుగాపుండుటచే నీప్రయత్నమువ్యర్థము! శిబిరములలోనికి భూసారంగములద్రవ్వించి ప్రధానవాహినీపతుల పరిమార్తునా?-లేదు—లాభములేదు. అట్టికార్యకౌశల్యముగల రసూల్ ఇబ్రిహీంఖానులు హతులైరి? అన్వర్దీనునకర్థరాజ్యమాసజూపి యాతనిసహాయముతో రేపు విజయరామునోడించి కార్యానంతరమున నాతనిని

కడతేర్చుదునా? కాని యిదిసాధ్యముకాదే! తనపదవినాక్రమించిన నాతోనాతడు సఖ్యపడునా? అయిన—మరికొంతసైన్యమునెక్కడి నుండియైన రప్పింతునా? ఇస్! పిసుగాక, క్రొత్తముసల్మానుసైనికు లింకనెక్కడనున్నారు? సోమయాజిమంత్రిచారదుర్బోధనములవిని వినియున్న రాష్ట్రప్రజలొక్క యాంధ్రసైనికుడైన నాసైన్యమునజేర నిత్తురనుమాట కల్ల. ఇంక నాకధికసేనలెట్లులభించును? ఇంక నీవిజ యరామునెదుర్కొనువెఱవేది? అయ్యో! తుదకీ రణతంత్రప్రవీణు డరాతిహస్తములకుజిక్కు దుష్కాలమాసన్నమైనదా దైవమా! విజ యరామునిఖడ్గదేవతకు నేను బలియగుదునాయేమి?

(తెరలోధ్వని.)

ఇప్పుడీయసంగళధ్వనియేమి? ఆ—అసంగళశంక మహమ్మదీ యునికేల? హైందవుల సహవాసబలిమిచే నాకుకూడయాపిచ్చియే పట్టినదే!......రస్తూంల్! అయ్యో! యింకెక్కడి రస్తూమ్! కరీం!—

కరీం—(ప్రవేశించి) సర్కార్

రుస్తు—ఆధ్వనియేమో కనుగొనిరమ్ము.

కరీం—(నిష్క్రమించును.)

రుస్తు—ఇంతరాత్రివేళ నీఘంటారవమేమి? ఇటు గజఘంటా నినాదముగా దోచుచున్నది. శత్రుసైన్యములొదలుమఱచి నిద్రించుచున్న నాసైనికులు సంహరింపవచ్చుచుండుట లేదుగద! ఛీ! అల్లిన్నడుజరుగదు. ఈ పిచ్చిహిందువులు మరణమునకైన సమ్మతింతురు గాని రణధర్మమును పరిత్యజింపరు!-(ఎదుటకుజూచి) ఏమికరీంఖాన్!

కరీ—(ప్రవేశించి). అన్వర్దీన్ యిజయరామ్‌రాజ్‌తో మోసం సెప్పి పెద్దాపురంకోటాపట్కొని కఫీహాబుందాలని వుద్దేశంతో చెల్‌గయా సేస్తూన్నట్టు మనయేగుల్‌వాళ్ళొసెప్తార్ సర్కార్!

రుస్తు — (ఆగ్రహావేశముతో) ఛీ! దురాత్మా, యెంత దుర్వార్త నాతో చెప్పసాహసించితివి! అందులకిదే శిక్షయనుభవింపుము. (ఖడ్గముదూసి కరీంఖానుని నఱుకును.)

కరీ — (చచ్చిపడిపోవును.)

రుస్తు — (విషాదాందోళనములతో) అయ్యో! ఇప్పుడెంతపాడు పనిచేసితిని! కట్టా! సేవించిన యీసేనానాయకునొక్కనిని చేజేతుల జంపుకొంటినే! ఛీ పరమవిశ్వాసియగు కరీంఖానుని ఖండించిన యీ కరవాలము నాకేల? (కత్తి విసరివేసి పర్యంకముపై వ్రాలబడును.) నాకంత్యసమయమే తెంచినదా యేమి? నస్నిభూమ్యాకాశములు మ్రింగునా యేమి? శత్రువిషాగ్నికీలలు నన్ను నలువంకలను గ్రమ్మి భస్మీకృతముగావించునా యేమి? (నిట్టూర్పువిడచును.)

[నారసన్న ప్రవేశించును.]

నారస — (ప్రక్కనొదిగియుండి తనలో, ఇదిసమయము! అదిగో రుస్తుంఖాన్! అదె రూపెత్తిన సర్వానర్థమిది! ఇదె నీ సర్వనాశనముగుగాక! రాజ్యకాంక్షచే గావించిన స్వామిద్రోహ మిత్రద్రోహ ఆశ్రితద్రోహ కిల్బిషమిప్పుడే యంతరించు!

రుస్తు — (లేచి) ఏమీ చింత రుస్తుమా విచారముచే వికలహృదయుడై కుమిలిగిపోవువాడు? — ఇక చింతింపను. వేఱాలోచనము చేయను. ఈయన్వర్దీచేత పెద్దాపురముకోటను స్వాధీనముచేసుకొందునుగాక! నాకిదియునొకమేలే! అన్వర్దీవలనను పదివేలదళముతఱుగుటచే నిప్పుడు పదునెనిమిదివేలు బలముమాత్రమేగల విజయరామరాజుపై నాయిరువదివేలబలముతో నీక్షణమున బోయిపడిన నాకెందులకు విజయములభింపదో చూచెదను. శత్రువీరులజీల్చి చెండాడి చిత్రవధ గావించెదను. ఈహిందువుల పురాణములలోని అశ్వత్థామరూపము నీరాత్రి ప్రత్యక్షముగా చూపెదను. ఈ చేబ్రోలులో నేటిరాత్రి రుస్తుంఖానుగావించిన దారుణచిత్రవధాచరిత్రమును కవీశ్వరులు గానము చేయుదురుగాక! ఈరుస్తుంఖాను చర్యలు ముసల్మానులోకమునకు

పెశ్వాపురము ముట్టడి.

పుట ౪౭.

ముదావహము గాక! నా సుయోజితతంత్రములు-రాజన్నపరాక్రమము-విజయరామరాజుశక్తియు నిప్పుడేమగునో చూచెదను. నూరుద్దీను మహాత్ముడీ రుస్తుంఖానుని సామర్థ్యమునకు విస్మయపడుగాక! శత్రునిర్మూలన మొనరించుదనుక పట్టినకత్తి విడువను! —విడువను!!— (క్రిందనున్నకత్తి నందుకొనబోవును.)

నూరు—(అకస్మాత్తుగ రుస్తుముఖానుపైబడి కుత్తుకపట్టుకొని వెనుకకునెట్టి పాన్పుపై కూలనేసి సాభూతరోషముతో) చిత్రవధ! చిత్రవధగావింతు వేమి? అంతవరకు—అంతవరకు—నీవీలోకమునం దుందువా? ముసల్మానులు నీచర్యలకు సంతసింతురనుకొంటివా కలుషాత్ముడవగు నీవలన మతమునకు—వంశమునకు కళంకమువచ్చిన దని విలపించునుగాని నీవంటి ఘోరకర్మునే మహమ్మదీయుడు నభినందింపడు. ఇటుచూడుము—నూరుద్దీనిప్పుడు నీదుస్థితిచూచి యానందించుచున్నాడుగాని నీప్రతాపసామర్థ్యములగాంచి నివ్వెఱపడుటలేదు. దురాత్మా, తలంచినంత ప్రత్యక్షమైన వీడెవడో తెలిసికొంటివా?—వీడు!—వీడు!—వైరినిర్యాతనకఠోరప్రతిజ్ఞానిర్వహణదీక్షాపరాయణుడగు నూరుద్దీను! ఇంకనీవు? నీవు?—అప్రతిమానరాజ్యాంగతంత్రకళావిశారదుడవే! అనిందితసాహసవిక్రమసంపన్నుడవే! పరిపాధిమస్త్రవిచ్ఛేదనక్రియాచతురుడవే! కాని—కాని—అమృతమధురక్షీరముల హాలాహలము కలసినది! జ్యోత్స్నామయజ్యోతిర్మండలమును సాంద్రశ్యామలధారాధరములాచ్ఛాదించినవి! అంతయు విపర్యస్తము! అంతయునంధకారబంధురము!—రాజ్యవిజిగీష ప్రభురక్తస్రోతస్విసుల ప్రవహింపజేయుదువా? దుర్మదాంధమున నమానుషమాయాకార్యకలాపమునకు దొరకొందువా? ఏ మహారాజ్యము నుపాలించు మహోత్కర్షమున నిన్న—మొన్న—దుర్భరదురంత దారుణహింసాకార్యముల నాచరించితివో ఆరాజ్యపు పొలిమేరలో

నైన నీకు చావుమూడుయోగ్యత లేదు। ఎవ్వరు నిన్ను చేరదీసి కూడు గుడ్డనిచ్చి—మహాధికారపదవులిచ్చి--ద్వాదశవర్షములు పారములేని ప్రేముడిని రక్షించి పోషించిరో అట్టి రాజచూడామణుల భక్షించిన దుర్నయమునకు నూరుద్దీనిప్పుడీ ప్రళయఖడ్గ నిర్ఘాతమున నీశీర్షమును సహస్రశకలములుగ వ్రక్కలుగావింపనున్నాడు। ద్రోహీ! ఈపాటికి నీ పాపకృత్యములకు పశ్చాత్తాపపడుము. అల్లానుస్మరించుకొనుము. నిరుపమాన రాజ్యతంత్రవిశారదా! నీకిక విమోచనమసాధ్యము! ఆత్మ విమోచనము తథ్యము! అల్లా! హుం!! (రుస్తుంఖానునిచంపి పాఱి పోవును.)

4. రంగము—పెద్దాపురముకోటసమీపమున.

[విజయరామరాజు, రాఘవరాజు, కృష్ణారాయుడు, సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజి, రాజన్న, నూరుద్దీనులు, యోధవేషములతో ఖడ్గహస్తులై ప్రవేశింతురు.]

విజ—రుస్తుంఖానువధకును నూరుద్దీను రాజభక్తికినిసంతసించిన మనకింతలో నిట్టిదుర్వార్తయా? ఈయన్వర్దీనింత నురాగతము-నిట్లు మిత్రద్రోహముచేయునా?

సుబ్ర—మహారాజా, యీయన్వర్దీనుకుక్షిలో నేదియొకకుళ్లున్నదని నేను నిన్ననే యనుమానించితిని. కాని, యీవిధముగానీతడు మనల మోసముచేసి రాజమహేంద్రవరదుర్గమునకేగక పెద్దాపురమేవచ్చి మనకోటనే స్వాధీనముచేసికొనునని గ్రహింపనైతిని.

విజ—గురుదేవా, పోనిండు. మఱియొకసారి మనచేతులకు పనికలిగినదేకాని యింతకంటెవిశేషములేదు. ఈయన్వరు బలమిప్పుడు

పదివేలకు మించిలేనప్పుడును మనకు పదునెనిమిదివేలవరకున్నప్పుడును వీనిని మనము లక్ష్యపెట్టవలసినపనియేమున్నది?

సుబ్రి—మహారాజా, యీకోట అభేద్యమను మాటను మీరు మఱచితిరి. మనమిప్పుడు కోటను ముట్టడించిన అందున్న పదివేలును మనపదునైదువేలనేగాక మఱియొక పదివేలసైనికులగూడ అవలీలనోర్వగలరు.

కృష్ణా—ఇందతిశయోక్తి లేశమును లేదు: ఈదుర్గమట్టిదే! ఇదిగాక వీరిప్పుడు మనరాకనుగాని రుస్తుమురాకనుగాని యెదురుచూచుచు సర్వవస్తుసంచయములతో యుద్ధమునకు సంసిద్ధులైయుండుటయేగాక మఱికొంతసైన్యమునుగూడ యీపాటికి రావించుకొనియుందురనుటకు సందేహము లేదు.

రాఘు—అట్లయిన పదిపదునైదువేలసైన్యమును విజయనగరమునుండి రావించుకొనువరకు రణమును మానిన?

సూరు—సర్వసేనాధ్యక్షా, అంతవరకు మనసైనికుల నిందఱనెందు దాచెదరు? కోటకెంత చేరువగా గట్టులప్రక్కలను చెట్లుల ప్రక్కలను నక్కియున్న మనవీరులు భళ్లున తెల్లవారుటతోడనే శత్రువుల కంటబడరా?

రాజ—అయిన నిప్పుడే ముట్టడిని ప్రారంభించి యింతలో విజయనగరసైనికులకొఱకువార్తనంపి వారువచ్చునంతలో శత్రుమారణమొనరించుచు కోటలోని కాహారపదార్థముల పోనీయకుండ జేసిన కోటమనకు లోబడదా?

సుబ్రి—అట్టిప్రయత్నములన్నియు ననవసరము. దైవమనుకూలించిన దుర్గమొకక్షణములో మనకు స్వాధీనమగునుపాయమొందు కలదు. రుస్తుముఖానువలన నిర్బంధితులైన మన పదివేలసైనికులింకనీ దుర్గమునందున్నారు. వారిని విడిపించి వారిచేతులకుఖడ్గములొసగి

మనకు సహాయపడగలరు. శత్రువులెఱుగని రహస్యమార్గమొకటి యీకోటలోనికికలదు. ఇది మహాంధకారఘోరరాత్రి. అరాతివీరుల నిద్రాదేవియావేశించియుండును. పదివేలఖడ్గములతో నల్లురయోధుల దోడ్కొని మేములోనికి ప్రవేశించి సైనికులవిడిపించి దుర్గద్వారములదెఱచియుంతుము. మీరంతలోనికిమునుకుడు. అప్పుడు మనకపజయశంకయుండదు.

విజ—సెబాష్! గురుదేవా, మీయుపాయము సర్వోత్తమముగానున్నది. అట్లేయొనర్తమురండు.

సుబ్ర—వీరవరేణ్యులారా, రండు. తెల్లవారునప్పటికి పెద్దాపురదుర్గముపై వత్సవాయసూర్యపతాకము మరల ప్రతిష్ఠింపబడవలెను.

అందఱు—(నిష్క్రమింతురు.)

[అంతట తెరయెత్తబడగా దుర్గాంతర్భాగము గోచరించును. సోమయాజి, రాజన్న, నూరుద్దీను, కృష్ణారాయుడు ఖడ్గపాణులై కొందఱుసైనికులతో బ్రవేశింతురు.]

సుబ్ర—సద్దుచేయవలదు. సైనికులారా, మీప్రభుభక్తిని చూపు తరుణమిప్పుడు వచ్చినది. మీరేగి ముందుగ దుర్గద్వారములను దెఱచి మనసైన్యమును లోనికిప్రవేశపెట్టుడు. పొండు.

సైనికులు—(నిష్క్రమింతురు).

సుబ్ర—వీరులారా, రండు, అందఱమన్నిదిక్కులకేగి యీయన్వర్ధీనుని పట్టుదము.

అందఱు—(నలుత్రోవల నిష్క్రమింతురు.)

[అన్వర్దీను ఖడ్గధారియై ప్రవేశించును.]

అన్వ—(నలువంకల బరిశీలించుచు ఆందోళనముతో) ఇంత రాత్రివేళా గడ్బిడాహాయితుంది సిత్రం! కత్తుల్ సప్పుడూలాగ దర్వాజా సప్పుడూలాగా యిన్పడుతుంది! (ఎదుట చూచి) అక్డామనిస్ని నీడాకదుల్తూవుంది! (సమీపించి) అల్లా! అల్లా! కొత్తామనిస్ని—ముసల్మాన్లాగావుంది! (పరికించిచూచి) అరే! అరే! యీడూ నూరుద్దీన్! మాకీహిక్డానక్కే సూస్తాం. (ప్రక్కనుదాగియుండును.)

[నూరుద్దీను ఖడ్గహస్తుడై ప్రవేశించును.]

నూరు—ఈయన్వరు దురాత్ముడెందును గోచరింపడు. వీనిని పట్టి బంధించుదనుక నాహృదయాగ్ని చల్లారదు!

అన్వ—(వెనుకభాగమున వచ్చి నూరుద్దీనుని పొడిచి) బద్మాష్! దీన్తో నీఅగ్గి సల్లారిందీతో సచ్చిపోతావ్ సైతాన్!

నూరు—(క్రిందవ్రాలి) హా! హా!—రాజన్నా! కృష్ణారాయా! గురుదేవా! రండు రండు—అన్వర్దీనిక్కడ—అన్వర్దీనిక్కడ!

అన్వ—(కత్తియెత్తి రోషముతో) అల్లా! అల్లా! నీకీకాక హింకా ఆళ్ళని హాండర్నీ తెచ్చీతో సువర్! ఈదెబ్బాతో హిక్డేసుర్గ యాంహాయిపోతావ్ సూస్కో! (నూరుద్దీనుని చంపబోవును.)

[రాజన్న రభసముగ ఖడ్గపాణియై ప్రవేశించును.]

రాజ—(అన్వరుద్దీను నివారింపుచు) అరే దురాత్మా!

గీ. అర్భకునినూరుదీనుని హతమొనర్చి
సంతసించుటగాదు నీశక్తియెల్ల
దండితారాతి రాజన్న దండజూపి
ఖ్యాతివడయుము నినుమెచ్చునపుడె జగము!

అన్వ—క్కోటాలోకీ కుక్కల్‌లాగా హైడ్రూవచ్చార్ హస్తే మీపౌరుసం—బలం హాంతా తెల్సింది. కాయాకూతల్ నదవాళ కత్తీపట్టూ! తుర్కాబిడ్డాతాహాత్ సూపిస్తామ్!

(ఇరువురును పోరాడుదురు. అన్వరుద్దీనుపాటిపోవ రాజన్న వానిని తఱుముచు నిష్క్రమించును.)

నూరు—అక్కటా! ఈయన్వరునకు ప్రతీకారమొనరింపకుండగనే నేను పరలోకమున కేగుదును కాబోలును! కానిమ్ము! రాజన్న చేతులతోనైన వీనికి నేను మరణముతప్పదు! (ఎదుటచూచి) ఓరీ పిటికివందా! ఆడుదానివలె వెనుకపాటునవచ్చి పొడిచితివేమిరా? దురాత్మా మాతో నెయ్యమొనరింపవచ్చినట్లు వచ్చి, మమ్ము మోసగించి—యిట్లు మాకోటజొచ్చి, నీదొంగపోటునకు సగముచచ్చిపడిన నన్ను చంప కత్తినెత్తుటకు నీకు సిగ్గెలలేకపోయినదిరా! (నిట్టూర్పు విడిచి) రాజన్న వీనిని చంపగలడో లేడో! నేను సహాయపడబోవుదునా? (లేచి తూలుచు) పోగలనా?—పోగలనా? —అన్వరెక్కడ?— ఏమి? ఏమిది?—అబ్బా! ఏమి దురదృష్టమిది? కన్నులుపచ్చనై కానరాకున్నవేమి? కాలుసాగకున్నదే! శరీరమునిలువబడదే!—నా ప్రాణములు—నాప్రాణములు నాయొడలియందున్నవా? ఓహో! శిక్కముగనుండిన అన్వరునుచంపవలదని రాజన్నను బ్రతిమాలి నేనే యాభారమునువహించి అమ్మగారిఋణముతీర్చుకొందునుగదా! అమ్మా రాఘవమ్మాదేవీ, కుమారుడు కుమారుడని నీవెల్లప్పుడు సంబోధించి కన్నసంతానమువలె కన్నులలోబెట్టుకొని కడవరకు పోషింపబడిననేను నీ కుమారుల కాపాడలేక కాలునిబారికొప్పగించి యిప్పుడుమీ సన్నిధికేమొగముతోవత్తునమ్మా? అమ్మా, నన్నుక్షమింపుము, నీ చెంతకువచ్చెదను. (క్రిందపడి) నాఆత్మబంధులగు మీరందరేలోకము నందుంటిరో యచ్చటనేగాని నేనుండజాలను. అమ్మా, యిదెవచ్చెద-కాని—కాని విజయముమాట!—విజయముమాట యింకను వీనుల బడలేదే! ఎట్లువత్తునమ్మా?—

(తెరలో)

" జగపతిమహారాజునకుజయ్ ! ఆంధ్రమాతకుజయ్ !"

నూరు—(ఆనందముతో లేచి తూలుచు ముందునకుసాగి) సంతోషము ! సంతోషము ! విజయకోలాహలమువినబడినపిదప నా— కిచ్చట—నేమిపని—యున్నది ? నిశ్చింతతో ప్రాణములవిడిచెదను. (క్రిందపడి) రాజన్నా,—రాజాలను ! — నేను—నీకు—సహాయము చేయుటకు—రాజాలను ! (ఉలికిపడి లేచి కళవళపాటుతో) అన్నట్లు జగపతికుమారుని—క్షేమము!- ఓ ఆంధ్రయోధులారా ! ప్రభు భక్తిపరాయణులారా ! రాయజగపతిమహారాజును మరల శత్రుహస్తములబడకుండ రక్షించుకొనుడు ! జాగ్రత్త !- జాగ్రత్త !- గురుదేవా !- కృష్ణారాయా !- రాజన్నా !- సలామ్ సలామ్ !- అల్లా ! అల్లా !—(క్రిందబడి మరణించును.)

[కృష్ణారాయడు రభసముగ ప్రవేశించును]

కృష్ణా—(నూరుద్దీను మృతదేహమునజూచి విచారాశ్చర్యములతో) నూరుద్దీన్ ! నూరుద్దీన్ ! ఏమిది! అన్నా! పడియుంటివేమి ? హా రక్తము! హా రక్తము! (కదిపిచూచి) కట్టా ! నీకెంతలో నెట్టిదారుణ మరణము సంభవించినది ! గురుదేవా, రాజన్నా, రంగు, రంగు.

[సుబ్రహ్మణ్య సోమయాజి వేగముగ ప్రవేశించును.]

సుబ్ర—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిది ? కృష్ణారాయా, యేమిది ?

కృష్ణా—(విచారముతో) గురుదేవా, యేమనిచెప్పుదును ?

గీ. తానుగొల్చినప్రభువుల దారుణముగ
జంపెననుక్రోధమున తనజనకుజంపి
స్వామిభక్తిని జగతికిజాటె నట్టి
మాన్యుడనఘుడు నూరుదీన్ మనకులేడు !

సుబ్రి—అక్కటా ! కుమారా, నీవంటినచ్ఛీలుడగు మహాత్ము దీయవీరుని నేనెందుజూతును! ఓమృత్యుదేవతా, నీచ్ఛైదమున కేమం దును ! (దుఃఖాశ్రువులతో,)

గీ. పృథివీపతుల నిర్యాణమువిన్నయపుడు
సాధ్విరాగమ్మ జోహారుసలిపినపుడు
మించి జగపతినిన్ జెఱునుంచినపుడు
నేనెఱుంగని యశ్రువుల్ నేడుదొరలె !

(తెరలో కలకలము.)

రాజ—(రోషముతో)

గీ. ఓరి యవినీతుడా, జాల్మ, యువిడపగిది
నింతవరకుజూపినశౌర్య మేటగలిపి
పాతె దేటికి?-సూరదీన్ ప్రాణములను
గొన్న నిన్నేలవిడుచు రాజన్న నేను ?

సుబ్రి—ఏమది కృష్ణారాయ ?

కష్ణా—(వికసించినమొగముతో) అదిగో! మనరాజన్న అన్వ ర్దీనుని మదమణంచి యిటేవచ్చుచున్నాడు!

[రాజన్న రక్తసిక్తదేహముతో ప్రవేశించును.]

రాజ—(ఆయాసముతో) గురుదేవా, అన్వర్దీను హతకుడు నాఖడ్గప్రహారణములకు రక్తములోడ ఖడ్గకవచశిరస్త్రాణములూడ కాలిగోలదిబాటి యొక యరబ్బీయశ్వముపైబడి తెఱచియున్న దుర్గ ద్వారమునుండి యావలకుదాటి ప్రాణములుదక్కించుకొన్నాడు. ధర్మ లోభులగు తనుకువెఱచి మాపాలుబోతును విడచివచ్చినాను.

(తెరలో "జగపతిమహారాజునకు జయ్" అనుజయారావములు.)

కృష్ణా—అదిగో! మహారాజు సైన్యముతో లోనికవిచ్చేయుచున్నాడు. నాయకులులేని మహమ్మదీయులు సంధిధ్వజమునెత్తినారు, రండు-అచ్చటికేగి మనవారినభినందింతము.

సుబ్రి—కృష్ణారాయా,

గీ. జన్మకారణగునజేసి జాతిమతము
లందు భేదంబువర్తిలెనంతెకాని
యితడు మనదేవిమూడవసుతుడుగాడె!
యిట్టివానినివిడిచి నేడేగుటెట్లు?

నీవుముందేగి విజయరామరాజ, రాఘవరాజాదుల వెంటనిడుకొని యిచ్చటకురమ్ము. నూరుద్దీనునకీదుర్గమునందే నేటిదర్బారువేళకు గోరీ నిర్మింపబడవలయును. రాజన్నా, నీవేగి ఖాజీనితీసికొనివచ్చుట కెవ్వరినైన నియోగింపుము.

రాజ—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

కృష్ణా—(నిష్క్రమించును.)

సుబ్రి—ఓహో!

చ. సతతము రాజ్యరక్షణము సర్వవిధంబులజేయుదీక్షతో
పితనెవధించి, శాత్రవుల వేలకొలందిగజంపి, యిట్లు జీ
వితము సుధారవోసి తనుబెంచినవారిఋణంబుదీర్చి, వి
స్తృతయశమున్ గడించిన సుశీలునియాత్మకు శాంతికల్గుతన్!

గీ. జాతినిమహమ్మదీయుడై సదమలమగు
ప్రేమవిశ్వాసముల నాంధ్రపృథివిపతుల
నోముగొల్చినవీనిగోరీ, మహమ్మ
దీయహైందవులకు బుణ్యతీర్థమగుత!

(తెర పడు ను.)

౫. రంగము — రాజసభాభవనము.

[విజయరామరాజు, సోమయాజి, రాజన్న, కృష్ణారాయడు, రాఘవరాజు, జగపతిసహితముగా లక్ష్మసోమిదమ్మ యథోచితాసనముల నందుదురు. ఇరువంకల సైనికులు బారులుతీరి నిలచియుందురు.]

విజ — (లేచి నిలువబడి) ఆంధ్రవీరవరేణ్యులారా, ప్రియసుహృద్బాంధవప్రముఖులారా, లక్ష్మమ్మతల్లీ, - పెద్దాపుర సామ్రాజ్యము నాచ్ఛాదించి పీడించిన తమోగ్రహము నేందు రాహువస్తమించినాడు. కేతువు తిరోహితుడైనాడు. విపన్మేఘముల నుత్తరించుకొని మరల స్వాతంత్ర్యచంద్రుడు సహజలావణ్యకాంతులతో నగుపడుచు నీరా కిమ్మూరుసీమకు జీవకళ కలిగించుచున్నాడు. కాని మనరాష్ట్రమున నడుమ వాటిల్లిన యుత్పాతములు హృదయవిదారణ మొనరించుచు దుఃఖప్రదములైయున్న టికిని మరువసాధ్యము గాకున్నది. శ్రీ కళాతిమ్మ జగపతి మహారాజును, శూరాగ్రేసరుడును బాలుడునగు బలభద్రరాజును ఆశ్రితమందారమగు సాధ్వీ రాఘవమ్మాదేవియు నామె పెద్దకోడలు రామయ్యమ్మదేవియు సామ్రాజ్యహితులైన రామరాజు సుబ్బరాజుగార్లును స్వామిభక్తిపరాయణుడగు నూరుల్లాఖాన్ మొదలగు వారెందఱెందఱో నిర్యాణమునొందిరి! ఎన్నెన్ని యిక్కట్టు ఘటిల్లినను వెనుదీయక నిలచి సంస్థానసంరక్షణ మొనరించి పీఠికాపురాధీశ్వరుడగు నీ రావు వేంకటకృష్ణారాయనింగారును, దళవాయి చల్లా రాజన్నయు, వత్సవాయవారికిని తమ్మూలముగా మా పూర్వపాటివారికి నొసర్చినసేవ యపారము. కుమారరాయజగపతిమహారాజును చెఱనుండి తప్పించి సామ్రాజ్యపునరుద్ధారణమునకై యీకొం

పెల్లవంశచూడామణులు—గురుదేవుడగు నీ సుబ్రహ్మణ్యసోమయాజియు మాత లక్ష్మీసోమిదమ్మయు సలిపిన సహాయత్యాగసాహసముల నుపమేయములు. ప్రాణసర్వస్వములధారవోసి విజయముచేకూర్చిన మన ఆంధ్రవీరుల విక్రమవిశ్వాసములప్రతిమానములు. పెద్దాపురసామ్రాజ్యోద్ధారకులగు మీకెల్లరకు నాకృతజ్ఞతాపూర్వకాభివాదముల నర్పించుచున్నాను. ఈసందర్భమున మా జగపతుల పక్షమున మేముగావించిన కొన్నిశాసనముల చదివెదము; వానిని మీరు దయయుంచి వినవేడెద. (శాసనముల నొక్కొక్కటొక్కటెతీసి పఠించును.) "శ్రీరాజా రావు వేంకటకృష్ణారాయనింగారింతటినుండి పెద్దాపురసంస్థానమునకు పన్నుగట్టనక్కరలేదు."

అందఱు—కృష్ణారాయనింగారికి జయ్!

విజ—"దళవాయి చల్లా రాజన్నకు సర్వసేనాధిపత్యమును సంగ్రామచక్రవర్తిబిరుదమును పదవేలవరహాలును పసపనము."

అందఱు—చల్లా రాజన్నకు జయ్!

విజ—"చీపురుపల్లెచెంత లక్ష్మీపురాగ్రహారమను పేర నొక అగ్రహారమునీ కొండెపెల్లవారికుటుంబమునకు దానవిక్రయాధికారములతో నొసంగుచున్నాము."

అందఱు—కొండెపెల్లవారికి జయ్!

సుబ్ర—(తటాలున లేచి) సభ్యులారా, ఆగుడాగుడు. మహారాజా, యిదేటియిది! ప్రతిఫలమును పరిగ్రహించుటకా యీబ్రాహ్మణదంపతులు మీకై పాటుపడినది?

గీ. పుష్పమో, పత్రమో, ఫలమో యొసంగి
మమ్ముబోటిబ్రాహ్మణుల సమ్మదముపఱుప
వలయునేగాని ధనములో పట్టణములో
యేల యర్పింపమాకు మహిమ హెందరి?

విజ—(మందహాసముతో) గురుదేవా, చంద్రునకొక నూలు పోగు—అనుగ్రహింపవలయును.

గీ. అగ్నులిష్టులు జపతపోధ్యయనములును
సర్వమునువీడి రాజ్యరక్షణముకొఱకు
కార్ముకంబుల శరముల ఖడ్గములను
దాల్చినమహాత్ములకు నిట్టిదానమెంత?

అందఱు—(కరతాళరవము) గురుదేవునకు జయ్!

విజ—"గండ్రేడు వత్సవాయవంశసంజాతులగు నీరాఘవ రాజుగారిని రాయజగపతిమహారాజునకు యుక్తవయస్సువచ్చువరకు రాజప్రతినిధిగా నియమించితిమి."

అందఱు—రాజప్రతినిధి రాఘవరాజునకు జయ్!

విజ—"నూరుద్దీను ఖానుగోరీని దుర్గమునందే నిర్మించియుంచుటకు అనుమతినొసంగితిమి."

అందఱు—(లేచి) నూరుద్దీను ఆత్మకుశాంతియగుగాక! (అని కూర్చుందురు.)

విజ—"పట్టాభిషేకానంతరము పెద్దాపురపక్షపు వీరు లందఱకు నుచితగతి బహుమానములొసగబడును."

అందఱు—ఆంధ్రవీరులకు జయ్!

విజ—గురుదేవా, యిక్కడికన్నియు పూర్తియైనవి. పట్టాభిషేకమున కాలస్యమెందులకు?

సుబ్రి—ఆలస్యములేదు. కాని సభ్యులారా, మనమొక సుకీలునిమఱచి వారికాళీర్వాదములనిడకుండగనే సాగిపోవుచున్నాము. అదిధర్మముకాదు. మనమిట్లుకోరాదము.

సీ. ఏరాజసింహునిహృదయంబు సర్వదా
బంధువత్సలతచే బరిఢవిల్లు,

ఏమహీపతి స్థైర్యమెవ్వేళ మేరువు
నక్షులకంపితమగుచుదనరు,
ఏనరపాలుని యెనలేనివిక్రమం
బరులకు నద్భుతమగుచువెలుగు,
ఏ క్షేనిధీయుక్తులీ బాలజగపతి
రాజ్య సంస్థాపనార్థంబునెగడు-
గీ. నాతడు మహోపకారి మహామహుండు
ఆప్త బంధుండు పూసపాట్యన్వయార్ణ
వాబ్జుడనఘుండు విజయరామావనీశు
డాయురారోగ్యసుఖముల నలరుగాత !

అందఱు—విజయరామభూపాలునకు జయ్ !

సేవకుడు—(ప్రవేశించి) జయము ! జయము ! మహారాజా ! గోలకొండనవాబుగారు తమదర్శనార్థమువచ్చి యీవల వేచియున్నారు.

అందఱు—(తొట్రుపాటుతో పరికింతురు.)

విజ—ఏమీ! నైజామ్—ఉల్—ముల్కు యిటకు స్వయముగ విచ్చేసెనా ? సరే, అట్లయిన తక్షణమే ప్రవేశపెట్టుము. సభ్యులారా, యిందాశ్చర్యపడవలసినదేమియును లేదు. రండు, నైజామునకెదురేగుదము.

[నైజామ్—ఉల్—ముల్క్ ప్రవేశించును.]

అందఱు—(ఎదురేగుదురు.)

నైజా—అస్సలామలేఖుమ్ మహారాజ్

విజ—వాలేకుమ్ సలామ్ జనాబ్, దయచేయుడు. సరిగా సమయమునకు విచ్చేసినారు. మీరాక మాకెంతయు ముదావహము.

నైజా—(అందఱను కూర్చుండ సంజ్ఞచేసి తానును గూర్చుండును.)

అందఱు—(కూర్చుందురు.)

నైజా—(లేచి) మహారాజా, సభ్యులారా. రుస్తుంఖానని దండింపవచ్చిన నేనిట్టి మంగళోత్సవములగాంతుననుకొనలేదు. అందును విజయరామభూపాలునిచ్చట దర్శింపగలుగుట నాభాగ్యము! రుస్తుముకపటాలోచనముల గ్రహింపజాలక మీయొద్దనుండి జుమ్మాగొనితెమ్మని పంపి మీయెడ చాలయపచారమొనర్చితిని. ఈ క్రూరుడు మీకొనర్చిన యపకారమునకు చింతించుటయేగాక వీనివలన మాజాతికే కళంకమువచ్చినదని విలపించుచున్నాను. వీనినిజంపి నూరుద్దీను మాకెంతయు ముదమొనగూర్చినాడు. మరల మావలన జగపతులకు కలిగిన నష్టపరిహారముగ సుహృద్భావముతో జగపతులేటేట మాకు చెల్లింపవలసిన జుమ్మాను వదలివేసి పెద్దాపురసంస్థానమును స్వతంత్రరాజ్యముగానంగీకరించి మేము స్థిరపరచుచున్నాము.

అందఱు—(కరతాళధ్వనులు.) జగపతులకు జయ్!

విజ—జనాబ్, మీయౌదార్యమునకు మేమెంతయు సంతసించుచున్నాము.

ఉ. ఈవిధినైకమత్యమున హిందువులల్లమహమ్మదీయులుఁ
బావనమైత్రిభాసిలెడు భాగ్యముకల్గుటనేడుచిత్ర. మా
దైవమె నాడు రుస్తుముకుదార్చియటుల్ కడగండ్లబెట్టి యిం
పావహిలన్ సుఖంబొసగెనందఱకున్ గరుణాలుడై తుదన్!

సుబ్ర—నిజము! నిజము!

విజ—(వేఱువేఱ నిరూపించుచు) జనాబ్, యిటుతిలకింపుడు.

సీ. తనజీవితమును సంస్థానరక్షణమందు
వినియోగపఱచిన విప్రుడితడు!

తనవిక్రమాగ్ని బ్రిత్యర్థికాంతారదా
హము చేసినట్టి రాజన్నయితఁడు !
తన సుహృత్సరణి సంస్థానశత్రుబ్రజంప
వాప్రిలిన శ్రీ కృష్ణరాయడితఁడు ।
తన బంధువాత్సల్యమున గోటగాపాడ
గాప్రిలిన రాఘవరాజితండు !
గీ. స్వామిభక్తిచే దండిప్రనిజంపినట్టి !
గుణవరేణ్యుని నూరుదీన్‌గోరి యదియె !
తమపరాక్రమములను శాత్రవుల జెండి
విజయమునుగొన్న వారలీ వీరవరులె !

నైజా—సామ్రాజ్యశ్రీమోభిలాషులగు సింధుఘనుల నెఱింగి ధన్యుడనైతిని.

విజ—గురుదేవా, యింక పట్టాభిషేకమహోత్సవమును నిర్వర్తింపుడు.

సుబ్రి—మహాప్రసాదము. (రాయజగపతిరాజును సింహాసనమునందు నిలిపి కిరీటమును చేతధరించి సభ్యులవంకకు దరిగి హర్షోత్సాహములతో) ఓహో !

గీ. శ్రీకళాతిశయజగపతిక్షితిపతిసుతు
జగపతిక్ష్మాతలేంద్రు రాజ్యంబునందు
నిలుపుభాగ్యమునీనాడు కలిగెనాకు
అహహా ! నాజన్మసార్థకమయ్యె నేడు !

జగతిని నేలజాలుగుణజాలము, సంగరరంగమందునన్
బగతుర గెల్వజాలు పటుబాహుపరాక్రమశక్తియుక్తులున్
నిగమమనీషులన్ దనుపు నిర్మలనిశ్చలధీవిశేషమీం
జగపతికబ్బుగాక నికసంతతమున్ బరమేశుసత్కృపన్ !

(జగపతిమూర్ధముపై కిరీటమునుంచి యాశీర్వచనమంత్రము నిటు గానముచేయును.)

“ అగ్నేయశస్విన్ యశసే మమర్పయేంద్రావతీమప
చితీమిహావహ । అయంమూర్ధాపరమేష్ఠీసువర్చా
స్సమానానాముత్తమశ్లోకో అస్తు ॥”

అందఱు—జగపతిమహారాజునకు జయ్ ! లక్ష్మీనృసింహస్వామికిజయ్ ! (సింహాసనమునకు తలలువంచి మ్రొక్కుదురు.)

లక్ష్మి—(మంగళముబాడి శ్రీరాయజగపతికి హారతినిచ్చును.)

సుబ్రి—శ్రీ లక్ష్మీనృసింహస్వామికృపచే నీనుమహాత్ముని దీవనిది పఠించుభాగ్యము కలిగినది !

స్వస్తిప్రజాభ్యః పరిపాలయంతామ్
న్యాయ్యేనమార్గేణ మహీం మహీశాః
గోబ్రాహ్మణేభ్యశ్శుభమస్తునిత్యం
లోకాస్సమస్తాస్సుఖినోభవంతు !

ఇది తృతీయాంకము.

సర్వము

సంపూర్ణము.